

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Kultuuriteaduste instituut

Pilleriin Kannel

RAHVARAAMATUKOGUDE ARENGUVÕIMALUSED HIIUMAA NÄITEL

Magistritöö

Juhendaja: õp Ilmar Vaaro

Tartu, 2023

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD	7
1.1. Rahvaraamatukogud Eestis ja Hiiumaal	7
1.2. Rahvaraamatukogude reguleerivad ja suunavad dokumendid.....	10
1.2.1. Rahvaraamatukogu seadus	10
1.2.2. Kultuuri valdkonna arengukava	13
1.2.3. Rahvaraamatukogude visioonidokument ja kvaliteedi hindamine	14
1.2.4. Hiiumaa valla arengukava ja raamatukogude valdkondlik arengukava	16
1.3. Rahvaraamatukogusid käsitlevad uuringud	17
2. METOODIKA JA VALIM.....	23
2.1. Magistritöö metoodika	23
2.1.1. Andmeanalüüs	23
2.1.2. Intervjuude analüüs	25
2.2. Magistritöö infoallikad ja nende valimine	26
2.2.1. Rahvaraamatukogude aastaaruanded ja statistika	27
2.2.2. Intervjuud rahvaraamatukogude juhtide ja kultuurispetsialistiga	28
2.3. Metoodika ja allikaloo kriteeriumid	30
3. RAAMATUKOGUDE STATISTIKA ANALÜÜS	32
3.1. Laenus- ja külastusstatistika	32
3.1.1. Kärdla Linnaraamatukogu	32
3.1.2. Käina raamatukogu	33
3.1.3. Kõrgessaare raamatukogu ja Lauka haruraamatukogu.....	34
3.1.4. Emmaste raamatukogu	36
3.1.5. Palade raamatukogu	38
3.1.6. Hellamaa raamatukogu	39

3.1.7. Suuremõisa raamatukogu	40
3.2. Raamatukogude komplekteerimis- ja personalieelarved	41
4. INTERVJUUDE ANALÜÜS	45
4.1. Kogude komplekteerimine ja kättesaadavaks tegemine	45
3.2. Teenindusprotsess	51
4.3. Raamatukogude arendus, juhtimine ja koostöö	61
5. JÄRELDUSED JA ARENGUETTEPANEKUD.....	72
5.1. Järeldused.....	72
5.2. Arenguettepanekud	76
KOKKUVÕTE	78
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS	80
LISAD.....	87
Lisa 1. Hiiumaa rahvaraamatukogude statistilised näitajad	87
Lisa 2. Intervjuu küsimused Hiiumaa rahvaraamatukogude juhtidele	93
Lisa 3. Intervjuu küsimused Hiiumaa valla kultuurispetsialistile	95
SUMMARY.....	97

SISSEJUHATUS

Rahvaraamatukogud on läbi aegade olnud olulised kultuuri- ja teadmiste keskused, mille eesmärgiks on ennekõike pakkuda vaba ja võrdset juurdepääsu teadmistele ning toetada eri vanuses ja erivormides õppetegevust (Rahvaraamatukogu..., 2019). Samas on rahvaraamatukogude roll ajas pidevas muutuses, laienedes vastavalt tehnoloogilistele arengutele, muutustele ühiskonnas, kasutajate vajadustele ja riigi ning kohaliku omavalitsuse ootustele. Eestis on 2022. aasta lõpu seisuga kokku 508 rahvaraamatukogu (Olonen, R., isiklik kirj vahetus, 30.03.2023), mis on arenenud oma piirkonna eripäradest lähtuvalt ning mis on oma arenguteel erinevates faasides. Sellest tulenevalt on iga maakonna või valla rahvaraamatukogude arengu planeerimisel ja analüüsimisel vajalik hinnata konkreetse piirkonna hetkeolukorda ning võimalusi, et teha arenguotsuseid ja planeerida järgnevaid tegevusi piirkonna rahvaraamatukogude optimaalse toimimise tagamiseks.

Statistilised andmed, mida kogub Eesti Rahvusraamatukogu, annavad küll ülevaate raamatukogude kasutusest, kuid kuna statistika kogumises on olenemata standardimisest siiski nii üleriiklikult kui ka maakonna siseselt palju kogumis- ja töötlemiserisusi, siis ei ole kõik statistikas esitatavad andmed ühesugustel alustel võrreldavad. Eelkõige tulenevad nimetatud erisused statistika kogumise juhendi tõlgendamisest ning külastusandmete kogumise meetoditest. Näiteks võib suuremates linnaraamatukogudes olla külastajate arvu loendamise aluseks külastusloendur uksel, aga maaraamatukogudes (sealhulgas Hiiumaa raamatukogudes) loendatakse üldjuhul külastajaid hinnanguliselt (pannes tulemuse kirja sisetunde, mitte reaalselt loendatud inimeste järgi).

Siiski on statistilisi andmeid, mis on võrreldavad ja selged. Näiteks võib sellisteks andmeteks lugeda eelarve suurust ja jaotust, laenutuste arvu (kõikides rahvaraamatukogudes loendatakse laenusandmeid tarkvara abil) ning lahtiolekuaegu. Statistika ühtlustamiseks tegeletakse Eesti Rahvusraamatukogus statististiliste andmete kogumise ja aruannete esitamise selgemaks muutmisega ning 2020. aasta lõpul on uuendatud rahvaraamatukogude juhend statistikaaruande täitmiseks, kus on täiendavalt lahti kirjutatud, mis andmeid kogutakse ning kuidas (Jõgi ja Olonen, 2020). Juhendit on hiljem ka igal aastal täiendatud, viimati 2022. aasta lõpus (Olonen, 2022).

Kuna Hiiumaa elanike arv on küllatki väike, siis on mitmetes üle-eestiliste uuringute probleemiks asjaolu, et Hiiumaad puudutavad andmed on kas jäätud välja toomata või esitatud koos Läänemaa andmetega. Viimasena nimetatud lahendust on kasutatud näiteks 2018. aastal

läbi viidud ulatuslikus rahvaraamatukogude ja muuseumide külastajate ning mittekülastajate uuringus (Möller, Runnel ja Põldaas, 2018).

2018. aastal viidi Eestis esmakordselt läbi rahvaraamatukogude kvaliteedi hindamine, mis võrdles rahvaraamatukogusid lähtudes viiest teemavaldkonnast ning mis toimus enesehindamise meetodil. Kahjuks ei osalenud Hiiumaalt esimeses hindamises ühtegi raamatukogu, 2020. aastal aga osales neli raamatukogu seitsmest (Creativity Lab 2019, 2021).

Eelnevad näited viitavad sellele, et erinevaid andmeid ja infot kombineerimata ei ole kohalikul omavalitsusel kuigi lihtne saada terviklikku ülevaadet Hiiumaa rahvaraamatukogude olukorrast, võrgu optimaalsusest ning sellest, kas olemasolev võrk võimaldab täita neile seatud erinevate tasandite ja huvigruppide ootusi.

Teema valik on aktuaalne, sest Hiiumaal ei ole vähemalt viimase viie aasta jooksul läbi viidud ühtegi rahvaraamatukogude uuringut ega analüüsi, samas on rahvaraamatukogude võrgu osas toimunud mitmeid muudatusi ning üle-eestilised protsessid nii riigi, Kultuuriministeeriumi kui ka kohalike omavalitsuste tasandil lubavad oletada, et suuremaid muudatusi võib lähiaastatel veelgi ees seista.

Käesoleva uurimustöö eesmärgiks on Hiiumaa rahvaraamatukogude võrgu ja protsesside analüüs, et selle põhjal pakkuda välja võimalikke lahendusi Hiiumaa rahvaraamatukogude kitsaskohtade parandamiseks. Uurimisküsimustele fookuse andmiseks on valitud 5-aastane periood, mis on seotud ka 2017. aasta haldusreformiga, mille järel moodustati maakonnas ühtne vald. Eelkõige on käesoleva uurimustöö tulemused suunatud Hiiumaa valla kohalikele omavalitsusele ja rahvaraamatukogude juhtidele.

Eesmärgi saavutamiseks on esitatud järgmised uurimisküsimused:

Milline on Hiiumaa rahvaraamatukogude võrgu tänane struktuur ja milliseid muutusi on viimase 5 aasta jooksul toimunud?

Missugused on Hiiumaa rahvaraamatukogude tööprotsessid ja milliseid muutusi on neis viimase 5 aasta jooksul toimunud?

Missuguseid muutusi võib järgneva 5 aasta jooksul toimuda Hiiumaa rahvaraamatukogude võrgus ja tööprotsessides?

Magistritöö koosneb sissejuhatausest, viiest põhipeatükist, eesti- ja inglisekeelsest kokkuvõttest, kasutatud kirjandusest ning lisadest. Teoreetiliste ja empiiriliste lähtekohtade peatükk annab ülevaate rahvaraamatukogude rollist Hiiumaal ja Eestis, valdkonda reguleeritavast ja suunavast

dokumentatsioonist ning Eestis ja välismaal läbi viidud käesoleva uurimustöö mõistes olulistest uuringutest. Teises peatükis on käsitletud kasutatud allikaid, empiirilise materjali valiku, kogumise ja analüüsi printsiipe.

Kolmandas peatükis on analüüsitud kogutud statistilisi andmeid ja Hiiumaa rahvaraamatukogude aastaaruandeid. Neljandas peatükis on vaatluse all magistritöö raames läbi viidud intervjuud ning intervjuueeritavate vastuste võrdlemine valdkonnas läbi viidud uuringutega. Järelduste ja arenguettepanekute peatükis on püütud leida analüüsile tuginedes erinevaid võimalusi Hiiumaa rahvaraamatukogude võrgu arendamiseks.

Kokkuvõttes peatükis on esitatud lühiülevaade läbiviidud uuringust. Välja on toodud olulisemad tulemused ja soovitused teema edasiseks avamiseks järgnevates uurimustöödes. Inglisekeelses kokkuvõttes on lisaks töö tulemustele lühidalt antud ülevaade töö olulisematest osadest ning järeldustest.

Töö lõpus on kasutatud kirjanduse ja allikate loetelu. Lisade all on esitatud läbiviidud intervjuude küsimustikud ja Hiiumaa rahvaraamatukogude viimase viie aasta aruannete põhjal koostatud statistikatabelid.

1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

Käesoleva magistritöö esimeses peatükis on antud ülevaade rahvaraamatukogude hetkeolukorrast Eestis ja Hiiu maakonnas, valdkonda reguleerivast dokumentatsioonist ja suunistest. Kirjeldatud on erinevaid Eestis kui välismaal läbi viidud uuringuid ning samas valdkonnas läbiviidud Eesti üliõpilastöid.

1.1. Rahvaraamatukogud Eestis ja Hiiumaal

2021. aasta lõpu seisuga koosneb Eesti raamatukoguvõrk kolme tüüpi raamatukogudest, millest rahvaraamatukogud (513) moodustavad suurima osa. Lisaks on Eestis olulisel kohal kooliraamatukogud (315) ja teadus- ja erialaraamatukogud (36). Neile lisaks on olemas avalik-õiguslik Eesti Rahvusraamatukogu, mis lähtub oma töös eraldi seadusest. (Raamatukogud Eestis, 2022)

Rahvaraamatukogu eesmärgiks on vastavalt rahvaraamatukogu seaduse § 2 lõige 1 järgi tagada elanikele vaba ja piiramatult juurdepääs informatsioonile, teadmistele, inimõtte saavutustele ning kultuurile, toetada elukestvat õppimist ja täiendamist. Rahvaraamatukogud on oma olemasolult omavalitsuste hallatavad asutused, mille tegevust koordineerib Kultuuriministeerium ning mida rahastatakse peamiselt kohaliku omavalitsuse eelarvest. Lisaks koordineerib maakonnasiseselt raamatukogude tööd kultuuriministri nimetatud maakonnaraamatukogu. (Rahvaraamatukogu..., 2019)

Maakonnaraamatukogud pakuvad hetkel teistele maakonna raamatukogudele üldjuhul komplekteerimisteenust, nõustamist ja koolitust vastavalt raamatukoguhoidja kutsestandarditele. Eestis on kokku 15 maakonnaraamatukogu ning lisaks kolm suuremate linnade keskraamatukogu (Narva Keskraamatukogu, Tallinna Keskraamatukogu ja Tartu Oskar Lutsu nimeline Linnaraamatukogu). (Rahvaraamatukogud, 2022).

Eestis lähtuvad rahvaraamatukogud oma töös eelkõige rahvaraamatukogu seadusest, teistest Eesti Vabariigis kehtestatud õigusaktidest ja UNESCO rahvaraamatukogude manifestist. Rahvaraamatukogu seadus seab kohalikele omavalitsustele mitmeid ülesandeid ja vastutusalasid: näiteks on kohaliku omavalitsuse volikogude otsustada rahvaraamatukogude asutamine, ümberkorraldamine ja tegevuse lõpetamine. Kohaliku omavalitsuse kohustuseks on tagada raamatukogutöökohaks sobilik taristu, sisustuse, igapäevaseks toimimiseks vajaliku eelarve, teavikutega varustatuse ning töötajate töötasud (va maakonnaraamatukogu ülesandeid täitva

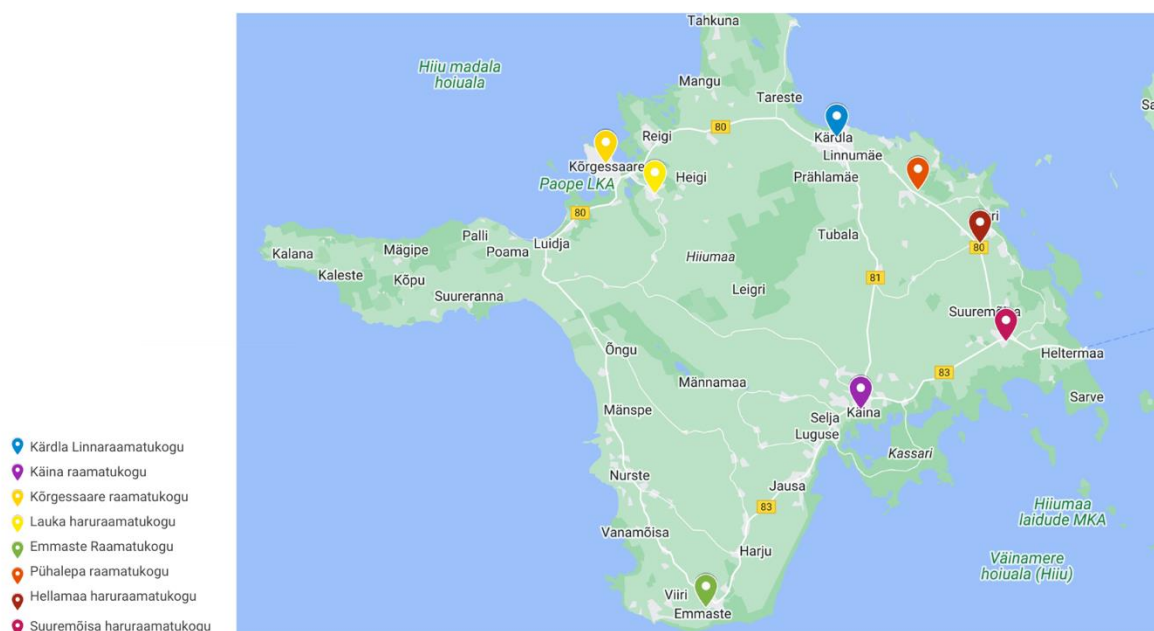
raamatukogu kuni nelja töötaja töötasud, mille kulud kaetakse riigieelarvest). (Rahvaraamatukogu..., 2019)

Kultuuriministeerium, kelle haldusalasse jääb muuhulgas raamatukogude valdkond, sealhulgas keskkogude ning maakondliku töö hindamine, on delegeerinud hindamiseks vajalike andmete kogumise avalik-õiguslikule Eesti Rahvusraamatukogule. Viimase ülesandeks on kord aastas koordineerida rahvaraamatukogude statistika ning sisuliste aruannete koostamist. Statistikas kogutakse andmeid rahvaraamatukogude üksuste arvu ja liigi, koosseisu, eelarvete, lahtiolekuaegade, nii füüsiliste kui digitaalsete teenuste kasutuse kui ka raamatukogudevaheliste teenuste kasutuse kohta (Olonen, 2022).

Statistika kogumine ja võrdlemine on aga problemaatiline mitmetel põhjustel. Esiteks on Eesti rahvaraamatukogudes kasutusel kolm erinevat raamatukogu infotarkvara, mis mõjutavad, kuidas infot kogutakse ja kuidas erinevaid andmeid esitatakse, kuigi kõikide tarkvarade puhul lähtutakse aruandluses nõutud kategooriatest. Teiseks on statistika kogumise meetodikat ja ülesmärkimist korduvalt muudetud, sh käesoleva magistr töö vaadeldaval perioodil (2017–2022). Kolmandaks muudab problemaatiliseks võrdluse asjaolu, et rahvaraamatukogud ise koguvad, salvestavad ja tõlgendavad kogumispõhimõtteid erinevalt.

Hiiumaa osas kattuvad maakonna ja omavalitsuse piirid ning omavalitsuslikus mõttes on Hiiumaa jaotatud viieks osavallaks: Kärdla, Emmaste, Käina, Kõrgessaare, Pühalepa. Maakondliku raamatukogu rolli täidab lisaks Kärdla teeninduspiirkonna teenindamisele Kärdla Linnaraamatukogu. Veel on Hiiumaal Käina raamatukogu, Kõrgessaare raamatukogu (haruraamatukogu Laukal ja mittefüüsiline teeninduspunkt Kõpus), Emmaste raamatukogu ja alates 2023. aastast Pühalepa raamatukogu Paladel (haruraamatukogudega Suuremõisas ja Hellamaal) Pühalepa osavallas (vt joonis 1). (Hiiumaa raamatukogud, i.a)

Vastavalt Siseministeeriumi avaldatud elanike arvule kohalike omavalitsuste lõikes, oli 2022. aasta 1. jaanuari seisuga Hiiumaale kokku registreeritud 9557 püsielanikku (Eesti elanike..., i.a). Samas näitas uue meetodikaga läbi viidud rahva ja eluruumide loendus 31. detsember 2021 aasta seisuga, et reaalseid elanikke võib Hiiumaal olla 8497 (Rahvastiku paiknemine..., i.a). Raamatukogude aruannetes ning riigipoolse teavikute toetuse määramiseks aga võetakse elanike arvu aluseks elanike arv aruande aastale eelneva 1. detsembri seisuga (Olonen, 2022).

Joonis 1. Rahvaraamatukogude paiknemine Hiiumaal. Autori kaart

2022. aastal oli riigipoolse toetuse aluseks elanike arvuna 9571 elanikku. Nendest Hiiumaale registreeritud elanikest oli 2022. aasta seisuga kohalike raamatukogude kasutajateks end registreerinud 4076 inimest (Veevo jt, 2023: 29). Osavaldade järgi jagunesid lugejad järgmiselt: Kärđla Linnaraamatukogu 1614, Käina raamatukogu 1237, Kõrgessaare raamatukogu 425, Emmaste raamatukogu 296, Palade raamatukogu 318, Suuremõisa raamatukogu 109 ja Hellamaa raamatukogu 77 inimest (vt lisa 1).

Hiiumaa oli üks kolmest maakonnast Viljandimaa ja Saaremaa kõrval, kus 2017. aasta haldusreformiga ei toimunud raamatukoguvõrgus muudatusi (Tappo, 2019: 87–88). Küll aga tähendas ühtseks vallaks liitmine ning osavaldade süsteemi loomine, et 2020. aastal eraldati tänasest Kärđla Linnaraamatukogust (endise nimega Hiiu Valla Raamatukogu) Kõrgessaare raamatukogu Lauka haruraamatukogu ning Kõpu teeninduspunktiga. Vastavalt Hiiumaa valla volikogule esitatud eelnõule, tugineti seejuures Hiiumaa valla arengukavas kokkulepitud põhimõtetele, täpsustamata seejuures, millistele põhimõtetele konkreetselt viidatakse (Kärđla Osavalla..., 2019).

2022. aastal algatati ja viidi lõpuni Pühalepa osavallas asuvate Palade, Hellamaa ja Suuremõisa rahvaraamatukogude liitmine ühtseks Pühalepa raamatukoguks. Suuremõisa ja Hellamaa raamatukogud nimetati ümber haruraamatukogudeks ning jätkasid senise Palade raamatukogu (uue nimetusega Pühalepa raamatukogu) struktuuriüksustena tööd samades tegevuskohtades. Otsust põhjendati eelnõus vajadusega jätkata raamatukogu teenuse osutamist senistes

asukohtades, parandada teavikute kättesaadavust, tihendada koostööd osavalla raamatukogude vahel, muuta paindlikumaks eelarve- ja personaliotsuseid, vähendada aruandluskoormust jne (Hiiumaa valla Pühalepa., 2022).

2022. aasta lõpus tellis Hiiumaa vald juhtimisauditi, mille eesmärgiks oli saada ülevaade valla juhtimisest läbi erinevate tasandite ning leida viise, kuidas tööprotsesse korraldada tõhusamalt ning paremini, kus on tehtud ettepanek korraldada ümber hallatavad asutused, et asutused oleksid ühendatud neile antud ülesannete ning nende pakutavate teenuste järgi, lähtudes seejuures teenuste puhul kokkulepitud miinimumnõuetest, arvestades kohalike eripärade, teenuse tegeliku vajaduse ning kulude mõistlikkusega (OÜ Geomedia, 2023). Samuti on välja toodud ettepanek kokku leppida rahvaraamatukogude rolli osas kogukonnakeskusena ning kasutada rahvaraamatukogusid teenuskeskuste toena, kus võiks edaspidi pakkuda mõningaid vallavalitsuse pakutavaid teenuseid (nt dokumentide vastuvõtt vms). Magistritöö valmimise ajaks oli avaldatud juhtimisauditi lühikokkuvõtte ning tervikliku analüüsiga tutvuda ei olnud võimalik.

1.2. Rahvaraamatukogude reguleerivad ja suunavad dokumendid

Selles alajaotuses antakse ülevaade rahvaraamatukogude valdkonda reguleerivatest ja suunavatest dokumentidest ning nendega seotud arengutest. Käsitletakse rahvaraamatukogu seadust ning selle uuendamisega seotud väljakutseid, kultuuri valdkonna arengukava, valdkondlikku visioonidokumenti ning sellega seotud kvaliteedihindamist. Samuti on kirjeldatud Hiiumaa valla üldist arengukava ning väljatöötamisel olevat Hiiumaa rahvaraamatukogude valdkondlikku arengukava.

1.2.1. Rahvaraamatukogu seadus

Pikemat aega on raamatukogude valdkonnas palju räägitud rahvaraamatukogu seaduse muutmise vajadusest. Üheks oluliseks tõukeks on asjaolu, et praegu kehtiv seadus võeti vastu 1998. aastal ning sellele järgnenud aja jooksul on oluliselt muutunud Eesti haldusjaotus, aga ka erinevate piirkondade asustustihedus. Rahvaraamatukogu seaduse uus versioon oleks esialgu pidanud jõustuma 2016. aastal, seaduse väljatöötamiskavatsus valmis aga alles 2020. aastal (Michelson jt, 2021: 162) ja käesoleval aastal ei ole veel seaduse muutmise eelnõud Riigikogus algatatud.

Väljatöötamise kavatsus nimetab kuus punkti, mis vajavad rahvaraamatukogu seaduses muutmist: (1) rahvaraamatukogude võrgu loomise põhimõtete uuendamine; (2) rahvaraamatukogu struktuuri kirjeldamine; (3) maakonnaraamatukogu kontseptsiooni

uuendamine; (4) rahvaraamatukogu juhtimise tõhustamine; (5) rahvaraamatukogude arendustoetuse jaotamise ja haldusjärelvalve ülesande andmine Kultuuriministeeriumilt Eesti Rahvusraamatukogule ning (6) rahvaraamatukogude infotehnoloogia arendamise eest keskse vastutaja määramine. (Talihärm ja Ligi, 2020)

Kõik nimetatud punktid mõjutavad suuremal või vähemal määral kõiki rahvaraamatukogusid ning raamatukogude võrgu toimimist üldisemalt. Paljuski on seaduse uuendamine kokkuviiimine juba olemasoleva reaalsusega – rahvaraamatukogu seaduses olev kohustus kohalikel omavalitsustel pidada vähemalt üht rahvaraamatukogu kuni 500 elanikuga teeninduspiirkonnas on seoses haldusreformide ja elanikkonna ümberjaotumisega ammu aegunud ning mitmetes kohalikes omavalitsustes seda nõuet ei täideta (nt Harku, Rae, Viimsi jt valdades), sest lisaks muule oleks see finantsressursside poolest liialt koormav (Talihärm ja Ligi, 2020).

Rahvaraamatukogu seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsusest selgub veel, et maakonnaraamatukogude juhtide osas soovitakse rakendada tähtajalise töölepingu nõuet, et oleks võimalik tähtaja möödumisel hinnata juhtimiskvaliteeti. Kuna aga sama seaduse muudatusega soovitakse maakonnaraamatukogu rolli muuta, võib seniste maakonnaraamatukogude tähtsusega edaspidi olla võrreldavad piirkondlikud keskraamatukogud. Hiiumaal on mindud sellest mõttest juba kaugemale: Emmaste (Emmaste Raamatukogu põhimäärus, 2019), Käina (Käina Raamatukogu põhimäärus, 2022), Kärddla (Kärddla Linnaraamatukogu põhimäärus, 2019) ja Kõrgessaare (Kõrgessaare Raamatukogu põhimäärus, 2019) raamatukogude põhimäärustes on sees direktori ametikoha 5 aasta pikkune tähtajalisus, küll aga ei rakendu see praegu ametis olevatele raamatukogude juhtidele (va Kõrgessaare raamatukogu, mis alustas 2020. aasta alguses justkui uue asutusena).

Hiiumaa on eriline haldusüksus riigi mõistes, sest siin kattuvad kohaliku omavalitsuse ja maakonna piir, mistõttu ei ole võimalik eristada Kärddla Linnaraamatukogu puhul maakondlikku ja valla keskraamatukogu rolli. See on tekitanud olukorra, kus Kärddla Linnaraamatukogul on võrreldes teiste maakonna raamatukogudega tegelikkuses vähem ülesandeid, sest maakondlikult koordineerida ei ole vaja erinevate valdade raamatukogusid. Sellele ja asjaolule, et kuni kolme vallaga maakondi on Eestis juba kuus, viidates on vaja rahvaraamatukogude osas maakonnaraamatukogu ülesanded uuesti läbi mõelda ning mõelda muudele koordineerimise alternatiividele, mis ei sõltuks maakonna piiridest (Talihärm ja Ligi, 2020).

Kuna rahvaraamatukogu seadus ei kirjelda täpsemalt erinevaid võimalikke rahvaraamatukogude struktuuriüksusi ning neile pole seatud ühtseid toimimispõhimõtteid, on seni saanud iga omavalitsus struktuuriüksuse määratlust ise tõlgendada, mis aga omakorda võib tähendada, et sama nimetusega struktuuriüksused võivad valdade lõikes pakkuda kohalikele väga erineva taseme ja ulatusega teenust (Talihärm ja Ligi, 2020).

Septembris 2022. aastal saadeti erinevatele ministriumidele, kohalikele omavalitsustele, kesk- ja maakonnaraamatukogudele, Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingule ja Eesti Rahvusraamatukogule tutvumiseks rahvaraamatukogu seaduse muutmise eelnõu, rahvaraamatukogu seaduse muutmise eelnõu seletuskiri ning rahvaraamatukogude kiirendi eelnõu. Dokument „Rahvaraamatukogu seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri“ (Talihärm jt, 2022) ning eelnõu on aga seaduse muutmise kavatsusest oluliselt erinev, keskendudes hoopis sellele, et oleks võimalik alustada rahvaraamatukogude kiirendi programmiga ning anda haldusjärelvalve kohustus üle Kultuuriministeriumilt Eesti Rahvusraamatukogule. Sellele viitab ka seletuskirjas olev märkus, et "eelnõule ei ole koostatud väljatöötamiskavatsust küsimuse kiireloomulisuse tõttu". Peale kooskõlastusringe on vastavalt valitsuse eelnõude infosüsteemile 14. novembril 2022 esitatud seaduse eelnõu Vabariigi Valitsuse istungile, kust see omakorda liigub edasi Riigikogusse (Rahvaraamatukogu seaduse..., 2022). Magistritöö esitamise hetkeks ei olnud eelnõu Riigikogu menetlusse jõudnud.

Alates 2023. aastast soovib Kultuuriministerium alustada alalise programmiga "Raamatukogude kiirendi" raamatukogude arendamiseks. Programmi eesmärgiks on toetada raamatukogusid kaasaegsete ja uuenduslike lahenduste loomisel, anda hoogu raamatukogudevahelisele koostööle, aidata kaasa valdkonna professionaalsuse tõstmisele, valdkonna tutvustamisele ning rahvusvahelisustamisele. Sisult on tegemist eelneva programmi "Raamatukogude arendamine" uue versiooniga. Varasem programm võimaldas saada kuni 7000 eurost toetust peamiselt raamatukogude töötajate koolituseks, valdkonna tutvustamiseks, sõidutoetuste saamiseks rahvusvahelistele raamatukogusündmustel osalemiseks ning üleriigiliste raamatukogusündmuste korraldamiseks.

Kiirendi võimaldab aga lisaks eelpool nimetatud toetusele taotleda kuni 400 000 eurot taotleja kohta järgmiste eesmärkide realiseerimiseks:

- kultuuriväärtusliku hoone kasutusse võtmine raamatukogu hoonena või selle puudumisel uue raamatukogu ehitamine;

- individuaal- ja rühmaruumide loomine;
- valdkonna teenuste pakkumiseks vajaliku ühilduva tehnoloogia või tehnika soetamine ja paigaldamine;
- innovatsiooniprojektide elluviimine, mis võimaldavad parandada avalikku raamatukoguteenust;
- tegevuste elluviimine, mis aitavad suurendada teenuste kättesaadavust, ligipääsetavust ning vähendavad raamatukogu kui kasutaja keskkonnajälge (Kultuuriministeeriumi..., 2022).

Uurides erinevate maade kogemusi raamatukogude arendamisel ja kaasajastamisel jõuti Praxise uuringus järeldusele, et ülioluline on ajakohase valdkonna seadusandluse olemasolu, kuigi sellele lisaks on vaja valdkondlikku visiooni ning erinevaid arengudokumente (Murasov jt, 2022: 74). Arvestades, et Kultuuriministeerium on alates 2016. aastast seaduse uuendamisest rääkinud, siis on ilmselgelt puudu olnud poliitilisest tahtest see uuendamine läbi viia. Kui nüüd 2023. aastal jõutakse uuendada seadusandlus raamatukogude kiirendi toetuse võimaldamiseks, siis ei ole see jätkuvalt piisav, et vastata raamatukogude tänasele vajadusele.

1.2.2. Kultuuri valdkonna arengukava

Kultuuri valdkonna arengukavas (Kultuuri arengukava 2021–2030, 2021) on määratletud üldpõhimõtted, mis on omakorda valdkondlikult täpsemalt formuleeritud ning avatud arengukava lisas. Raamatukogu valdkonnas on toodud välja 11 punkti, mis määratlevad riigi rolli raamatukoguteenuse arendamisel. (Lisa 5, 2021: 30–31).

Riigi vastutuseks ja ülesandeks on temalehtede järgi:

- luua eeldused tagamaks teavikute kättesaadavus ja pikaajaline säilitamine, uute teenusmodelite väljatöötamise ning rakendamise toetamine, digitaalsete andmekogude taaskasutamise toetamine arvestades seejuures autorite ärihuvidega ning teenuste riskasutuse ja valdkondade vahelise koostöö arendamise toetamine;
- valdkonna riikliku juhtimise koordineerimine viisil, mis vähendaks juhtimise killustatust eri osapoolte vahel ja toetaks omavahelist koostööd;
- väljaannete toetuste suurendamine ning digisisu kättesaadavuse arendamine, ühtse raamatukogusüsteemi nimel töötamine;
- raamatukogukülastajate- ja mittekülastajate uuringute regulaarse läbiviimise toetamine ning raamatukogutöötajate kompetentsi arendamine koostöös ülikoolidega;

- raamatukoguspetsialistide koolitamise ja nõustamise toetamine ning raamatukogude tihedama koostöö toetamine lasteaedade ja koolidega raamatukogutundide läbiviimisel ning õppekavade koostamisel;
- raamatukogude kujunemise toetamine oluliseks kultuurisündmuste toimumise kohaks;
- raamatukogude toetamine innovaatiliste lahenduste ja tehnoloogia kaasajastamisel;
- raamatukogude statistika kogumine ja analüüsimine ning kvaliteedihindamine, raamatukogude valdkonna partnerorganisatsioonide ning valdkonnatülide tegevuste toetamine;
- koostöös kohalike omavalitsustega raamatukogude spetsialistide pädevuste arendamise ja konkurentsivõimelise töötasu maksmise toetamine ning koolitus-, arendus- ja nõustamissüsteemi väljatöötamine;
- raamatu trükkimisest utiliseerimiseni keskkonnateadlikku suhtumise väärtustamine ning raamatute keskkondliku mõju osas teadlikkuse tõstmine ühiskonnas.

Nimekirjas on ka punkt, mis puudutab raamatukogude inspireerivat, mitmekülgset ja ligipääsetavat füüsilist keskkonda, kuid seejuures on märgitud vaid soovitud suund, mitte aga riigipoolne vastutus ning roll selliste keskkondade tagamisel.

Üldisest kultuuri valdkonna arengukavast jäävad eelkõige kõlma märksõnad: kultuuri kättesaadavus (nii regionaalne kui erivajadustest lähtuv), digitaalne säilitamine, töötingimuste võrdsustamine ning valdkonna professionaalide väärtustamine (Kultuuri arengukava 2021–2030, 2021). Suur rõhk digitaliseerimisel ja säilitamisel aga jätab mulje, et (digitaalne) säilitamine on olulisem reaalsest kultuuri loomest ja tarbimisest.

1.2.3. Rahvaraamatukogude visioonidokument ja kvaliteedi hindamine

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu (ERÜ) eesmärgiks on raamatukogunduse arendamine, raamatukoguhoidjate kutsehariduse edendamine ning kutsehuvide kaitsmine, tehes seejuures koostööd erinevate partneritega, korraldades konverentse, seminare ja koolitusi, avalikkusele raamatukoguteenuseid tutvustavaid üritusi jne (Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu... 2022).

ERÜ koordineerimisel on 2016. ja 2022. aastal loodud visioonidokumendid (21. sajandi raamatukogu, 2016; 2022) selleks, et analüüsida nii raamatukogude hetkeseisu kui võimalikke tulevikutrende ning luua strateegia arenguks. Mõlemas dokumendis on lahti kirjutatud raamatukogude missioon, visioon ja väärtused, mis on ajas mõnevõrra muutunud. Kui missioon on üldjoontes sama, keskendudes raamatukogude rollile lugemisharjumuse kujundamisel, elukestva õppe toetamisele ja ligipääsu tagamisele, siis visioon on uuemas dokumendis märksa

lühem ning sisse on toodud ühtselt toimiva võrgu olulisus ning väärtus Eesti ühiskonnale terviklikuna.

Kui 2016. aasta visioonidokumendis oli välja toodud väärtusi kuus, siis uuemas versioonis on neid kolm: lisaks eelnevalt olemasolevatele usaldusväärsele ja kasutajakesksusele, on kolmandaks väljatoodud loovus. Viimane kirjeldab ka uuenenud visioonidokumenti: varasem versioon oli kui kuiv dokument, uuem aga inspireerib, kutsub kaasa mõtlema ning tegutsema.

2016. aasta visioonidokumendist lähtuvalt ja sellele toetudes töötasid Kultuuriministeerium, ERÜ ja Creativity Lab koostöös välja rahvaraamatukogude kvaliteedi hindamise alused, mille eesmärgiks on koguda ja kõrvutada rahvaraamatukogude kvaliteedinäitajaid. Kriteeriume on seejuures viis: rahvaraamatukogude strateegiline positsioon, teenused ja kasutatavus, kogude kujundamine, spetsialistide ettevalmistus ja väärtustamine ning taristu ja tehnoloogia. Hindamine viidi läbi enesehindamise meetodil (hindajaiks raamatukogude töötajad), kaasamata hinnangutesse kasutajate perspektiivi. (Creativity Lab 2019, 2021).

Esimene hindamine viidi läbi 2018. aastal, mil osales kokku 125 raamatukogu. Teist korda läbi viidud kvaliteedihindamise tulemused olid 2020. aastal paranenud võrreldes 2018. aasta tulemustega: 25 hinnatava kategooria tulemus 34st oli kõrgem ning vaid kuue kategooria tulemus vähenes. Maakondade lõikes võib täheldada, et kõige kõrgemaks hindavad raamatukogude kvaliteeti Hiiumaa raamatukogud (keskmine hinna 1,9), järgneb Raplamaa (1,89) ning seejärel Tartumaa (1,79). Samas ei tohi unustada, et nii Hiiumaa kui Raplamaa tulemused on arvestatud vähete raamatukogude vastuste põhjal ning et kogu rahvaraamatukogude võrgustikust osales uuringus vaid 99 raamatukogu (võrdluseks 2020. aastal oli rahvaraamatukogusid Eestis 520 (Rahvaraamatukogud tüübi järgi, i.a).

Kõige madalamad kvaliteedihinnangud on seotud raamatukogude kajastuse osas kohalike omavalitsuste arengukavades – kajastus kas puudub täielikult või on raamatukogusid mainitud üldsõnaliselt, puuduvad sõnastatud sihid ning võimalused murekohtade lahendamiseks. Kuigi 21. sajandi raamatukogu visioonidokument näeb ette kasutajakesksust (21. sajandi raamatukogu, 2016; 2022) selgub uuringust, et kasutajate rahulolu uuringuid üldjuhul ei tehta ega uurita üldiselt kasutajate tagasisidet järjepidevalt ning iga-aastaselt.

Kogude kujundamist hinnatakse kõrgelt, madalamad hinnangud on seotud eelkõige teavikute olemasoluga erinevat sorti infokandjatel – seega see, mis puudutab näiteks e-raamatute, audioraamatute jms teavikute olemasolu. Kuigi hinnatakse kõrgelt raamatukogudes töötavate spetsialistide taset ning ettevalmistust tööks, on madalaimad hinnangud seotud töötasuga.

Samas on rahulolu taristu ja tehnoloogia olemasolu ning kvaliteediga kõrge ning see hinnang on ka eelneva uuringuga võrreldes tõusnud.

Antud kategooriate hinnangud annavad rahvaraamatukogude töötajad ise. Samas võib raamatukogu töötajatel olla hirm anda asjakohaseid hinnanguid oma tööle, sest puudub arusaam kvaliteedihindamise laiemast kasulikkusest, millele viitab Pärnu Keskraamatukogu direktor Krista Visas oma magistritöös (Visas, 2021). Hea lahenduse hinnangute tasakaalustamiseks on leidnud Lääne-Virumaa Keskraamatukogu (Lugejauuringu tulemused, 2020), kus enne omapoolsete hinnangute andmist koguti lugejatelt samade näitajate osas tagasisidet ning lähtuti omakorda hinnanguid andes raamatukogu kasutajate antud sisendist.

Kvaliteedihindamise järgmine kord oleks pidanud toimuma 2022. aastal, kuid seoses raamatukoguaasta uuendati hoopis „21. sajandi raamatukogu“ visioonidokumenti (2022), mistõttu vajas omakorda uuendamist kvaliteedihindamise mudel. Uus hindamisvoor on planeeritud käesolevasse aastasse (Siil, R., isiklik kirjavahetus, 23.03.2023).

1.2.4. Hiiumaa valla arengukava ja raamatukogude valdkondlik arengukava

Hiiumaa valla arengukava 2035+ (Hiiumaa valla arengukava... 2022) viitab otseselt raamatukogudele vaid mõnes punktis. Peatükis Inimareng, kus valdkondlik visioon toetub sellele, et toimib efektiivne koostöö kodu, vaba- ja üldharidusasutuste vahel ning valdkonnaüleselt, on muuhulgas välja toodud raamatukogud. Samuti leiavad raamatukogud mainimist vaba aja, spordi, kultuuri ja noorsootöö punkti all, kus on välja toodud, et Hiiumaa raamatukogudes valitseb ruumipuudus ning et eakate ja puuetega inimeste ligipääs raamatukogu teenusele on piiratud.

Sama arengukavaga seotud tegevuskavas (Tegevuskava 2019–2025... 2021) on kaks punkti seotud raamatukogudega. Esiteks on plaanis uuendada Hiiumaa raamatukogude tehniline baas ning sisustus aastatel 2020–2025, vastutajaks Hiiumaa Vallavalitsus ja Hiiumaa raamatukogud. Teisena on tegevuskavas kirjas raamatukogude tegevuskohtade ümberkorraldamine aastatel 2019–2025, vastutajaks Hiiumaa Vallavalitsus. Samas valla eelarvestrateegias (Hiiumaa valla eelarvestrateegia, 2021) ei ole raamatukogusid sõnagagi mainitud, millest järeldub, et rahalisi vahendeid esimese ja teise punkti realiseerimiseks väljaspool raamatukogude tavapärast eelarvemahtu ette nähtud ei ole.

2021. aasta veebruaris algatas Hiiumaa volikogu valla raamatukogude valdkondliku arengukava koostamiseprotsessi aastateks 2022–2030 ja kehtestas lähteülesande (Hiiumaa valla raamatukogude..., 2021). Vastava otsuse seletuskirjas viidatakse vajadusele valla üldises

arengukavas välja toodud raamatukogude eesmäärke põhjalikumalt lahti kirjutada (Seletuskiri Hiiumaa valla..., 2021). 2022. aasta jooksul aga valdkondlik arengukava ei valminud ning valla kultuurispetsialisti sõnul võib arengukava volikogusse jõuda alles 2023. aasta lõpuks (Ellermäe, intervjuu 2023).

1.3. Rahvaraamatukogusid käsitlevad uuringud

Alajaotuses kirjeldatakse viimastel aastatel Kultuuriministeeriumi ning Eesti Rahvusraamatukogu tellimisel Eestis läbi viidud olulisemaid valdkondlikke uuringuid ning nende tulemusi. Samuti on viidatud magistritöö kontekstis olulistele üliõpilastöödele ning paarile välismaisele uuringule.

2018. aastal viidi Kultuuriministeeriumi tellimisel läbi põhjalik „Muuseumite ja raamatukogude külastajate ja mittekülastajate uuring“ (Möller, Runnel ja Põltaas). See on väärtuslik info, millest selguvad peamised mõjutajad erinevate vanuseklasside kaupa, mis inimesi rahvaraamatukogudesse viivad ja mis neid sealt eemale hoiavad. Näiteks saab uuringust selgeks, et kuigi rahvaraamatukogude võimalused ja ülesanded ning pakutavad teenused on ajas edasi arenenud ning need võiksid kõnetada senisest veelgi rohkem inimesi, on puudulik rahvaraamatukogude teavitustöö ja turunduspool: paljude mittekülastajate eemale jäämise põhjuseks on teadmatus võimalikest teenustest, mis neid võiksid kõnetada. Suureks miinuseks on vastavas uuringus aga Hiiumaa kontekstis asjaolu, et maakonda puudutavaid andmeid ei ole uuringust võimalik välja lugeda – elanike vähese arvu tõttu on tulemused üldistavalt paigutatud Läänemaa alla.

Raamatukogude aastal valmisid ka mitu konkreetselt raamatukogudele keskendunud uuringut. Neist kõige olulisemaks saab lugeda Poliitikauuringute Keskus Praxis 2022. aastal läbi viidud rahvaraamatukogude rolli analüüsi (Murasov jt), mis annab ülevaate tänastest rahvaraamatukogude teenustest, sealhulgas valdkondadevahelistest teenustest. Samuti analüüsitakse olemasolevaid ressursse valdkondadevaheliste teenuste arendamiseks ning nende arendamisega seotud võimalusi ja riske. Põhjalikus ülevaates tuuakse näitena teiste riikide praktikaid rahvaraamatukogus pakutavatest valdkondadevahelistest teenustest ning pakutakse välja võimalikud mudelid, mida saaks ja oleks mõistlik rakendada Eesti kontekstis.

Uute teenuste arendamisel ja pakkumisel on võtmeroll teenusega seotud töötajatel, seega uuritakse ja analüüsitakse pikalt raamatukogude tasustamispraktikaid ning võrreldakse andmeid teiste ametialadega. Vastavalt Praxise uuringus välja toodud andmetele oli keskmine raamatukoguhoidja palk taandatud aastitööajale 2021. aastal 1030 eurot (bruto). Uuringus aga

ei ole välja toodud keskmist palgataset Hiiumaa kohta, kuna Hiiumaal on keskmise arvutamiseks töötajaid liiga vähe. Lisaks madalale keskmisele palgale iseloomustab raamatukogunduse sektorit osaline tööaeg – iga neljas töötaja on osalise tööajaga. (sammas: 2022)

Võib üldistada, et uuringu välja pakutud lahendused on suuresti seotud kommunikatsiooniga ning ressursside puudusega. Ühelt poolt raamatukogude kommunikatsiooniga avalikkusele ja kohalikele omavalitsustele selles osas, mis on rahvaraamatukogude tänane võimekus ja potentsiaal, millistel teemadel võiksid raamatukogud olla koostööpartnerid. Teisalt ei ole kommunikatsiooni kasutajate ja raamatukogude vahel: puudub teadmine kohalike elanike teenuste vajadusest. Ressursse aga jääb puudu nii inimressursi mõttes (puudub võimekus raamatukogu traditsiooniliste teenuste kõrval pakkuda uusi teenuseid), rahaline ressurss, et pakkuda haridusele ning riigi kultuuritöötaja palgale vastavat töötasu, kuid ka näiteks jääb puudu ruumidest, kus oleks võimalik lisateenuseid osutada (Murasov jt, 2022: 108–111).

2022 aastal viidi Eestis projekti "Raamatukoguteenuste ärianalüüs ja teenusedisain" raames läbi kasutajauuring, mis hõlmas nii intervjuusid raamatukogude töötajate ja valitud profiilidega kasutajatega ning kvantitatiivne uuring intervjuude tulemuste kinnitamiseks. Raamatukogude töötajatega tehtud intervjuudest jäi tuleviku teemade osas kõlama hirm raamatukogude tuleviku pärast: muutuvate ootustega kasutajate poolel ning nende ootuste olemuse tuvastamisega tegeletakse peamiselt üksi ning vastavavalt konkreetse raamatukogu töötajate oskustele (Raamatukogu kliendiuringu kokkuvõte, 2022: 13).

Samal ajal töid kasutajatega läbi viidud intervjuud esile raamatukogude sõnumite mittekohale jõudmise või muu infomüra keskel tahaplaanile jäämise (sammas: 22), millest võib järeldada, et raamatukogude kasutajad ootavad raamatukogudelt aktiivsemat kommunikatsiooni. Nii kasutajatega läbiviidud intervjuudest kui ka kvalitatiivsest uuringu osast selgus, et inimesed ei ole enamasti teadlikud e-kataloogide olemasolust ja võimalusest, isegi kui nad on nendega kokku puutunud (sammas: 29–30). Seegi asjaolu viitab laiemale probleemile, et raamatukogude teenuste mõistmine ja avalikkusele tutvustamine on küllaltki algeline ja vajaks laiemat tähelepanu valdkonnas tervikuna.

Eestis on kasutusel hetkel kolm erinevat raamatukogusüsteemi (RIKS, URRAM, Sierra) ning kolm erinevat e-kataloogi. 2022. aastal viidi Eesti Rahvusraamatukogu tellimisel läbi ärianalüüs, et leida lahendused üleminekuks ühtsele üleriigilisele raamatukogusüsteemile, mis pakub raamatukogutarkvara kõrval lisaks erinevaid muid lahendusi, mida raamatukogud oma

teenuste osutamiseks vajavad. Ärianalüüsi tulemusel pakutakse välja kolm lahendust: (1) ühtne raamatukogusüsteem, bibliokirjete andmebaas ja e-kataloog; (2) mitu raamatukogusüsteemi, üks ühtne bibliokirjete andmebaas ja üks e-kataloog ja (3) modulaarne erilahendus, mille puhul on erinevad teenuste osutamiseks vajalikud süsteemid eraldi toimivates rakendustes, mida on võimalik eraldi arendada, lisada ja muuta. (Raamatukoguteenuste..., 2022)

Kuna raamatukogude rahastus tuleb peamiselt avalikust sektorist, kus raha saajate ja saadud rahastuse suuruse üle otsustavad poliitikud, on oluline, milline on poliitikute suhtumine raamatukogudesse. Näiteks viidi 2014. aastal läbi uuring, mis hõlmas Taani, Norra ja Ühendkuningriigi poliitikuid, kes olid seotud erinevate raamatukoguprojektidega. Uuringust selgus, et kuigi kõik intervjueeritud poliitikud seostasid raamatukogusid teadmiste, õppimise ja raamatute laenutamisega, siis selgus ka, et nende arusaam raamatukogude tegevustest laienes oluliselt puutudes rohkem kokku raamatukogude projektidega (Evjen, 2015).

See on üks näide sellest, et otsustajate seas on raamatukogude sisu, tegevuse ja olulisuse osas väga kitsas vaade, mistõttu on raamatukogude enda vastutada, et eelkõige kohalikud poliitikud mõistaksid raamatukogude tööd, et teha selle põhjal ka kaalutletumaid rahastus- ning muid raamatukogude tööd puudutavaid otsuseid. Ka kultuuri ja loometegevuse tulevikuvaade viitab sellele, et kohalike omavalitsuste töötajad ei mõista raamatukogude olemuse muutuste suurust ning et sellest tulenevalt peaksid muutuma ka raamatukogude tulemuste hindamine (Mets ja Viia, 2019: 147).

Jaana Toss andis Tartu Ülikooli infokorralduse õppekava lõputöös ülevaate Alutaguse valla rahvaraamatukogude muutumisest ja mõjutustest seoses haldusreformiga, analüüside ja võrreldes töös nii raamatukoguhoidjate kui ka valla haridus-, kultuuri- ja sotsiaalkomisjoni liikmete seisukohti. Lõputöös viitab Toss, et Alutaguse valla ühinemislepingu koostamise ning põhimõtete kokkuleppimise raamatukogude ja teiste kultuuriasutuste esindajaid ei kaasatud ning et raamatukogu töötajate teadmatuse liitumisega seotud muudatuste ning edasiste arengute osas jätkus ka peale haldusreformi toimumist, mida mõjutas seegi, et raamatukogud liideti Alutaguse huvikeskuse haldusalasse. Kui Alutagusel intervjueeritud valla haridus-, kultuuri- ja sotsiaalkomisjoni liikmed on seisukohal, et raamatukoguteenuse kõrval on raamatukogude jätkusuutlikkuse tagamiseks oluline lisateenuste pakkumine, siis raamatukogutöötajate arvates võib see kaasa tuua põhiteenuste kvaliteedi ning lugejate arvu vähenemise. (Toss, 2019)

Optimaalne hallatavate asutuste arv ja toimimine on hetkel Eestis vägagi päevakorras seoses suurenenud majandusraskustega kohalikes omavalitsustes. Seetõttu on mitmetes omavalitsustes viidud läbi uuringuid ja analüüse selgitamaks välja optimaalsemat valla ressursside kasutamist. Näiteks on 2019. aastal valminud Järva valla piirkondliku struktuuri kujundamise analüüs. Viimases on raamatukogude optimaalsuse hindamiseks võetud arvesse elanike arv piirkonnas, raamatukogude pindala, laenutuste ja külastuste arvud (ning nende teisendused päevade lõikes) ning laste osakaalud lugejate ning külastuste osas (OÜ Cumulus Consulting, 2019: 32). Miinuseks võib lugeda aga asjaolu, et hindamiseks on kasutatud vaid ühe aasta tulemusi, mis ei anna ülevaadet kasutustrendidest ajas.

Marve Kalamägi on oma 2014. aasta Tartu Ülikooli raamatukogunduse ja infokeskkondade lõputöös uurinud rahvaraamatukogude ühendamiste põhjuseid. Valdavalt on ühendamiste põhjuste taga rohkem kui üks tegur ning suurelt jaolt on need seotud kohaliku omavalitsuse sooviga ressursse paremini planeerida ning korraldada ümber juhtimist. Elanikkonna vähenemist aga toodi harva ühendamise põhjuseks. Kalamägi (2014) tuvastas oma uuringu tulemusel, et üldiselt on Eestis tuvastatavad kaks raamatukogu ühendamise mudelit: linna- ja külaraamatukogude ühendamine ning valla keskuse raamatukoguga külaraamatukogude ühendamine. Ühendamistega seotud peamiste plussidena töid Kalamägi (2014) korraldatud uuringus raamatukogude töötajad välja tihedamat omavahelist suhtlust ja koostööd, otstarbekamat komplekteerimist, süsteemisest raamatulaenutust ja paindlikumat eelarvekasutust. Miinuste osas jõuab Kalamägi aga kokkuvõtlikult järelduseni, et selles osas olid erisused raamatukogude vastuste osas suuremad ning ühtseid miinuseid nimetati vähem.

Tim Coates (2019), kes kirjutab Suurbritannia rahvaraamatukogude sulgemiste teemal, heidab avalikule sektorile ette, et üldjuhul jätkub avalikus sektoris rahastus isegi siis, kui pole ette näidata tulemusi, mis ühtlasi tähendab, et raamatukogudel endil puudub huvi külastuste ja kasutuse suurendamiseks. Samuti heidab sama autor ette, et fookus on liikunud raamatukogu põhiteenustelt mujale, mille tõttu on just põhiteenused need, mis on kannatada saanud: vähenenud on kogude suurused, raamatukogudele suunatud rahasid kasutatakse hoopis erinevate programmide elluviimiseks. Suurbritannia praktika näitab, et poliitikud püüavad kulude kokkuhoidmisel olla nutikad ja vältida raamatukogude laussulgemisi ning kasutavad selle asemel näiteks teavikute ostuks mõeldud summade ning lahtiolekuaegade vähendamist, mis teisalt viibki raamatukogu kasutamise vähendamiseni ning kokkuvõttes võimaldab need samad raamatukogud vaikselt sulgeda ja küllap on sellisel juhul ka kohalike vastupanu juba väiksem (Coates, 2019).

Nagu võib lugeda Tiiu Valmi artiklist raamatus "Raamatukogud ja raamatukogundus taasiseseisvunud Eestis" (2002), ei ole avalik vastuseis raamatukogude sulgemisele midagi uut. Ka peale iseseisvumist tekkinud uue riigikorra ning majandusraskuste keskel pidid mitmedki kohalikud omavalitsused loobuma mõne külaraamatukogu sulgemisest kogukonna vastasseisu tõttu. Peamine kaitse aga raamatukoguvõrgu säilimisele tulenes rahvaraamatukogu seaduse õigeaegsest vastuvõtmisest – nüüd aga on olukord vastupidine, ning seadus ei jõua kuidagi järele aina kiiremini arenevatele raamatukogu teenustele ning on seetõttu pigem takistavaks kui toetavaks teguriks.

Koontz, Jue ja Bishop (2009) on kaardistanud neli erinevat raamatukogu sulgemise tüüpi või põhjust: planeeritud sulgemine plaanideta sulgetavat üksust uuesti avada; planeeritud sulgemine plaaniga üksus renoveerida või remontida; planeerimata sulgemine seoses mõne ootamatusega nagu suurem loodusõnnetus ja planeerimata sulgemine seoses mõne kiireloomulise remonttööga (näiteks veeavarii tagajärjel).

Samad autorid viisid USA-s läbi uuringu selgitamaks välja, mis on peamised põhjused raamatukogude sulgemiseks, huvitades eelkõige nendest, mis on seotud püsiva sulgemisega. Uuringu tulemusel tuvastati, et eelkõige seostatakse sulgemisi vähese kasutusega (134st raamatukogust 53), mis olid aga põhjustatud näiteks kehvast tehnoloogilisest varustatusest ja/või töötajate vähesusest. Küllaltki suur (37 raamatukogu) oli ka nende raamatukogude osakaal, mis suleti rahastuse ootamatust vähenemisest (Koontz, Jue ja Bishop, 2009). Eelnevat võib seega kokku võtta, et tegelikkuses on mõlemad mainitud põhjused seotud rahastusega, sest kui raamatukogu pole piisavalt varustatud vajalike ressurssidega (tehnoloogia, töötajad, taristu, teavikud), siis pole ka kasutajad huvitatud sellise teenuse kasutamisest.

Koontz ja Jue (2008) on uurinud ka raamatukogude sulgemiste mõju ning sulgemisteni viivaid põhjuseid. Artiklis viitavad nad, et lisaks kokkulepitud teenindusalale on igal raamatukogul kasutajaid, kes jäävad teenindusalast väljapoole, kuid kelle jaoks konkreetse raamatukogu asukoht on mõnel muul põhjusel mugavam või mõistlikum kasutada. Kuigi selleski artiklis tuuakse peamiseks sulgemiste põhjuseks ressursside vähenemist, siis viitavad autorid haruraamatukogude sulgemiste põhjusena ka muudatusi kohalikus populatsioonis, mis võivad raamatukogu kasutust mõjutada.

Peatükis käsitletud rahvaraamatukogude tööd suunavatest ja reguleerivatest dokumentidest ning uuringute tulemustest lähtudes saab kokku võtta, et olulisemad märksõnad, mida

rahvaraamatukogude võrgu puhul uurida on erinevas vormis ressursid, optimaalsus, ligipääsetavus, kommunikatsioon ning raamatukogude sõltuvus poliitilisest vaatest.

2. METOODIKA JA VALIM

Selles peatükis antakse ülevaade uurimistöö eesmärgiga seotud uurimisküsimustele vastuste leidmise metoodikast ning uurimistöös kasutatud allikate ja empiirilise materjali valiku põhimõtetest. Samuti on peatükis arutletud allikate leidmise ja meetodivaliku sobivuse üle uurimiseesmärgi täitmiseks ning uurija rolli üle uurimistöös.

2.1. Magistritöö metoodika

Magistritöö käigus kogutud kvantitatiivsete- ja kvalitatiivsete andmete analüüsi põhjal ning toetudes valdkonna uuringutest selgunud infole, on magistritöö viimases peatükis tehtud järeldused ning antud soovitusi Hiiumaa rahvaraamatukogude kitsaskohtade parandamiseks ja edasiseks arendamiseks.

2.1.1. Andmeanalüüs

Andmeanalüüsiks kasutati uurimistöös kvantitatiivseid andmeid, mida koguti nii rahvaraamatukogude aastaaruannetest, kui ka näiteks Statistikaameti andmebaasist ja Siseministeriumi lehekülgedelt (andmed, mis olid eelkõige seotud Hiiumaa elanikkonna suuruse ja muutustega).

Raamatukogude aastaaruannete põhjal koostati koondtabelid Hiiumaa rahvaraamatukogude põhiliste statistiliste näitajate ja eelarvete kohta, mida analüüsi osas võrreldakse raamatukogude juhtide ning kultuurispetsialistiga tehtud intervjuude vastustega. Statistika tabelite koostamisel on eeskujul võetud Järva Vallavalitsuse tellimusel valminud hallatavate asutuste piirkondliku struktuuri hindamise lõppraporti raamatukogu valdkonna tabelitest (OÜ Cumulus Consulting, 2019), mis aitasid luua selgemat ülevaadet raamatukogude kasutusest just sellisest perspektiivist, mis võiks huvitada kohaliku omavalitsust ja rahvaraamatukogude juhte.

Andmeanalüüsiks on valitud järgmised raamatukogude tulemusindikaatorid:

- teenindatavate arv ehk raamatukogu teeninduspiirkonna elanike arv;
- raamatukogu registreeritud kasutajate ehk raamatukogu teenuste kasutajate arv;
- sihtrühma hõlmatuse protsent, mille arvutamise üheks sisendiks on sihtrühma liikmete koguarv (rahvaraamatukogu puhul teeninduspiirkonna elanike arv) ning teiseks sihtrühma kuuluvate registreeritud kasutajate arv;

- laenutuste koguarv raamatukogus aruandeaasta kohta, mis hõlmab muuhulgas kohallaenutusi ja laenutuste pikendusi;
- laenutusi teenindatava kohta, mis võimaldab hinnata raamatukogu kogude kasutuse määra;
- külastuste koguarv raamatukogus aruandeaasta kohta;
- külastusi teenindatava kohta, mis võimaldab hinnata raamatukogu atraktiivsust teenuste kasutajatele. (EVS-ISO 11620: 2015)

Lisaks nimetatud tulemusindikaatoritele on välja arvatud laste osakaal lugejatest ning külastajatest ja laenutuste ning külastuste arvud päevas. Külastuste arvu taandamine päevadele ja raamatukogu avatud oleku tundidele võimaldab näitlikustada raamatukogu kasutustihedust.

Koondtabelites (vt lisa 1) on esitatud andmed raamatukogude teeninduspiirkonna elanike arvu, avatud tundide kohta nädalas, avatud päevade kohta aastas, registreeritud kasutajate, külastuste ja laenutuste koguarvud, laste osakaal lugejatest ning külastajatest, külastusi piirkonna elanike kohta, laenutuste ja külastuste suhtarv, laenutuste ja külastuste arvud päevas. Välja on arvatud eelpool nimetatud näitajate aritmeetilised keskmised maakonnas ning värviskaalal näidatud, kas tulemus jääb keskmisest kõrgemaks (heleroheline-tumeroheline), veidi allapoole (oranž-kollane) või üle poole allapoole (helepunane-tumepunane).

Raamatukogude statistika analüüsis on loodud iga raamatukogu puhul joonis, mis esitab raamatukogu keskmise kasutuse laenutuste ja külastuste osas päevas ja külastuste arvu tunnis, mis joonisel on esitatud võrdluses maakonna keskmistega. Selline lähenemine aitab visualiseerida seda, kui palju kasutajaid on raamatukogudel kohtadel ning millised on konkreetse raamatukogu tulemused võrdluses maakonna siseselt. Aastate lõikes kõrvutatud tulemused aitavad näha ka vastavate näitajate muutumist ajas.

Kuigi analüüsitavaid näitajaid on vähe, siis pole laenutusi, külastusi, lugejate arvu ja laste osakaalu neis Hiiumaal pikema perioodi jooksul ja võrdluses ajas ning maakonnasiseselt analüüsitud. Aastaruannetes kasutatakse küll võrdluse aluseks vahetult eelnevat aastat, kuid see kaks aastat on liialt lühike aeg, et oleks võimalik tuvastada statistilisi trende. Samuti ei sobi kõik tulemusindikaatorid ühtmoodi kõikide raamatukogude uurimiseks, kuna raamatukogud erinevad üksteisest nt suuruse, missiooni, struktuuri, juhtimise jms näitajate poolest (EVS-ISO 11620: 2015).

Aastaruannetest ja raamatukogustatistikast on lisaks analüüsimiseks valitud raamatukogude eelarved. Eelkõige on selles osas keskendatud raamatukogude komplekteerimiseelarvele ja

töötajate töötasule. Esimene on oluline, sest nagu näitas raamatukogude külastusuuring on tänaseni raamatukogude külastamise üks peamistest põhjustest lugemisnauding ja kasutaja vajadustele vastavate teavikute olemasolu raamatukogus (Möller, Runnel ja Põldaas, 2018).

Palgad mõjutavad töötajate motivatsiooni nii olemasolevate teenuste osutamisel kui uute arendamisel (Murasov jt, 2022) ning võimalikku valdkonna järelkasvu, mis Eesti raamatukogude puhul on kriitilise tähtsusega, sest raamatukogude töötajate keskmine vanus on kõrgem kui teistes loomemajanduse valdkondades (Mets ja Viia, 2019: 150). Lisaks selgitatakse välja, kas ühtses Hiiumaa vallas on vastavad näitajad võrdsel tasemel, et igas Hiiumaa piirkonnas oleks võimalik teenuste taset hoida samal tasemel nii nagu oli seatud eesmärgiks Hiiumaa valla ühinemislepingus (Elissaar, 2020). Need arvutused on olulised ka seetõttu, et Kultuuriministeriumi tellitud rahvaraamatukogude rolli analüüsist Hiiumaa kohta vastav info puudub valimi väiksuse tõttu (Murasov jt, 2022).

2.1.2. Intervjuude analüüs

Kõik magistritöö raames läbi viidud intervjuud transkribeeriti kasutades esmaseks transkriptsiooniks veebipõhist kõnetuvastust (Olev, Alumäe: 2022), seejärel tehti transkriptsioonis parandusi ja täiendusi kohtades, kus esines automaattranskriptsioonis puudujääke või vigu.

Intervjuude analüüsimiseks kasutati töö raames kvalitatiivset sisuanalüüsi, mis võimaldab uurida nii teksti sisu kui ka konteksti (Laherand, 2008). Kuna magistritöö uuring on piiritletud ühe maakonna näitega, siis on sobilik kasutada intervjuude analüüsimiseks kvalitatiivse sisuanalüüsi tehnikatest horisontaalset analüüsi (*cross-case analysis*). Horisontaalse analüüsi tehnika korral on võimalik analüüsida erinevate intervjuueeritavate sama temaatikat puudutavaid vastuseid, mis võimaldab leida intervjuusid läbivaid teemasid, aga aitab märgata ka erisusi (Kalmus, Masso ja Linno, 2015).

Intervjuude transkriptsioonide mitmekordse lugemise järel grupeeriti intervjuude sama temaatikat puudutavad lõigud kokku, et oleks võimalik vastuseid omavahel võrrelda, tuua välja erisusi ja märgata sarnasusi. Kuna üldjuhul oli võimalik intervjuude käigus kasutada intervjuukavast lähtuvaid küsimusi sarnases järjekorras ja sõnastuses, siis oli lihtne temaatilist grupeerimist teostada lähtudes esitatud küsimustest ning küsimuste blokkidest.

Teemade grupeerimise järel analüüsiti igat teemat püüdes leida juurde näitlikustav tsitaat intervjuudest ning teha võimalikke üldistusi. Olulisel kohal oli ka seoste leidmine eelnevalt käsitletud teoreetiliste ja empiiriliste materjalidega.

2.2. Magistritöö infoallikad ja nende valimine

Uurimisküsimustele vastamiseks on magistritöös kasutatud erinevaid infoallikaid ning kombineeritud kvalitatiiivseid ja kvantitatiivseid uurimismeetodeid. Magistritöö valmimisel on kasutatud peamiste infoallikatena:

- valdkonnaga seotud õigusakte;
- kultuuri valdkonna arengukava ja selle lisasid;
- Kultuuriministeeriumi ja Eesti Rahvusraamatukogu tellitud raamatukogu valdkonna uuringuid;
- Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu (ERÜ) valdkondlikke visioonidokumente;
- üliõpilaste lõputöösid;
- Hiiumaa valla arengukava ning raamatukogu valdkonnaga seotud dokumente;
- Hiiumaa rahvaraamatukogude ja maakonna aastaaruandeid perioodi 2017–2022 kohta.

Hiiumaa valda puudutav dokumentatsioon on suures osas kättesaadav valla kodulehe ja dokumendiregistri kaudu. Nii uuriti raamatukogude teemat puudutavaid valla ülddokumente nagu arengukava, ühinemislepingut, raamatukogude põhimääruseid, volikogude otsuseid ja määrusi. Valla ja raamatukogude dokumendid võimaldasid saada vastuseid küsimusele, milline on Hiiumaa rahvaraamatukogude tänane struktuur ja milliseid muudatusi on selles osas toimunud viimase 5 aasta jooksul.

Valdkonda puudutavad riiklikud dokumendid nagu kultuuri valdkonna arengukava ja Kultuuriministeeriumi tellitud uuringud on kättesaadavad ja viidatud Kultuuriministeeriumi kodulehel. Sealsamas on olemas ka rahvaraamatukogude valdkonna kiirülevaade. Eesti Rahvusraamatukogu kodulehe kaudu oli võimalik ligi pääseda nende tellitud uuringute aruannetele ning MIRKO ehk Minu Raamatukogu teenuse tutvustusele, mis võimaldab soovijail teenusega liitunud raamatukogudest üle Eesti endale sobilik teavik tasu eest postiautomaati tellida ning tasuta laenutada e- ja audioraamatuid.

Samuti vaadati läbi Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu algatusel ja/või koostöös loodud viimaste aastate dokumendid, mis olid ühingu kodulehe kaudu interneti teel ligipääsetavad. Eelkõige andsid need allikad vastuseid küsimusele, kuidas mõjutavad Hiiumaa rahvaraamatukogude arengut riiklikul tasandil toimuvad valdkonnapõhised muutused.

Uurimustöö teoreetiliseks toetamiseks uuriti raamatukogu andmebaasist Ester, Eesti ülikoolide raamatukogude andmebaasidest ning Tartu Ülikooli raamatukogu kaudu kättesaadavatest rahvusvahelistest andmebaasidest rahvaraamatukogusid ning nende arenguid puudutavaid

uuringuid, artikleid ja üliõpilastöid. Peamisteks kasutatavateks märksõnadeks olid raamatukogud (*libraries*), rahvaraamatukogud (*public libraries*), haruraamatukogud (*branch libraries*), raamatukoguvõrgud (*library networks*) jne. Samuti olid omakorda olulised märksõnad kultuuripoliitika (*cultural policy*), kohalikud omavalitsused (*local governments*) ja haldusreform (*administrative reform*). Märksõnade valikul, nende laiendamisel ja kitsendamisel aitas uurimistöö planeerimisel Eesti Märksõnastiku kasutamine.

Kõik nimetatud allikad töötati läbi, analüüsiti ja valiti välja antud magistr töö kontekstis autori arvates olulised näited, teoreetilised lähtekohad ja selgitused, mis aitasid tõlgendada uurimustöö käigus kogutud andmeid.

2.2.1. Rahvaraamatukogude aastaaruanded ja statistika

Uurimisküsimustele vastuse saamiseks töötati läbi Hiiumaa rahvaraamatukogude ja Hiiumaa maakonna maakondlikud aastaaruanded ning statistika aastate 2017–2022 kohta. Perioodi valikul on lähtutud kohalikest haldusreformist, mille tulemuse 2017. aastal moodustus Hiiumaa maakonnas ühtne Hiiumaa vald. Raamatukogude aruanded avasid vastuseid nii raamatukogude tööprotsesside kui statistiliste tulemuste osas.

Kui maakonna keskraamatukogu ning Hiiumaa maakonna aastaaruanded on kättesaadavad Kärkla Linnaraamatukogu kodulehe kaudu, siis teiste Hiiumaa raamatukogude aruannete hankimiseks tuli pöörduda individuaalselt iga raamatukogu direktori poole. Mõnede täpsustuste osas tuli pöörduda Kärkla Linnaraamatukogu arendusspetsialisti ja komplekteerija poole, sest aastaaruannetes info puudus või oli esitatud osaliselt (näiteks raamatukogude lahtiolekupäevad ja lahtiolekuajad aastate kohta, riigipoolse komplekteerimistoetuse jagunemine raamatukogude vahel jne).

Rahvaraamatukogude aastaaruannetes esitatav statistika on laiaulatuslik ning see katab rahvaraamatukogude töö erinevaid aspekte alates traditsioonilistest teenustest (laenutused, külastused, päringud), näitustel ja sündmustel osalemistest kuni koduteeninduse ning virtuaalkülastusteni. Arvestades magistr töö piiratud mahtu ei ole eraldi analüüsitud kõiki aruannetes leiduvaid statistilisi andmeid ja on tehtud valikud lähtudes püstitatud uurimisküsimustest ja töö fookusest.

Aastaaruanded ja statistika pakuvad seega eelkõige vastuseid raamatukogude võrgu ja tööprotsesside tänase seisukorra kohta ning nendes aastatel 2017–2022 toimunud muutuste osas. Samas on tulevikuvaate seisukohast lähtuvalt võimalik aastaaruannetest välja lugeda vaid 2023. aastaks planeeritud arenguid.

2.2.2. Intervjuud rahvaraamatukogude juhtide ja kultuurispetsialistiga

Hiiumaa raamatukogude hetkeolukorra ja arengusuundade avamiseks valiti intervjuu meetod, kuna raamatukogude statistikas ja aastaaruannete põhjal ei ole võimalik tuvastada raamatukogude direktorite suhtumist, nende endi planeeritavaid raamatukogu arenguplaane ning kuna magistritöö autorile teadaolevalt on raamatukogu valdkonnaga seotud mitmeid tundlikke teemasid, mille puhul individuaalsed ja töös anonüümsete vastustena esitatud intervjuud annavad parima võimaluse teema avamiseks. Nimetatud põhjuseid intervjuu meetodi eelistamiseks mainivad ka Hirsijärvi, Remes ja Sajavaara (2005). Intervjuude läbiviimist toetas ka töö autori usalduslik suhe kõigi intervjuueeritavatega, mis ühest küljest pani intervjuueerijat usaldama, aga teisalt ka rohkem vastutama, et intervjuu sisu ei tooks vastajatele kaasa ebasoodsaid tagajärgi.

Intervjuude puhul valiti pool-struktureeritud ehk teemaintervjuu lähenemine selleks, et kõigilt intervjuueeritavatel koguda arvamusi ja seisukohti võrreldaval moel. Samas võimaldas see intervjuu meetod vajadusel muuta küsimuste järjekorda, lähtudes intervjuueeritava vastustest ning täpsustada vastuseid suunavate küsimustega, kui mõni vastus jäi liiga pealiskaudseks. Samuti võimaldab selline lähenemine intervjuueeritavatel endal sisse tuua teemasid, mis nende jaoks on olulised. (Virkus, 2016)

Intervjuuküsimused koostati Hiiumaa rahvaraamatukogude juhtidele lähtudes raamatukogude erinevatest tööprotsessidest: kogude komplekteerimine ja kättesaadavaks tegemine, teenindusprotsess, arendus, juhtimine ja koostöö. Peale küsimustiku valmimist tehti esimene intervjuu ühe raamatukogu direktoriga, mille järel sai arvesse võetud intervjuu käigus selgunud probleemkohad ning tehtud küsimustustikus mõned muudatused. Näiteks selgus, et mõni küsimus oli sisult liialt kordav.

Kogude komplekteerimise ja kättesaadavaks tegemise all uuriti komplekteerimispõhimõtete, ajakirjanduse, e-raamatute ja audioraamatute komplekteerimise ja vahendamise kohta, teavikute säilitamis- ja mahakandmispõhimõtete, komplekteerimisvõimekuse, võimaliku ujuvkogu süsteemi rakendamise kohta Hiiumaal, hoiustamistingimuste ning info- ja raamatukogukataloogsüsteemi RIKS kasutajamugavuse kohta raamatukogu töötaja ja tavakasutaja vaatest lähtuvalt.

Teenindusprotsessi osa hõlmas küsimusi, mis puudutasid raamatukogu asukohta, traditsiooniliste raamatukogude teenuste osakaalu võrdluses ülejäänud raamatukogu pakutavate teenustega, laste ja noorte osakaalu kasutajate seas ning raamatukogu võimalusi

tagada nende kasutajaks jäämist täiskasvanuna. Selles intervjuu osas said intervjuueeritavad selgitada viimase 5 aasta jooksul toimunud muudatusi raamatukogude teenindusprotsessides ning arutleda lähitulevikus toimuda võivate muudatuste üle, sealhulgas selle üle, missugust mõju võib avaldada Eesti Rahvusraamatukogu töös hoitav üle-eestiline MIRKO teenus (Minu raamatukogu, i.a). Olulisel kohal olid küsimused raamatukogu infokanalite olemasolu ja kasutamise kohta ning kõigi küsitletud direktorite suhtumine raamatukoguteenuse kättesaadavuse kohta Hiiumaal.

Intervjuu viimases osas tuli raamatukogude juhtidel arutleda raamatukogude mittekasutajate, raamatukogu olemuse ja raamatukogutöötajate enesearengu üle. Samuti olid fookuses küsimused, mis puudutasid arenguplaanide tegemist, projektimeetmete kasutamist arenguplaanide teostamisel, aga ka laiemalt selle üle, kas ja kui palju ühiskonnas esil olevad teemad (nt keskkonnateadlikkus, ligipääsetavus) Hiiumaa raamatukogusid mõjutavad. Koostöö osas olid tähelepanu all küsimused, mis on seotud raamatukogude suhtega erinevate koostööpartnerite, kohaliku omavalitsuse, raamatukogu nõukogu ja üksteisega maakonnas ning keskkoguga. Muuhulgas tuli kõigil direktoritel anda hinnang maakonnaraamatukogu ülesannete täitmise kohta Kärdla Linnaraamatukogus.

Pool-struktureeritud intervjuud viidi läbi perioodil 22.12.2022–09.01.2023 ja raamatukogude direktorite vastused on magistritöös esitatud anonüümselt ning igale intervjuueeritavale on antud tunnus N1–N6. Erandid on tehtud teemade või vastuste puhul, mis magistritöö mõistes on olulised esitada, kuid mis on selgelt tuvastavad. Sellistel on juhtudel on ära toodud arvamuse avaldaja ametikoht, kuid ära on jäetud intervjuu andja tunnus, et säilitada sama vastaja ülejäänud ütluste anonüümsus.

Intervjuud raamatukogude juhtidega olid keskmise kestvusega tund ja kakskümmend minutit. Pühalepa osavallas viidi intervjuud läbi nii tänase Pühalepa raamatukogu direktori kui ka Suuremõisa raamatukogu direktoriga – alates 2023. aasta jaanuarist liideti Suuremõisa raamatukogu Hellamaa ja Palade raamatukoguga üheks asutuseks. Ülejäänud neljas osavallas on Hiiumaal üks rahvaraamatukogu osavalla kohta.

Intervjuueeritud raamatukogude juhtide keskmine vanus on 55 eluaastat, kusjuures kõige noorem intervjuueeritav oli 45 ja vanim 64. Kõige kauem raamatukogus töötanud juhil on tööstaaži valdkonnas 41 aastat, keskmine tööstaaž jääb aga 24 aasta juurde. Kõige väiksema staažiga juht on valdkonnas töötanud 8 aastat. Vaid ühel kuuest intervjuueeritavast juhist ei

olnud raamatukogundusliku kutsetunnistust. Haridusliku tausta poolest on neli juhti kõrgharidusega ja kahel on keskeri haridus. (N1–N6, intervjuud 2022; 2023).

Lisaks viidi läbi intervjuu Hiiumaa valla kultuurispetsialist Eve Ellermäega, kelle tööülesandeks on vastavalt Hiiumaa valla kodulehele kultuurivaldkonna arendamine ja koostöö korraldamine ning valdkonna hallatavate asutuste tegevuse koordineerimine ja nõustamine (Vallavalitsuse koosseis ja kontaktid, ia). Kultuurispetsialisti vastused on toodud töö raames isikustatuna. Intervjuu kultuurispetsialistiga viidi läbi peale raamatukogude juhtidega toimunud intervjuusid ning pool-struktureeritud intervjuu kestis kokku 1,2 tundi.

Intervjuude kasutamine võimaldas eelkõige vastata magistritöö uurimisküsimusele rahvaraamatukogude tööprotsesside tänase toimimise ja võimalike arengute kohta lähiaastatel. Samuti selle kohta, kuidas mõjutavad riiklikul ja kohalike omavalitsuste tasandil toimuvad muutused Hiiumaa raamatukogude arengut, võrreldes intervjuude vastuseid 1. peatükis käsitletud uuringute ning raamatukogude arengut suunavate dokumentidega.

2.3. Metoodika ja allikaloome kriitika

Andmeanalüüsi puhul tuleb arvestada, et nii Eestis kui ka Hiiumaa siseselt on rahvaraamatukogude statistikas töötlemis- ja kogumiserisusi, mis tähendab, et tegelikkuses ei ole kasutatavad andmed alati võrreldavad. Autori isikliku kogemuse kohaselt võivad raamatukoguhoidjaid ühest küljest olla liialt hõivatud muude ülesannetega, et oleks võimalik näiteks raamatukogu kõigi küllastajate ja kohalkasutuste fikseerimine.

Teisalt levib praktikaid, kus raamatukogud pikendavad laenutuste arvu suurendamiseks kasutajate käes olevaid teavikuid iseseisvalt, so. kasutaja poolse palveta. Statistika standardi (EVS-ISO 2789, 2014) ja Eesti Rahvusraamatukogu koostatud juhendi (Jõgi ja Olonen, 2020; Olonen 2023) järgi loetaksegi pikendamist laenutuskorraks, kuid on suur erinevus, kas raamatu tagastustähtaega pikendab lugeja ise või teevad seda raamatukogu töötajad omal algatusel ja seda isegi juhul, kui pikendada ei ole vaja. Selline teguviis ohustab teisi raamatukogusid, sest näitab nii oluliselt kõrgemat raamatukogu kasutamist.

Intervjuude puhul on suurimaks miinuseks suur ajakulu: lisaks reaalsele intervjuu läbiviimisele, võtab aega intervjuude transkribeerimine ning alles seejärel on võimalik intervjuude sisu analüüsima hakata. Tuleb arvestada, et nii intervjuu läbiviija kui ka intervjuueeritavad on mõjutatud intervjuu läbiviimise kontekstist ja olukorrast (Hirsijärvi, Remes ja Sajavaara, 2005: 192–194).

Uurijana tajusin, et mul oli intervjueeritavate usaldus, kuid ühtlasi ka seda, et direktorid ei olnud valmis kõikidest Hiiumaa rahvaraamatukogudega seotud muredest rääkima, sest vaatamata töös kasutavale anonüümsele viitamisele, on teatud teemasid väga lihtne konkreetse vastajaga kokku viia. Samas võib eeldada, et ankeetküsitlus vms metoodika kasutamine seda murekohta ei oleks lahendanud.

Magistritöö allikate osas on rõhuasetus uuritavate rahvaraamatukogude aastaaruannetel, maakondlikel koondaruannetel ning läbiviidud intervjuudel. Muid allikaid, nagu valdkonda suunavaid dokumente, sh rahvaraamatukogu seadust, on magistritöös peamiselt kasutatud taustainfoks. Käsitletud uuringute valikul ja kasutamisel on lähtunud peamiselt Eestis läbiviidud uuringutest, sest need pakuvad enim võimalust Hiiumaa rahvaraamatukogude võrdlemiseks.

Siin peatükis kirjeldatud metoodikaid on kasutatud järgnevates peatükkides kvalitatiivsete- ja kvantitatiivsete andmete analüüsimiseks ning järelduste tegemiseks. Analüüsi puhul on arvesse võetud metoodika ja allikalooma võimalikke puudujääke.

3. RAAMATUKOGUDE STATISTIKA ANALÜÜS

Statistika analüüsis on hinnatud Hiiumaa rahvaraamatukogude statistilisi näitajaid aastate 2017–2022 kohta. Eraldi on vaadeldud iga raamatukogu laenutuste, külastuste ja lugejate arvu muutumist ajas. Raamatukogude eelarvelisi vahendeid on analüüsitud raamatukogude töötajate palkade ja komplekteerimiskulude osas Hiiumaal tervikuna. Analüüsi aluseks olevad andmed on ära toodud magistritöö lisas nr 1 kui ei ole märgitud teisiti.

3.1. Laenutus- ja külastusstatistika

Laenutus- ja külastusstatistika puhul analüüsitakse iga raamatukogu puhul eraldi teeninduspiirkonna kasutajate osakaalu, laenutuste kogusumma trendi aastatel 2017–2022, keskmist laenutuste arvu päevas ja külastajate keskmist arvu päevas ja tunnis, mida on võrreldud ka maakonna keskmiste näitajatega. Samuti on välja arvatud laste osakaalud raamatukogu kasutajatest ja külastajatest.

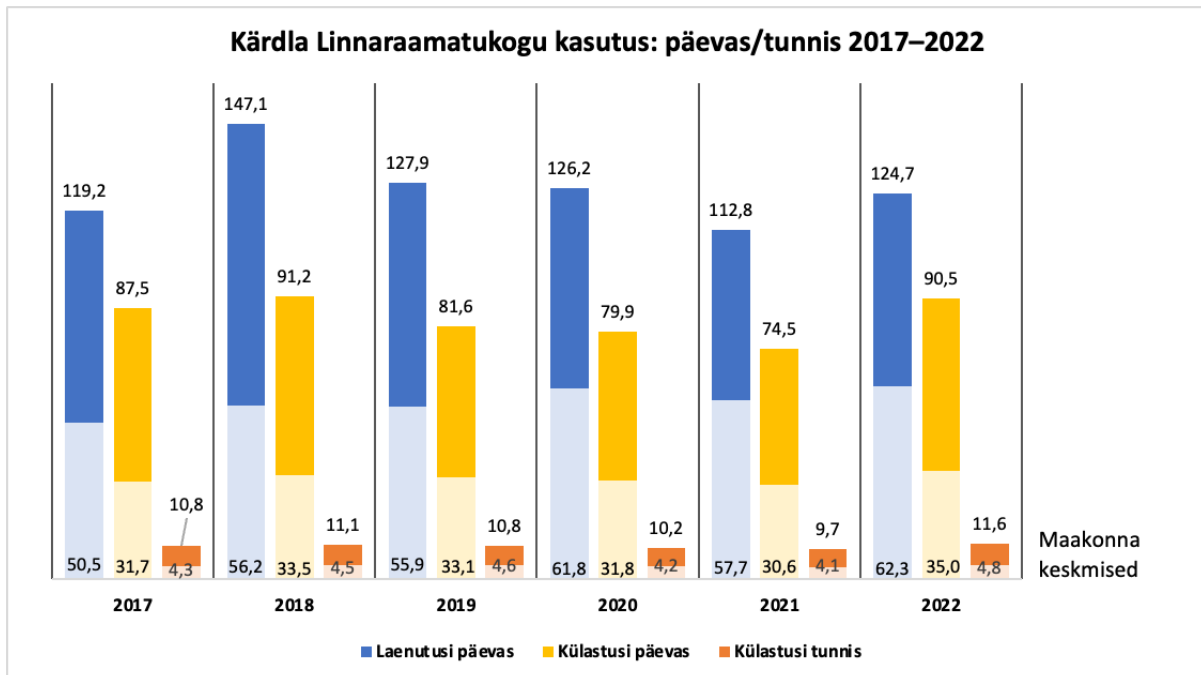
3.1.1. Kärddla Linnaraamatukogu

Kärddla Linnaraamatukogu statistika analüüsimise teeb keerukaks asjaolu, et aastatel 2015–2019 oli Kärddla Linnaraamatukoguga ühendatud Kõrgessaare ja Lauka haruraamatukogud Kõpu teeninduspunktiga ning sel perioodil kandis raamatukogu nime Hiiu Valla Raamatukogu (Sarapuu ja Suitso, 2021). Sellega seoses ei ole kättesaadav info, kuidas sel perioodil jagunes elanike arv kolme erineva piirkonna vahel. Raamatukogu registreeritud kasutajate (statistikas: lugejad) arv on 2017. aastast olnud keskmiselt 1600 inimese juures. Kasutajate osakaal ehk sihtrühma hõlmatus protsent piirkonna elanikest oli 2022. ja 2020. aastal 51%, 2021. aastal aga langes korraks 49% peale.

Laenutuste osas oli 2018. aastal korraks hüppeline tõus, kuid järgnevad kolm aastat on toonud pigem langust. Väikest tõusu laenutuste osas on märgata 2022. aastal, mil laenutuste koguarv oli veidi väiksem kui 2018. aastal (36413 laenutust vs 36861). Keskmiselt on Kärddlas päevas laenutatud 126 teavikut, mis on maakonna keskmisest laenutuste arvust päeva kohta (57) üle poole võrra rohkem. Viimase 6 aasta jooksul on raamatukogu päevas külastanud 84 (tunnis peaaegu 11) inimest. Madalaimad külastuste arvud olid seotud koroonaeepideemia aastatega 2020–2021. (vt joonis 2)

Registreeritud laste osakaal raamatukogu kasutajatest on püsinud vaadeldavate aastate jooksul vahemikus 26–28%, mis on võrreldav maakonna keskmisega. Muidugi on laste % suurem nendes raamatukogudes, mis asuvad koolidega ühes majas (Lauka ja Palade), kuid Kärddlas on

eeliseks kindlasti see, et kool asub raamatukogule väga lähedal ning et 2023. aastast liidetakse Kärkla põhikooli raamatukogu Kärkla Linnaraamatukoguga.

Joonis 2. Autori joonis

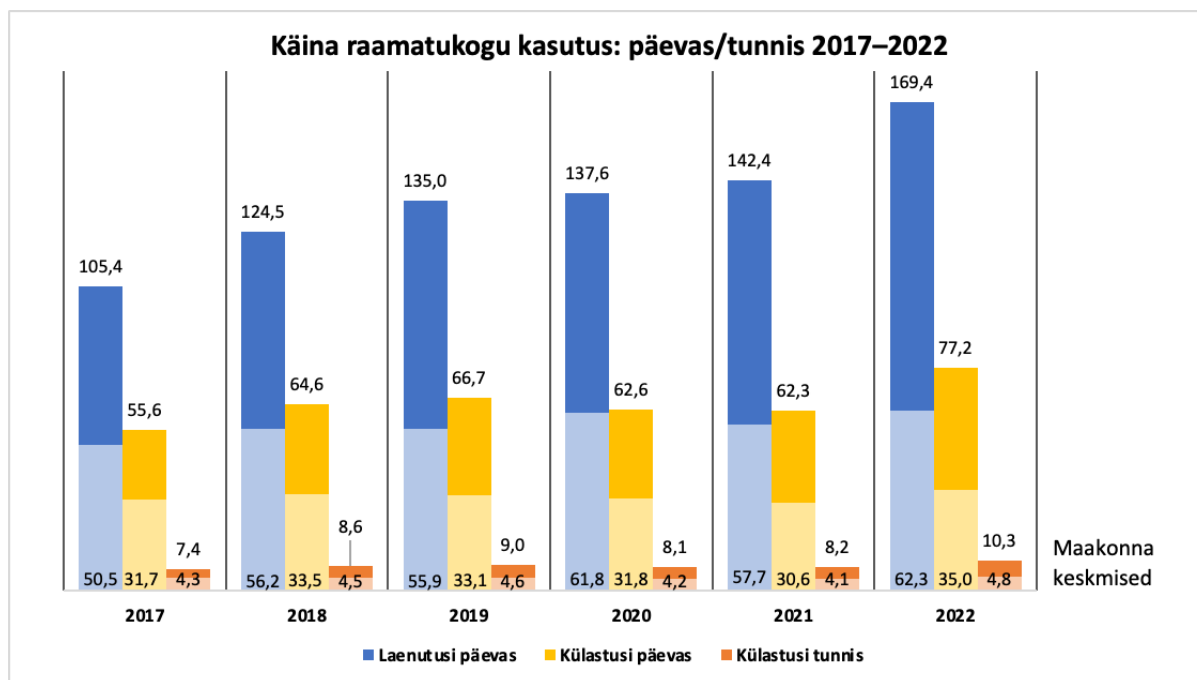
Laste külastusprotsent statistika järgi on olnud vahemikus 28–31% kogukülastuste mahust. Lastega seotud statistika puhul peab arvesse võtma, et lapsed ei pruugi olla registreeritud raamatukogu kasutajad ning nende laenutused lähevad tihti kirja vanemate (eelkõige emade) nimele. Kärkla Linnaraamatukogus moonutab andmeid ka iseteenindusautomaat, kus lapsevanemad eelistavad teavikud korruga ühele nimele registreerida.

Üldistavalt võib öelda, et Kärkla Linnaraamatukogu kasutus Hiiumaa mõistes on küllaltki stabiilne. Alates 2022. aasta sügisest lisandunud avatud raamatukogu teenus, mis võimaldab raamatukogu külastada ka töötajate kohalolu välisel ajal (argipäeviti 6.00–10.00, 18.00–22.00, laupäeval 6.00–10.00 ja 14.00–22.00, pühapäeval 6.00–22.00) ja ka näiteks pühadel, võib kasutusnumbreid veelgi tõsta, kui raamatukogu kasutajad sellega ära harjunud on.

3.1.2. Käina raamatukogu

Käina on Hiiumaa mõistes teine suurem tõmbekeskus, kus osavalla elanike arv umbes 1000 elaniku võrra väiksem kui Kärklal. Käina raamatukogu registreeritud lugejate arv on viimase kuue aasta jooksul olnud keskmiselt 1137 inimest. Lugejate arv on stabiilselt ja vähehaaval kasvanud. Kasutajate osakaal piirkonna elanikest on samuti tõusnud, 2017. aasta 50%lt 59%le aastal 2022.

Vastavalt statistikale (vt joonis 3), on laenutused jätkuvas tõusutrendis, minnes alates 2019. aastast mööda isegi Kärddla Linnaraamatukogu laenutuste koguarvust. Käina raamatukogu esitatud statistika järgi on keskmine laenutuste arv päevas 136, maakonna keskmine seejuures 57. Küllastuste arv oli tõusutrendis aastatel 2017–2019, kuid koroonapandeemia tõi kaasa languse, mis pöördus taas tõusuks 2021. aastal. Keskmiselt külastab Käina raamatukogu päevas 65 inimest.

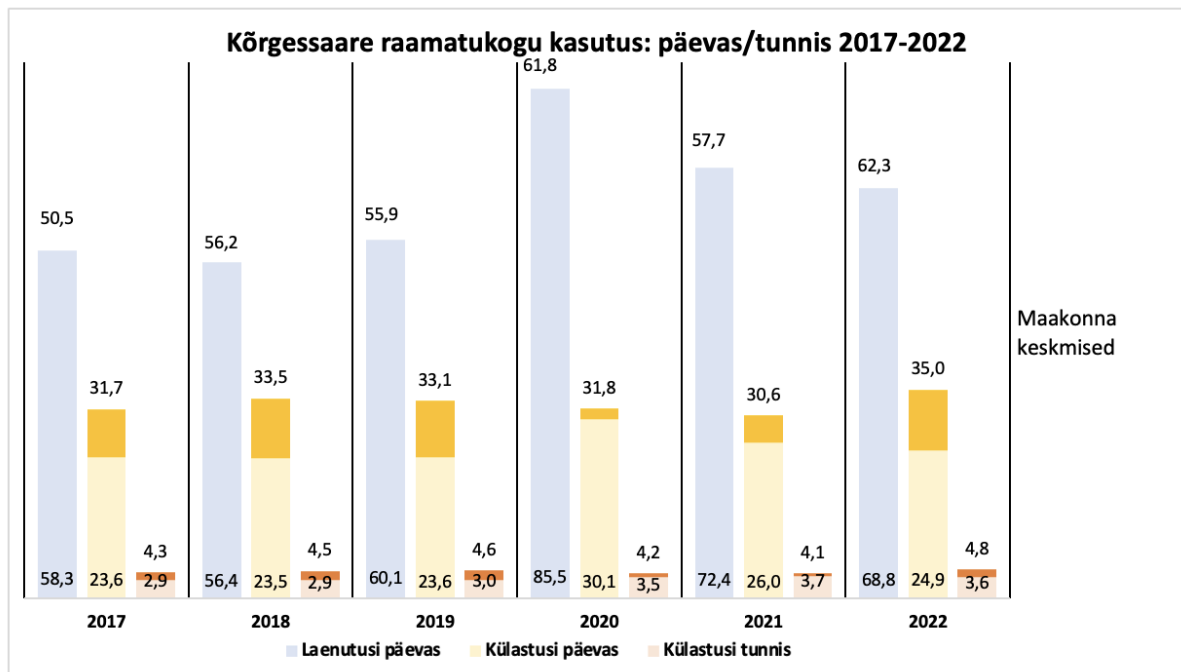

Joonis 3. Autori joonis

Kasutajaks registreeritud laste osakaal lugejate arvust on olnud kõikuv 18–23% vahel, mis jääb maakonna keskmisest alla. Küll aga on aastate lõikes olnud korralik laste külastuste %, mis on olenevalt aastatest olnud, kas veidi maakonna keskmisest väiksem või ka veidi suurem.

3.1.3. Kõrgessaare raamatukogu ja Lauka haruraamatukogu

Kõrgessaare ja Lauka raamatukogud olid ajavahemikul 2015–2019 Kärddla Linnaraamatukogu haruraamatukogud (Sarapuu ja Suitso, 2021). Seetõttu on statistikas puudu täpne piirkonna elanike jaotus ajaperioodil 2017–2019. 2020. aastal alustas uue organisatsioonina Kõrgessaare raamatukogu harukoguga Laukal ning teeninduspunktiga Kõpus. Kõpu teeninduspunkt on aastast 2022. aastast mittefüüsiline – see tähendab, et senised ruumid endises Kõpu õppekoha hoones kaotati ning piirkonnas osutatakse vaid ettetellimisel koduteenindust (Sarapuu ja Suitso, 2023).

Joonis 4. Autori joonis

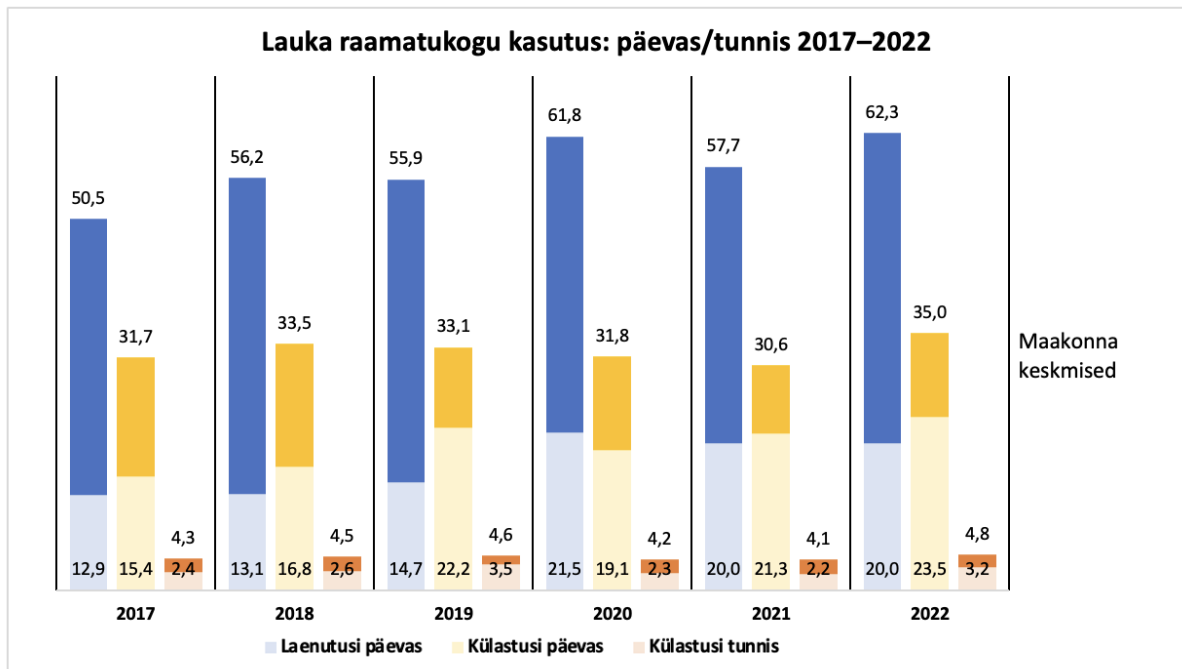
Kasutajate % piirkonna elanikest on Kõrgessaare raamatukogul kokku olnud vahemikus 32–34%. Registreeritud keskmine lugejate arv viimasel kuuel aastal on olnud Kõrgessaares 329 ja Laukal 97. Eraldi välja võtta Kõpu teeninduspunkti lugejate arvu ei saa, kuid vastavalt aastaaruannetele on see 10 piires (Sarapuu ja Suitso, 2022), mistõttu on teeninduspunkti kaotamine olnud igal juhul mõistlik otsus.

Laenutuste arv Kõrgessaares on kuue aasta lõikes liikunud tasapisi ülespoole, kuigi 2022. aasta laenutuste koguarv jääb allapoole 2021. aasta omast. Laukal on samuti laenutuste arvu tõusutrend, kusjuures huvitaval kombel on 2020. aastal toimunud selles osas hüppeline kasv, kuid mis 2021. aastal jälle langes. Viimase põhjenduseks tuuakse aastaaruandes pikk raamatukogu kinnioleku aeg seoses koroonapandeemiaga (Sarapuu ja Suisto, 2022).

Laenutuste arv päevas on Kõrgessaares olnud keskmiselt 67 ja Laukal 17. Külastused päevas on aga võrreldavamad: Kõrgessaares 25 ja Laukal 20. Kõrgessaares on läbivalt olnud maakonna suurim laenutuste arv külastaja kohta – kui üldjuhul on maakonna keskmine alla kahe teaviku külastaja kohta, siis Kõrgessaares on vastav näitaja püsinud vahemikus 2,4–2,8 külastaja kohta. (vt joonis 4 ja 5)

Suur erinevus Kõrgessaare ja Lauka vahel on laste osakaal registreeritud lugejatest ja külastustest. Lauka haruraamatukogu asub ühes majas Lauka põhikooliga, mistõttu on ootuspärane, et laste % lugejatest on seal olnud keskmiselt 63%, samas kui Kõrgessaares on

see % 25. Külastuste osas on Laukal 69% ja Kõrgessaares 19% külastustest laste omad. Laste külastused ja lugejate arv Kõrgessaares on seotud asjaoluga, et vahetult kõrval asub Kõrgessaare lasteaed ning samas majas raamatukoguga tegutseb noortekeskus.

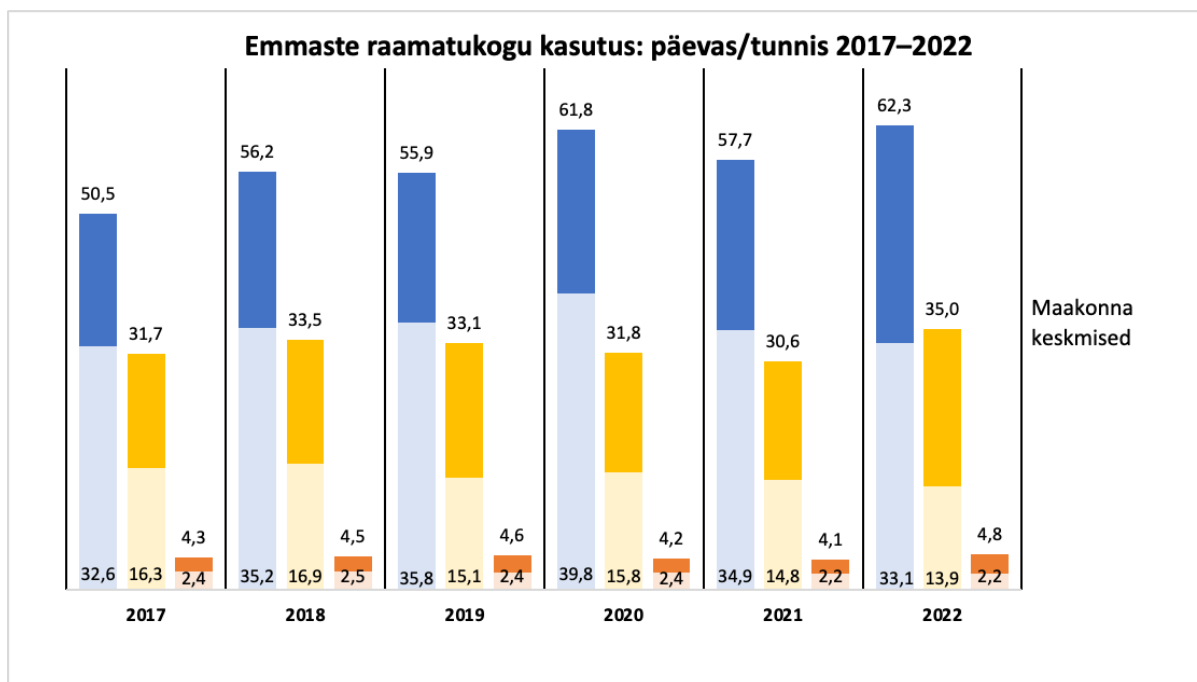
Joonis 5. Autori joonis

Alates 2022. aastast viidi Lauka Põhikool ja Kõrgessaare lasteaed Vigri ühise juhtimise alla (Lauka Põhikooli..., 2022) ning eeldada võib, et lähiaastatel võidakse otsustada lasteaia ruumide kolimine Kõrgessaare raamatukogu kõrvalt Lauka kooliga ühte majja, lähtudes Hiiumaa haridusvõrgu analüüsis välja toodud soovituselt (OÜ Cumulus Consulting, 2022). See võib omakorda tähendada, et raamatukogu ei pruugi ühel hetkel enam koolimajaga ühte majja mahtuda.

3.1.4. Emmaste raamatukogu

Emmaste raamatukogu keskmine registreeritud lugejate % piirkonna elanikest on 23%. Kui aastate 2017–2021 kasutajate arv iga-aastaselt veidi tõusis, siis 2022. aastal oli registreeritud kasutajate arv taas väikeses languses. Registreeritud kasutajate keskmine arv Emmastes on 290 inimest.

Laenutuste koguarvude puhul on ka näha, et eelneva nelja aasta väikesele tõusule on järgnenud viimase kahe aasta jooksul väike langus, mis on seotud samuti külastuste vähenemisega. Laenutusi päevas on keskmiselt 35 ja külastusi 15, mis jäävad maakonna keskmistest poole võrra allapoole. (vt joonis 6)

Joonis 6. Autori joonis

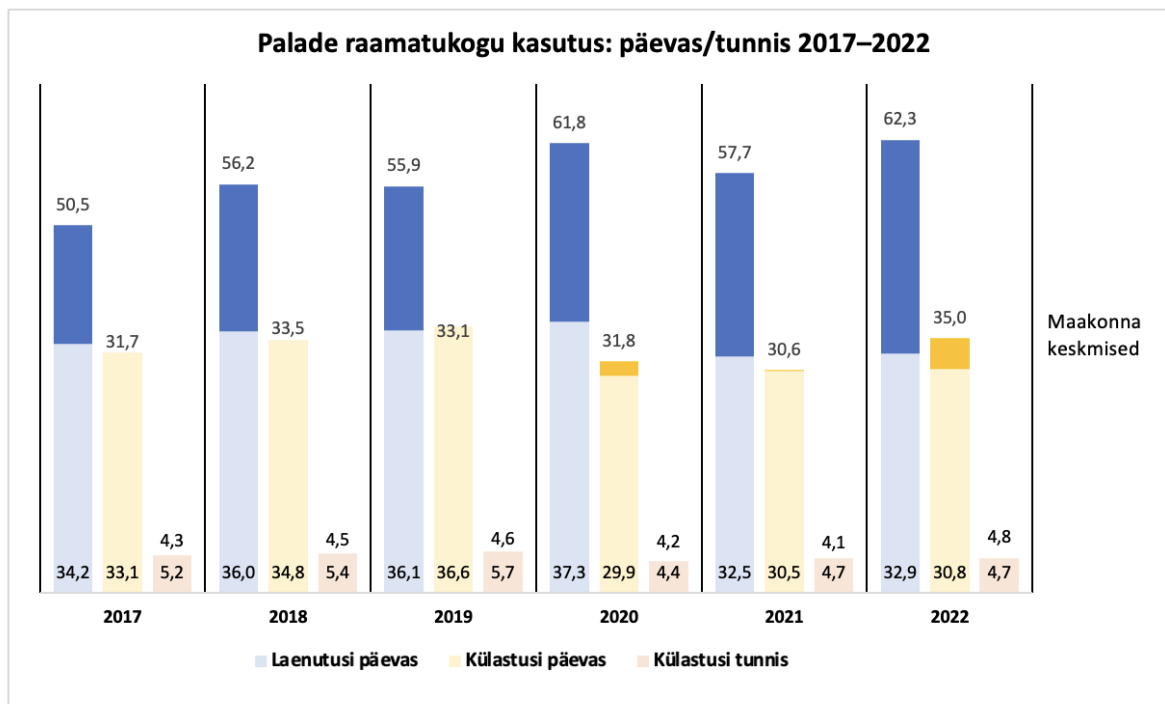
Kuni 2022. aastani tegutses Emmaste raamatukogu teeninduspunkt Leisus, kus raamatukogu direktor käis kaks korda kuus kohapeal laenutamas. Kuna laenutuste arvud jäid aasta-aastalt väiksemaks ning osavald vajas võimalust Ukraina sõjapõgenike majutuseks, lõpetas Leisu teeninduspunkt töö (Allik, 2023). Teeninduspunkti kaotamist dokumenteeritud ei ole ja seniseid Leisu piirkonna lugejaid teenindab Emmaste raamatukogu koduteeninduse põhimõttel edasi endistel teeninduspunkti lahtiolekupäevadel piirkonda teavikuid viies.

Laste osakaal lugejatest on keskmiselt 21%. Arvestusest on välja jäetud 2017. aasta laste arv, kuna tundub, et tegemist võib olla eksitusega: võrreldes 2016. aastaga on 2017. aasta laste arv kasvanud 69lt lugejalt 130ni ning see on 2018. aastal taas langenud endisele tasemele. Kuna 2017. aasta laste külastuste arv on võrreldes 2016. aastaga oluliselt langenud ja ka aastaaruanne muutuse põhjust kuidagi ei ava, siis on mõistlikum selline tulemus pigem kõrvale jätta.

Laste külastuste % on Emmaste raamatukogul olnud keskmiselt 15% kogukülastustest. Emmastes asub raamatukogu koolist 2 kilomeetri kaugusel, samuti täiesti erinevas suunas kohalikust noortekeskusest, mis kindlasti antud tulemust mõjutab. Samas on lasteaed märksa lähemal ning lasteaiaga toimub ka järjepidev koostöö.

3.1.5. Palade raamatukogu

Palade raamatukogu kasutajate osakaal on keskmiselt 40% piirkonna elanikest. Lugejaid on raamatukogul viimase kuue aasta jooksul olnud keskmiselt 291. Võib öelda, et lugejate arv on püsinud suhteliselt sarnasel tasemel vaadeldavate aastate jooksul.

Joonis 7. Autori joonis

Laenutuste arv on Palade puhul pisikeses tõusutrendis ning koroonapandeemia tõi sellesse trendi korraks kõrgema tõusu, mis aga 2021. aastal taas tasandus. Päevas tehakse Palade raamatukogus keskmiselt 35 laenutust ning keskmiselt külastatakse raamatukogu 33 korda. Maakonna keskmistest jäävad need näitajad veidi alla, kuid arvestades, et maakonna näitajad on mõjutanud oluliselt suurema piirkonnaga Kärkla ja Käina raamatukogu, on need näitajad mõistlikul tasemel. (vt joonis 8)

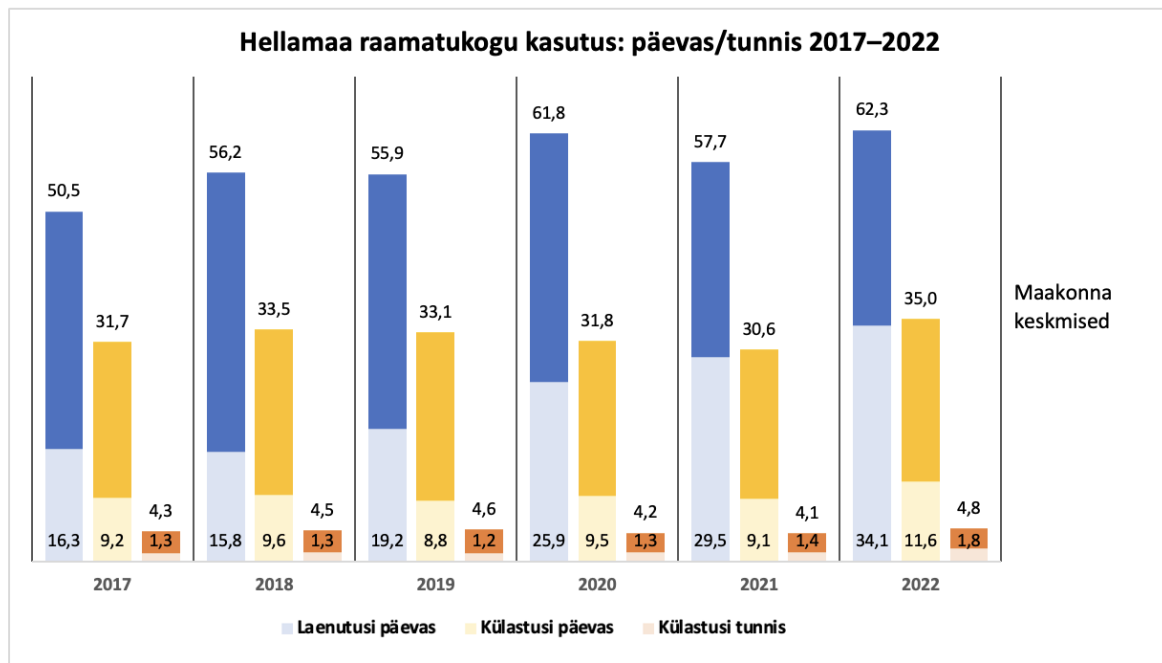
Kuna Palade raamatukogu asub ühes majas Palade Põhikooliga, siis on ootuspärane, et laste % lugejatest on Paladel maakonna keskmisest kõrgem: 35% kõigist registreeritud kasutajatest. Samas on laste % külastustest oluliselt kõrgem (59%), mis on seletatav asjaoluga, et raamatukogus toimuvad regulaarsed raamatukogutunnid ning koolil on mugav kasutada raamatukogu asendustundide läbiviimiseks.

Palade raamatukogu oli vaadeldaval perioodil kuni 2019. aastani lahti teisipäevast laupäevani. Kooli tungival soovil hoida raamatukogu avatuna ka esmaspäeval, sai raamatukogu 2020.

aastal lisatöötaja koormusega 0,75. Suurt muutust see laenutuste koguarvuse ei teinud, küll aga tähendas lisatöötaja saamine ühtlasi seda, et võimaldas samal aastal Palade raamatukogu direktoril enda juhtimise alla võtta 0,25 koormusega Hellamaa raamatukogu (Vannas, 2021a). Alates 2023. aastast on Palade, Hellamaa ja Suuremõisa raamatukogud liidetud üheks Pühalepa raamatukoguks peakoguga Paladel.

3.1.6. Hellamaa raamatukogu

Hellamaa raamatukogu kasutajate osakaal piirkonna elanikest on teinud kuue aasta jooksul läbi suure muutuse. Perioodil 2017–2019 oli kasutajate osakaal piirkonnast keskmiselt 44%, aga alates 2020. aastast on see % 25. Ühest küljest võib muutus olla seotud sellega, et kui 2019. aasta lõpus lahkus senine pikaajaline töötaja pensionile ning raamatukogu juhiks asus osalise ajaga Palade raamatukogu direktor, vähendati ka lahtioleku aegu. Lahtiolekuajad on viimase kolme aasta jooksul seoses külastuste vähenemisega veelgi lühemaks muudetud. Lahtioleku aegade vähenemine võib olla põhjuseks, miks lugejate arv on vähenenud, samal ajal aga ei ole märgatavat tõusu Palade raamatukogu kasutajate hulgas.

Joonis 8. Autori joonis

Kasutajate jaoks võib olla küsimus ka persoonis – eelnev raamatukogu juht oli nii pikka aega raamatukogus töötanud, et uue töötaja tulek väikeses piirkonnas on kindlasti harjumatu. Samas on uue juhi puhul tegemist piirkonna elanikuga ning seetõttu kohalikele kindlasti mitte täiesti võõras. Teise põhjusena kasutuse vähenemise osas võib tuua piirkonna elanikkonna

vananemise, mis seniseid kasutajaid võib eemal hoida (seoses näiteks silmanägemise halvenemise või liikumisraskuste tõttu). Kolmandana võib oletada, et eelnevalt on raamatukogu kasutajate arvu kunstlikult suuremana näidatud – näiteks ei ole lugejate nimekirjast kustutatud pikemat aega raamatukogu mittekülastanud inimesi.

Raamatukogu kasutajate hulgas on näha ilmselget langustrendi, keskmine kasutajate arv kuue aasta jooksul on olnud 121, kuid viimasel kahel aastal on reaalseid kasutajaid raamatukogul olnud vaid 77 inimest. Langustrend iseloomustab ka laenutuste ning külastuste koguarvu, samas on seoses lahtiolekuaegade vähendamisega mõistlikumas tasakaalus külastuste ja laenutuste arv lahtiolekupäevade kohta. Näiteks 2022. aastal oli Hellamaa keskmine laenutuste arv päevas 34,1, mis on veidi üle poole maakonna keskmise laenutuste arvu (62,3) ja mis on suurem kui Suuremõisa raamatukogul. Külastuste keskmine arv päevas on lahtiolekuaegade lühendamise tõttu suudetud hoida samal tasemel aastatega, mil raamatukogu oli lahti kuuel päeval nädalas. Alates 2020. aastast oli Hellamaa raamatukogu avatud kolmel päeval nädalas kokku 16 tundi (Vannas, 2021b) ning alates 2021. aasta oktoobrist on raamatukogu avatud kaks korda nädalas, kokku 12 tundi (Vannas, 2022). (vt joonis 8)

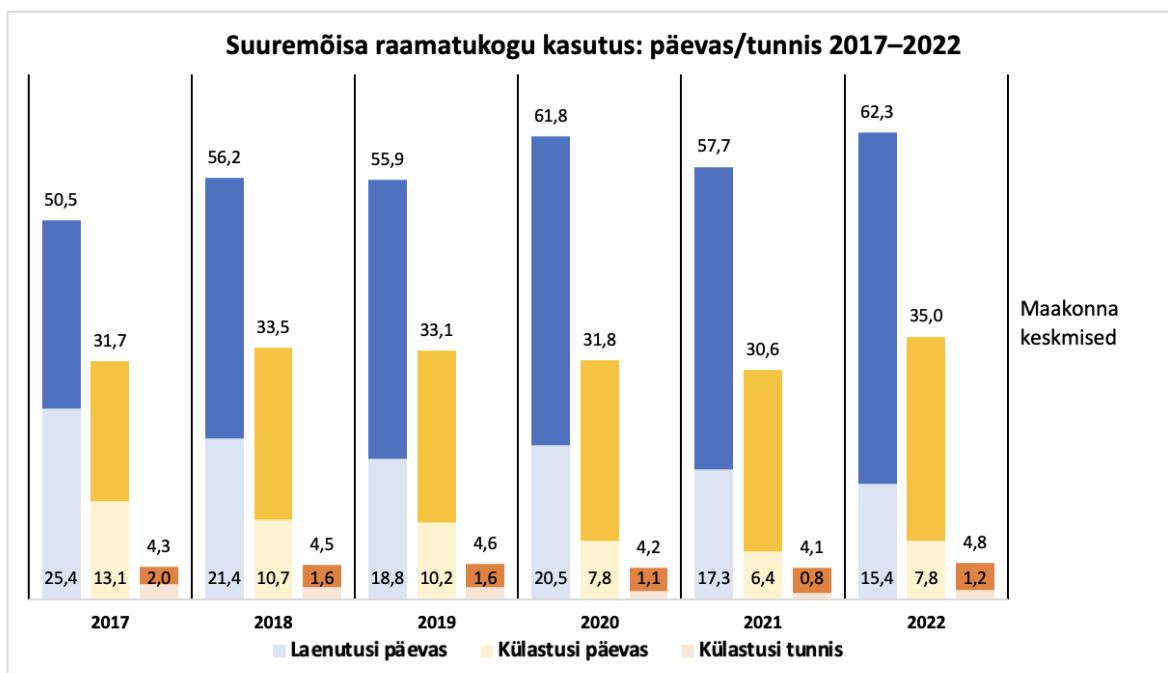
Lugejatest oli Hellamaa perioodil 2017–2020 laste % 12, kuid viimasel kahel aastal on see langenud juba 4%-ni, sest lapsi on lugejate hulgas vaid 3. Laste külastused on samuti kuue aasta jooksul olnud pidevas languses ja jõudnud möödunud aastal 3%-ni kogukülastuste arvust. Laste vähesus on seletatav asjaoluga, et piirkonnas ei ela eriti lastega peresid ning need, kes ka on, on üldjuhul kooli tõttu pigem lugejad Palade raamatukogus (Vannas, 2022).

3.1.7. Suuremõisa raamatukogu

Suuremõisa raamatukogu kasutajate osakaal piirkonna elanikest on keskmiselt 21%. Lugejate keskmine arv kuue aasta lõikes on 110 inimest ning lugejate osas on vastav arv püsinud väikeste muutustega küllaltki samal tasemel.

Laenutuste arv on olnud pigem langustrendis, kuigi 2022. aastal oli koguarv veidi suurem kui 2021. aastal. Keskmine laenutuste arv päevas on 20, mis on väiksem maakonna keskmisest umbes kahe kolmandiku võrra ning madalam kui Hellamaa raamatukogus.

Külastuste arvu puhul on trend samuti pigem langev, jäädes päevas keskmiselt 9 inimese juurde, mida on väga vähe. Võrdluseks, et Hellamaal on see lahtiolekuaegade lühendamise järel 24 inimest päevas ja maakonna keskmine 32 külastust päevas. Samuti on just Suuremõisa külastuste arv taandatuna külastuste arvule tunnis kõige murettekitavam – keskmiselt külastab tunnis Suuremõisa raamatukogu vaid 1 inimene. (vt joonis 9)

Joonis 9. Autori joonis

Registreeritud laste osakaal kasutajatest ja laste külastuste keskmine % on 25, kuigi laste külastuste % oli vahepeal suures languses. Laste külastuste % on aidanud 2021. aasta 9lt protsendilt 27%-ni aastal 2022 tõsta liitumine Lugemisisu programmiga (Transtok, 2023). Eelnevalt olid Suuremõisa Lasteaed-Põhikooli õpilased Lugemisisu programmi tundides käinud Kärkla Linnaraamatukogus.

Probleemiks Suuremõisa raamatukogu kasutamisel on eelkõige asukoht, mis on ebamugav ja eeldab pigem autoga liiklejatest kasutajaid. Teisalt on raamatukogu korterist raamatukogu kohandatud ruumides, mis tähendab, et puudub ruum erinevate ürituste läbiviimiseks ning isegi laste lugemistundide läbiviimine on ruumipuuduse tõttu küllaltki ebamugav.

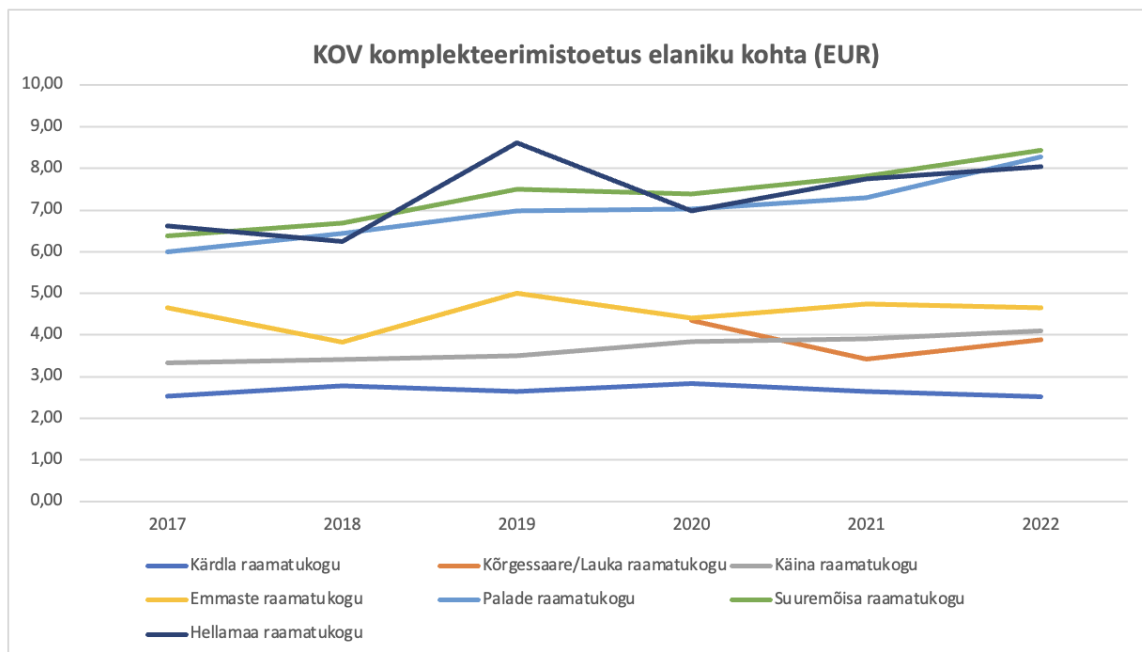
3.2. Raamatukogude komplekteerimis- ja personalieelarved

Selles alajaotuses on analüüsitud Hiiumaa rahvaraamatukogude komplekteerimis- ja personalieelarved tervikuna. Eelarvete osas on välja arvatud kohaliku omavalitsuse toetuse suuruste erinevused osavaldade lõikes, kasutades selleks kaht erinevat meetodikat. Personalieelarvetes on arvestatud välja keskmised raamatukogude töötajate palgad osavaldade lõikes ning võrreldud neid nii riigi kultuuritöötajate palga kui ka rahvaraamatukogude rolli analüüsist (Murasov jt, 2022) selgunud teiste maakondade raamatukogude töötajate palkadega.

Kuigi 2017. aastal ühendati kõik Hiiumaa maakonna senised vallad ühtseks Hiiumaa vallaks ja ühinemislepingus oli sees punkt, et eesmärgiks on saavutada sotsiaalne, majanduslik,

kultuuriline ja territoriaalne terviklikkus (Elissaar, 2020), mis peaks kõikides osavaldades tagama võrdsed võimalused ja kohaliku omavalitsuse hallatavate asutuste teenuste kvaliteedi, siis tegelikult on raamatukogude valdkonnas ainuke ühtlustatud osa sarnaste põhimääruste kehtestamine 2019. aastal (Varrik ja Veevo, 2020). Viimase osas aga kehtestati teistest raamatukogudest erinev põhimäärus 2022. aastal Pühalepa raamatukogule (Pühalepa Raamatukogu põhimäärus, 2022), kus näiteks puudub tähtajalise lepingu nõue, mis eelnevalt sama osavalla iseseisvate raamatukogude põhimäärustes sees oli (Suuremõisa Raamatukogu põhimäärus, 2019; Hellamaa Raamatukogu põhimäärus, 2019; Palade Raamatukogu põhimäärus, 2019).

Kui riigi eelarvest eraldatav komplekteerimisraha on alati sõltuvuses kohalike elanike arvust, siis kohaliku omavalitsuse toetuse suurus on olnud lihtsalt kokkuleppeline ja neid on vaadeldud võrdluses eelnevate aastatega. Võrreldes komplekteerimistoetusi taandatuna piirkonna elanike arvule eristub selgelt erinevate osavaldade puhul toetuste suurusjärk (vt joonis 10). Üllatav on, et Kärđlas, mis on kõige suurema elanik- ja kasutajaskonnaga piirkond, on osavalla poolne komplekteerimistoetus elaniku kohta olnud püsivalt maakonna väiksem. Iseseisvunud Kõrgessaare piirkondki on seejuures toetuse osas ettepoole liikunud. Tasemelt järgmisena on küllaltki võrreldavad Emmaste ja Käina, kuigi tegemist on elanike arvu ja raamatukogu kasutuse poolest väga erinevate piirkondadega.

Joonis 10. Autori joonis

Täiesti omaette tasemel on Palade, Suuremõisa ja Hellamaa raamatukogude kohaliku omavalitsuse antav teavikute toetus – kõik nimetatud raamatukogud kuuluvad Pühalepa osavalla alla ja nende teavikutoetus oli 2022. aastal 30% suurem Kärkla omast. Selliste erinevuste puhul ei saa rääkida, et vallas oleks raamatukogude kasutajatele tagatud võrdsel tasemel teavikute olemasolu.

Hiiumaa rahvaraamatukogude töötajate palkade analüüsimise teeb keerukaks Kärkla ja Käina raamatukogude puhul koosseisus oleva koristaja olemasolu – vastavalt 0,5 ja 0,35 kohta, mis muudab keskmise palga töötaja kohta veidi madalamaks tegelikkusest. Kärkla Linnaraamatukogu puhul tuleb arvestada, et lisaks KOVi poolsele personalieelarvele saab raamatukogu maakondlike ülesannete täitmise eest palgatoetust riigilt kahe täistöökohta tasustamiseks. Lisaks tuleb Hellamaa raamatukogu keskmise palga osas arvesse võtta, et tabelis näidatud töötasu on täiskoha arvestusega, kuigi reaalset on tasustatud Hellamaa raamatukogu puhul alates 2020. aastast 0,25 kohta.

Hiiumaa raamatukogude keskmine töötasu on perioodil 2017–2022 küllaltki stabiilselt kasvanud aastas 5%, kuigi seejuures on kõige väiksem muutus toimunud 2021. aastal, mil aastane palgakasv jäi vaid 0,02% juurde. Kui aastal 2017 oli keskmiseks bruto kuupalgaks Hiiumaa raamatukogudes 1015 eurot, siis 2022. aastal oli see summa 1290. 2021. aastal oli maakonna keskmine brutopalk raamatukogu töötajatel 1242 eurot, mis on kõrgem kui rahvaraamatukogude rolli analüüsis (Murasov jt, 2022) välja toodud keskmised raamatukogutöötajate palgad Saaremaal ja Läänemaal (vastavalt 1017 ja 993 eurot). Seejuures tuleb arvestada, et kõigi kolme maakonna keskmist mõjutavad valimis olevate juhtide ja tippspetsialistide palkade andmed.

Olukorras, kus riiklik kultuuritöötajate miinimumpalk tõuseb 2023. aastal 1600 euroni (Kompus, M., 2023) on selge, et kohalikud omavalitsused ei suuda enda haldusalas olevate asutuste kultuuritöötajatele samaväärset palka maksta, sest juba õpetajate- ja lasteaiakasvatavate palgatõusu toodi põhjenduseks, miks mitmetel omavalitsustel süvenesid 2023. aasta alguses finantsraskused (Riigikogu riigieelarve..., 2023).

Juhul kui rahvaraamatukogu seaduse muudatuse järgselt kaoks Kärkla Linnaraamatukogul koordineeriv roll, tähendaks see ühtlasi, et kaoks ära riigipoolne palgatoetus, mis Hiiumaa puhul on kahe täiskoha suurune ja mis on jaotatud Kärkla Linnaraamatukogus nelja töötaja vahel: arendusspetsialist (0,85), laste- ja noortetöö spetsialist (0,5), komplekteerija (0,5) ja direktor (0,15) (Meos, 2021). See omakorda tähendaks, et kõigi Kärkla Linnaraamatukogu

töötajate palk väheneks ning arvestades valla eelarve võimekust võib osutada keerukaks kohalikul omavalitsusel senise tasemega palka maksta, mis võib omakorda ohustada spetsialistide tööle jäämise soovi.

Hiiumaa rahvaraamatukogude andmeanalüüs näitas, et üldjoontes on Hiiumaa raamatukogude kasutus heal tasemel, kuigi kasutuses esineb ka piirkonniti erinevusi, sõltudes peamiselt piirkonna elanike arvust ja rahvastiku koosseisust ning raamatukogu asukohast, ligipääsetavusest. Samas on suuri erinevusi raamatukogude eelarvetes, mis vajavad kohaliku omavalitsuse tähelepanu ning üle-vallalist ühtlustamist, et tagada Hiiumaa erinevate piirkondade elanikele, aga samas ka erinevate piirkondade raamatukogude töötajatele võrdväärsed võimalused.

4. INTERVJUUDE ANALÜÜS

Selles peatükis on analüüsitud magistritöö raames läbi viidud intervjuusid Hiiumaa rahvaraamatukogude direktorite ning valla kultuurispetsialistiga. Analüüsis on intervjuude vastuseid analüüsitud lähtudes küsimustiku ülesehitusest.

4.1. Kogude komplekteerimine ja kättesaadavaks tegemine

Intervjuu see osa kattis küsimusi, mis puudutasid komplekteerimispõhimõtteid ja võimalusi, kogude haldamist ja kataloogisüsteemi. Kui raamatukogude direktoritele esitatud küsimused olid spetsiifilisemad, siis valla kultuurispetsialistile esitati komplekteerimise ja kättesaadavaks tegemise osas mõned üldisemad küsimused, et saada natuke taustainfot Hiiumaa tervikvaatest lähtuvalt.

Hiiumaal on raamatukogudest vaid Kärdla Linnaraamatukogul paika pandud komplekteerimispõhimõtted, mis on ka kirjalikult vormistatud. Teised Hiiumaa raamatukogud ei ole põhimõtteid fikseerinud kirjalikult, mistõttu on Kultuuriministeerium teinud Kärdla Linnaraamatukogule haldusjärelvalve käigus ettepaneku pidada läbirääkimisi teiste Hiiumaa raamatukogudega, et laiendada Kärdla paika pandud põhimõtteid üle Hiiumaa (Meos, 2021).

Komplekteerimine toimub kohtadel ning iga raamatukogu saab oma osavallalt teavikute raha, mis võib osavaldade lõikes erineda. Riigiraha eest komplekteerimine toimub läbi Kärdla Linnaraamatukogu – riigipoolne teavikute toetus on Kärdla Linnaraamatukogu eelarves, millest arvestatakse välja iga raamatukogu osa vastavalt teeninduspiirkonna suurusele. Iga raamatukogu teeb riigipoolse raha kasutamiseks oma valikud, edastades nimekirja Kärdla komplekteerijale, kes esitab koondtellimuse Rahva Raamatule. Riigi raha eest ostetavad teavikud liiguvad otse raamatukogudesse, kus neid töödeldakse raamatukogunduslikult. (Veevo jt, 2023)

Kõik kuus direktorit peavad komplekteerimises oluliseks lähtumist raamatukogu kasutajate eelistustest – üldiselt tuntakse kasutajate eelistusi, väiksemates piirkondades teatakse arvestada, kui palju ühel või teisel teavikul võib olla prognoositavaid laenutuste kordi:

Et ikkagi kõik otsused saab teha sellest, et milline on mu lugeja, nad ikkagi noh, suhteliselt personaalselt võtad ikkagi, sest sa pead teadma, et mitu inimest, seda raamatut võiks lugeda, et kui, kui ei ole huvilisi, siis ikkagi jätan selle raamatu võtmata. (N6, intervjuu 2022)

Kuna komplekteerimiseelarved on küllaltki väikesed, siis ostetakse üldjuhul igast nimetusest üks eksemplar. Erandeid tehakse harva ja kui, siis on need selgelt seotud kodukoha või näiteks

kohustusliku kirjandusega. Kallimate raamatute puhul kaalutakse ostu pikalt ning otsustavaks saab, kas maakonnas on näiteks mõnel teisel raamatukogul vastav teavik juba olemas või mitte, mõnikord oodatakse selliste raamatute ostmisel edasimüüjate ja kirjastuste allahindlusi. Kui aga lugejad on juba konkreetset nimetust küsinud, siis proovitakse vastav teavik lugejale ikka tagada. Samas populaarsemad ilu- ja aimekirjandusteoseid peavad kõik raamatukogud oluliseks, et need oleksid iga raamatukogu enda kogus olemas.

Ajakirjanduse osas hinnatakse, et seda on Hiiumaa raamatukogudes piisavalt, kuigi arvestades ajakirjanduse aina suurenevaid hindu, on tulnud teha kohati keerulisi valikuid ning jäetakse mõningaid nimetusi valikust välja:

Muidugi me jätsime ära siin sellised Õhtulehe... Lugejaid oli, algul küsisid küll, aga no kas peaks kõik need nüüd lehed olema? (N3, intervjuu 2023)

Püütakse vaadata laiemat pilti, et kui koolid saavad näiteks tasuta mõne teaviku (nt ajakirja „Hea Laps“), siis igasse raamatukogusse seda eraldi juurde ei tellita kuna koolis ja raamatukogus käivad lapsed on samad. Ajalehti loetakse üldjuhul raamatukogus kohapeal, aga ajakirju laenutatakse pigem koju. Võõrkeelseid ajakirju üldiselt Hiiumaa raamatukogudest ei leia, kuna puudub nõudlus. Erandiks on mõnes raamatukogus näiteks õmbluslõigete ajakiri Burda.

Mis puudutab e-raamatuid ja audioraamatuid, siis kinnitavad raamatukogude direktorid, et üldiselt tunnevad raamatukokku kohapeale tulevad inimesed huvi ikkagi paberraamatute vastu ning et e-raamatute ja audioraamatute osas on nõudlus pigem olematu. Põhjuseks peetakse asjaolu, et kes juba tunneb sedasorti teavikute vastu huvi, see on ka võimeline leidma lahendusi vastavas formaadis teavikute laenutamiseks mujalt:

[...] ega need ju raamatukogus ei käi, kes e-raamatuid loevad, sest Elisa raamat ja need on ju kõik kättesaadavad, üks ole. Ja paljud ütlevad nii, et kui ta kodus loeb, siis ta tahab paberandjal raamatut, aga reisi peal, siis loeks neid e-raamatuid. (N3, intervjuu 2023)

Kärdla Linnaraamatukogu direktor mainib, et nende raamatukogu kodulehel on välja toodud e-raamatuid puudutav info, sealhulgas Tallinna Keskraamatukogu e-raamatute platvormile Ellu, kus Hiiumaalt registreeritud lugejaid oli 70–80 inimest.

Kaks raamatukogu direktorit viitavad, et audioraamatud võiksid olla heaks alternatiiviks inimestele, kelle silmanägemine on halvenenud. Neli raamatukogu direktorit viitavad, et suurema kirja- ja reavahega raamatuid eelistavad ka inimesed, kel silmanägemine on korras. Uuemaid raamatuid eelistatakse parema paberi pärast, mis muudab lugemise lihtsamaks.

[...] tegelikult see audioraamatu teema on küll, ma arvan, et mis läheb, see, see on nagu kasvav nõudlus selles mõttes, et praegu on hästi palju inimesi, kes jälgivad seda reavahe, tähe suurus, nende inimeste silmad on nagu... Mitte keegi ei taha seda väikse kirjaga... [...] (N6, intervjuu 2022)

Raamatukogude puhul on olulisel kohal, mitte ainult uute teavikute juurdetulek, aga ka vananenud, rikutud, aegunud teavikute mahakandmine, sest füüsiline ruum on siiski piiratud. Kuigi raamatukogude statistikas hinnatakse kogude ringlust, see on laenutuste arvu teaviku kohta, siis Hiiumaa raamatukogud seda ise aktiivselt ei jälgi ning mahakandmisi tehakse vajadusel näiteks konkreetse teemavaldkonna riuli järgi – kui seal hakkab ruum uute teavikute jaoks otsa saama. Mahakandmisel jälgitakse, kui palju ja millal viimati raamatut on laenutatud. Aga ka muid tegureid nagu see, kas raamat on kohustusliku kirjanduse nimekirjas, milline on raamatu füüsiline seisukord, kas seda on maakonnas mõnes teises raamatukogus, raamatu ilmumisaega ja üldkultuurilist olulisust.

Seal ((teatmekirjanduses)) on nagu need nõukaaegsed ja niukseid asju, mis on nagu väga kaua seisnud, samas ma võin öelda, et on teatud asjad näiteks [...], mida käiakse igalt poolt siit laenutamas, sellepärast et mujal seda enam ei ole ja just tahetakse seda vana, see mingi nõukaaegne. Et teatud on jah, mis sa pead nagu jätma. (N5, intervjuu 2022)

Raamatukogude komplekteerimisvõimekus on Hiiumaa mõistes ikkagi veidi erinev, olenemata asjaolust, et tegemist on ühtse vallaga. Kui riigipoolne teavikute toetus on ühes suuruses kõigi raamatukogude jaoks, siis Hiiumaal on kohaliku omavalitsuse toetus teavikute soetamiseks erinevas suuruses ning seda ei ole ühtlustatud. Omavahelistest erinevustest ollakse teadlikud, kuid mitte nii väga suurusjärgudest. Komplekteerimisvõimekust on mõjutanud ka erinevate piirkondade vaheline elanikkonna muutumine: Kärddlas ja Käinas on registreeritud elanike arv vähenenud, samas kui teistes on toimunud muutus positiivsemas suunas.

Midagi väga olulist ostmata raamatukogudel ei jää, lihtsalt tuleb teha sellevõrra targemaid valikuid, kui teavikute hinnad tõusevad ja toetus, kas väheneb või jääb samasse suurusjärku. Samas viitavad kaks direktorit intervjuudes sellele, et alati ei ole teavikuid, mida tellida, isegi kui raha ostuks olemas on. Hiiumaa valla kultuurispetsialist Eve Ellermäe on raamatukogude juhtidega nõus, et üldiselt saab vajadused ja soovid siiski suurelt jaolt kaetud, ent ka tema mõistab, et eelkõige on raamatukogudel ootus, et kohaliku omavalitsuse poolne teavikutoetus tõuseks (Ellermäe, intervjuu 2023).

Juhul kui komplekteerimisvõimekus oleks raamatukogudel suurem, siis laiendataks näiteks ajakirjanduse valikut, aga mõned raamatukogud soetaks ka näiteks filme, muusikat, mida praegu üldjuhul kogudesse pigem ei komplekteerita. Samas antakse endale aru, et kui ka teavikute toetus tõuseks, siis on teisalt teavikute hind kerkinud, mis sisuliselt tähendab, et heal

juhul saab praeguse ostujõudluse tagada. Väiksemad kogud muretsevad ka, et rohkem ostes, tähendab see teisalt, et vaja on kogust teavikuid kustutada. Mainitakse vajadust loetavamaid raamatuid aeg-ajalt uuendada, sest teavik lihtsalt kulub ära ning populaarsemate teavikute puhul võib tekkida vajadus lisaeksemplari soetamise järele.

Uurides, mis võiks lähiaastatel komplekteerimises muutuda, jäid raamatukogude juhid arvamus avaldamises pigem tagasihoidlikuks. Ette nähakse jätkuvat teavikute hinnatõusu, aga samas ka muutusi kirjastusmaailmas, mis võib kaasa tuua kirjastuste üldarvu ja uute teavikute ilmumise vähenemise. Mainitakse, et kirjastamist mõjutab paberi hinnatõus. Teisalt eelistavad lugejad selgelt uuemaid raamatuid, seda eelkõige seetõttu, et neid on lihtsam lugeda suurema kirja ning paberi kvaliteedi poolest – see tähendab, et laenutuste taseme hoidmiseks või suurendamiseks on oluline, et kogudesse tuleks uusi teavikuid peale ja see võib samas tähendada ka vanemate raamatute asendamist uute trükiversioonidega. Valla kultuurispetsialist aga arvab julgemalt, et järjest paraneb e-raamatutele ligipääs ning nende kättesaadavus, mis võib tähendada seda, et väheneb nõudlus paberraamatute järele (Ellermäe, intervjuu 2023).

Kuna Hiiumaal on tegemist nii ühtse valla kui maakonnaga, siis on Kärkla Linnaraamatukogu direktor mitmel korral tõstatanud üles võimalust rakendada ujuva kogu põhimõtteid. Raamatukogusõnastik märgib seda terminiga „ujukogu“, mis sõnaraamatu kohaselt tähendab „kogu, mis ei ole kindlas raamatukogus, vaid mille teavikud asuvad raamatukogus, kuhu need viimati tagastati“ ning termin on lisatud sõnastikku 2020. aastal. Kasutusel on ka samatähenduslik termin „muutkogu“ (Raamatukogusõnastik, ia).

Maakonna raamatukogu direktor peab ujukogu positiivseteks külgedeks raha kokkuhoidu, raamatute variatiivsuse suurenemist kõikides Hiiumaa raamatukogudes, uute nimetuste paremat jaotust sinna, kus on rohkem lugejaid. Teised Hiiumaa raamatukogud on pigem sellise lahenduse osas skeptilised, tuues peamise argumendina asjaolu, et siis võib juhtuda, et tagastatakse teavikuid mugavamatesse asukohtadesse, mis tähendab, et väiksema koha lugeja peab soovitud teaviku saamiseks ootama, samahästi võibki lugeja kasutada hoopis raamatu postiautomaati tellimist nagu pakub MIRKO. Samuti nähakse sellise teenuse juures transpordiga seotud lisakulusid ning lugejate rahulolematuse suurenemist, kui nad ei saa soovitud teoseid kodulähedasest raamatukogust:

Et lugeja tuleb raamatukokku uue raamatu nimekirjaga, tema tahab uut raamatut saada ja kui ta ei saa, kui ta kaks korda ei ole saanud, siis ta sinna raamatukokku enam ei tulegi. No, et see on selge, et see mõjutab [...] et tuleb maakonda kolm eksemplari, kuidas seda siis jagada? (N3, intervjuu 2023)

Kultuurispetsialist on kursis, et raamatukogujuhid Hiiumaal üldiselt ei poolda ujukogu lahendust ning näeb ise, et kui selline süsteem toimiks, siis see võib tekitada teavikute kuhjumist näiteks Kärkla raamatukokku, sest see võib olla tagastamiseks kõige mugavam koht. Lisaks viitab ta, et kuigi ametlikku ühtset süsteemi pole, siis toimib tihe raamatukogudevaheline laenus (RVL).

Ujukogu süsteem toimib samas edukalt näiteks Soomes. Uurides, mis võib olla põhjuseks, et seal see töötab, arvatakse, et üheks peamiseks põhjuseks võib olla asjaolu, et nende koguseline komplekteerimisvõimekus on märksa suurem, nii et ka väikestes kogudesse võib jagada soovitud teoseid. Tallinna Keskraamatukogu plaanis ujukogu meetodi kasutusele võtta 2020. aastal, millele üleminekut hakati planeerima juba 2017. aastal (Holm, 2018). Kolmekuulise testperioodi lõpus, mil ujukogu meetodit rakendati Mustamäe ja Nõmme raamatukogudes, otsustati sellest üleminekust aga loobuda. Ühelt poolt toodi põhjuseks tarkvaraga seotud probleeme, teisalt aga toodi välja, et ebaühtlane teavikute jaotumine, transpordiga seotud ooteajad kasutajatele ning teisalt suured kulud raamatukogule muutsid teenuse aeglasemaks ning kasutajad rahulolematuteks (Seppam-Saar, 2021). Kusjuures Tallinna Keskraamatukogu ootused ujukogule olid täpselt vastupidised (Holm, 2018: 16).

Raamatukogude hoiutingimuste osas on raamatukogude direktorid valdavalt positiivselt meelestatud. Kuigi väiksemad raamatukogud eelistaksid suuremaid ruume ja mahukamaid riilipindasid, siis üldiselt peetakse tingimusi normaalselt, kuigi tõdetakse, et alati saab olla paremini. Kolm raamatukogu mainivad ära, et hea oleks, kui oleks pisike hoidla harvemini kasutatavate raamatute ja/või lisaeksemplaride hoiustamiseks.

Olemasolev taristu on raamatukogude mõttes samuti rahuldaval tasemel – üldjuhul on piisavalt ruumi vajalike teenuste osutamiseks ning sündmuste korraldamiseks. Hea on tõdeda, et Kärkla, Kõrgessaare ja Palade raamatukogud mainivad, et suuremate sündmuste jaoks on võimalik kasutada vastavalt kultuurikeskuse, noortekeskuse ja Palade kooli ruume. Samas on selge, et väikseimas raamatukogus Suuremõisas, mis on sisse seatud raamatukoguks kohandatud korteris, puudub ruum väiksemagi osalejate arvuga sündmuste korraldamiseks.

Puudust tuntakse individuaal- ja rühmatöö ruumidest ning näitusepinnast, samuti on suureks väljakutseks ligipääsetavus, seda eelkõige Käinas ja Kärklal, kus raamatukogu asub maja teisel korrusel ja kus ainsaks võimaluseks kohale jõuda on trepi kasutamine. Kui Kärkla puhul on lootust, et uue planeeritava kultuurikeskuse ehitamisega saab selle puuduse lahendada, siis Käinas on tegemist muinsuskaitsealuse majaga.

Ligipääsetavus on ka esmane, mis seostub kultuurispetsialisti jaoks raamatukogude taristuga:

Kui vaadata minuomavalitsus.ee portaali, siis kõige madalamad punktid me saame erivajadustega inimestele ligipääsetavuse eest ja raamatukogude puhul on see eriti drastiline [...]. Aga samas see on lahendatud sellega, et raamatukoguhoidjad on hästi vastutulelikud ja, ja tõesti viiakse ka koju ära [...]. (Ellermäe, intervjuu 2023)

Hiiumaal on raamatukogude puhul levinud nn parklateenuse kasutamine – kes treppidest käia ei saa, saab teavikud kätte parklas, kuhu raamatukoguhoidja soovitud raamatud ära toob. Kahjuks tähendab see aga ikkagi, et kuigi raamatu- ja ajakirjanduse laenutuse vajadused saab selliselt katta, siis üritustel, koolitustel osalemine ning näiteks kaugtöö või arvuti kasutamine on liikumispuude ja/või -raskuste korral takistatud.

Kõigis Hiiumaa raamatukogudes on kasutusel raamatukogude info- ja kataloogisüsteem RIKS. Raamatukogutöötajatena hindavad kõik direktorid RIKS tarkvara kasutusmugavust ning lihtsust, et teha saab kõike, mida vaja. Kiidetakse RIKS tarkvara arendajat Meelis Lilboki nimeliselt, eelkõige seetõttu, et vastuseid murekohtadele ja selgitusi saadakse kiiresti.

[...] mis mulle RIKSi puhul siis väga meeldib, et sa saad enamus asjad, et sa teed ise ära. Kui sa mingist asjast aru ei saa, siis need arendused tehakse nagu väga kiiresti, kui sa võtad nagu Meelisega ühendust, siis ta mõtleb suga kohe kaasa ja kohe teeb selle asja sinu jaoks nagu nagu ära. (N5, intervjuu 2022)

Enne RIKS süsteemile üleminekut kasutati Emmaste ja Pühalepa raamatukogudes riiklikult toetatud programmi URRAM, mille puhul olid direktorid ühel meelel, et RIKS on URRAMist oluliselt kasutajasõbralikum. Üks direktoritest mainib riigi planeeritavat üleminekut ühtsele raamatukogude infosüsteemile, millele direktor viitab kui hästi toimiva süsteemi lammutamisele.

RIKS raamatukogusüsteemi kasutuse osas lähevad Hiiumaa rahvaraamatukogude juhtide vastused kokku Eesti Rahvusraamatukogu läbiviidud raamatukogu äritarkvara kasutuse analüüsiga (Raamatukoguteenuste..., 2022), kust samuti selgus, et RIKS süsteemi kasutavad rahvaraamatukogud on teenusega väga rahul ning seda eriti arenduste osas. Samas toodi äritarkvara analüüsis välja, et RIKSi puuduseks on Rikswebi visuaalne disain ja kasutajamugavus, mida tänaseks on aga juba edasi arendatud.

Hinnates RIKS e-kataloogi Riksweb kasutussõbralikust raamatukogu kasutajate vaatest, siis selgub, et neid, kes ise e-kataloogi kasutavad, on pigem vähem. Ollakse harjunud suhtlema otse raamatukoguga, kas kirja, telefoni või ka Messengeri vahendusel. Nii küsivad kasutajad raamatute saadavuse kohta kui ka broneerivad ja pikendavad teavikuid, kuigi samad võimalused on Rikswebis olemas.

[...] võiks rohkem, aga, aga ma ei olegi aru saanud, mille taga see on. No võib-olla ikkagi teavitustöö. Aga, aga eks jah, et me ise nagu sisemiselt teame, kui hea see on, et see veebivariant on nagu nii hea, aga üllatavalt vähe ikkagi on neid, kes iseseisvalt kogu aeg seda jälgivad, neid on, aga, aga mitte noh, ikkagi on need, kes ikka helistab sulle või personaalselt kirjutab Messengeri või kusagile, et kuule, ma tahan seda raamatut, kas sul on seda raamatut. (N6, intervjuu 2022)

Viimasest järeldub, et vajalik oleks laiapõhjalisem e-kataloogi kasutamise tutvustus, ent see võiks olla tehtud tervet maakonda hõlmavalt ning siin võiks initsiatiivi võtta endale maakonnaraamatukogu Kärdlas, kel on endal infokanaleid rohkem kui teistel Hiiumaa raamatukogudel. E-kataloogide vähesele kasutusele viitavad ka raamatukogude külastajate ja mittekülastajate uuring (Möller, Runnel ja Põldaas, 2018) ning raamatukogude kliendiuuring (Raamatukogude kliendiuuringu kokkuvõte, 2022).

Kogude komplekteerimise olukord Hiiumaal on kokkuvõttes heal tasemel, suutes suures osas oma kasutajate vajadusi katta, küll aga on raamatukogude finantsvõimekus erinev osavaldade lõikes. Kuigi teavikute hoiutingimused on head, siis eelkõige on probleemkohtadeks raamatukogude füüsiline ligipääsetavus ja eelkõige teenuste osutamiseks sobiva ruumi puudus.

3.2. Teenindusprotsess

Selles osas esitati raamatukogude direktoritele küsimusi raamatukogu asukoha, traditsiooniliste teenuste, ürituste, kasutajakoolituste, laste- ja noorteteeninduse, infotehnilise baasi, raamatukoguteenuse kohta tervikuna ning ka seda mõjutavate tegurite kohta. Kultuurispetsialistile esitatavate küsimuste rõhuasetus lähtus Hiiumaa tervikvaatest.

Raamatukogu asukoha hinnangud on üldiselt Hiiumaa lõikes head – positiivseim on hinnang direktoritelt Kärdla, Kõrgessaare ja Palade raamatukogu puhul. Esimesel juhul asub raamatukogu ühes majas kultuurikeskusega linna keskväljaku ääres. Kõrgessaare puhul on raamatukogu ühes majas noortekeskusega ning lasteaia kõrval – see võimaldab ühest küljest teha tihedat koostööd lastega, teisalt satuvad noortekeskuse külastajad tihti peale ka raamatukokku, samuti lasteaialaste vanemad, kes ise võibolla ei külastaks raamatukogu, keda aga lapsed veenavad külastama. Paladel ja tegelikult ka Laukal on raamatukogu ühes majas kooliga. Mõlemas asukohas on ka ühendatud kooli- ja rahvaraamatukogu ning samad töötajad tegelevad mõlema poolega.

Kuigi Emmaste raamatukogu on veidi eemal poest ja keskuse muudest asutustest, on nende asukoht siiski lihtsalt leitav ja suure tee ääres, mis võimaldab autoga tulijatel mugavat külastust. Küll aga jääb kool raamatukogust küllatki kaugemale, mis natuke takistab koostööd. Käina raamatukogu asub samas majas osavalla valitsusega. Asukoht on küll uuenenud Käina keskuse

mõistes veidi keskusest eemal, kuid raamatukogu külastatakse ikka ja raamatukogu direktori arvates on kohati sellevõrra pikenenud inimeste külastusaeg:

[...] asukoht on hea, ütleme siis, oli isegi võib-olla parem, kui siin oli kauplus. Arvasime, et inimesed ei viitsi enam kaugemale tulla, sest nüüd on nagu see keskus kolinud äärde, aga ei, käivad siiski. Üldse ei saa öelda, võib-olla käivad veel pikemalt, on siin kohapeal. Ja see asukoht on selles suhtes hea, et ta on tee ääres.

Hellamaa raamatukogu asukoht on oma piirkonnas oluline, sest see on lähedalasuva sotsiaalkeskuse elanike jaoks praktiliselt ainuke koht, kus käia. Samas on külastusi siiski küllaltki vähe, kuid potentsiaali on suvekülastusteks. Samuti on mingil hetkel plaanis sotsiaalkeskust laiendada.

Suuremõisa raamatukogu, mis asub küll Suuremõisa keskuses kortermajas, on siiski asukoha mõttes kõige kehvas seisus. Ümberkaudsete kortermajade elanikud ei ole suures osas raamatukogu külastajad, samas jääb asukoht eemale õpilaste jaoks ning on ka eemal sõiduteedest ning bussipeatusest. Varasemalt oli keskuses olemas arstipunkt, mis tähendas, et inimesed said arstipunkti ja raamatukogu külastused ühendada. Kultuurispetsialist hindab Hiiumaa raamatukogude asukohti pigem heaks, aga nõustub, et oluliselt parem võiks olla Suuremõisa raamatukogu asukoht:

[...] Suuremõisa raamatukogu, et kus on nagu küll on korterelamud ümber, aga ikkagi see inimesel on ebamugav sinna minna, et tõesti see üks parim kaalutud asukohtadest on ikkagi Suuremõisas kaupluse kõrval, et sellest tuleks leida lihtsalt investeerimisvõimalus, on ju. (Ellermäe, intervjuu 2023)

Traditsiooniline raamatukogu teenus ehk raamatute laenutamine on täna veel peamiseks põhjuseks, miks raamatukogusid külastatakse, mis tuli välja ka raamatukogude külastajate- ja mittekülastajate uuringust (Möller, Runnel ja Põltaas, 2018). Küll aga tõdetakse, et järjest enam kasutatakse raamatukogu ka kaugtöökohana, käiakse erinevatel sündmustel, osaletakse ringide töös, tullakse suhtlema:

Tead, ma ütleks, et see traditsiooniline laenutamine...Pigem on see üks, seitsekümmend, viimasel ajal ütleme see üritused ja näitused ja vaata nagu kooskäimise ja selle koht. See on juba võib-olla, ütleme, jääb sinna kahe-kolmekümne protsendi hulka. (N2, intervjuu 2023)

Laste osakaalu raamatukogu kasutajatest on suurem raamatukogudes, mis asuvad ühes majas koolidega: Lauka haruraamatukogus ja Palade raamatukogus. Kõige väiksem on laste arv lugejate ja külastuste seas Hellamaal. Emmaste, Suuremõisa ja Kõrgessaare raamatukogu hinnangulist % ei anna, kuid ütlevad, et see on kindlasti oluliselt väiksem kui täiskasvanute osakaal. Käina annab hinnangu, et umbes 20% lugejatest on lapsed, Kärkla arvates moodustavad 40% Kärkla raamatukogu külastustest lapsed.

Arvestades, et raamatukogude missioon on muuhulgas kujundada inimeste lugemisharjumusi (21. sajandi raamatukogu, 2022), on olulised uurida, mida raamatukogud selles osas teevad ja teha saavad, et samad lapsed ja noored täiskasvanutena tunneksid vajadust raamatukogude järele. Tunnistatakse, et väiksemate lastega on lihtne, kui neid saab lasteaedade lugemistundide ja algklasside raamatukogutundidega kätte:

Mida mina kindlasti saan, et üldse tekiks, on see needsamad lasteaia raamatukogutunnid ja need peavad olema nii huvitava teemaga või mingi asi, mis neid kõnetab. Et, et nad veavad need vanemad siia ja siis nad jäävad käima niikaua kui, kui on tõesti mingi kolmas, neljas klass, siis lõpeb ära. (N2, intervjuu 2023)

Hiljem sõltub ühest küljest juba lapsest endast, kas temast saab lugeja või mitte, kuid olulisel kohal on kindlasti lisaks raamatukogudele koolide kirjanduse ja eesti keele õpetajad, kas nad suudavad tekitada lastes lugemishuvi. Raamatukogude juhid aga peavad seejuures oluliseks, et lapsi huvitavad raamatud oleksid raamatukogus olemas.

Hiiumaal on kõik raamatukogud peale Hellamaa ja Kõrgessaare raamatukogu liitunud programmiga Lugemisisu, mida kiidetakse nii seetõttu, et programmi vahendusel saadakse väärtuslikke materjale lugemistundide sisustamiseks, kuid veelgi olulisem – selle kaudu saadi kuni 2022. aastani ka lasteraamatuid, mis moodustasid olulise osa lasteraamatute juurdetulekust.

Olulisel kohal on lastegi puhul see, et raamatukogu oleks kutsuv ja tekitaks juba esmakülastusel meeldiva tunde, sest muidu võib esimene külastuskord jääda viimaseks. Tunnistatakse, et veel on vähe arvestatud sellega, et uue põlvkonna lapsed kasvavad hoopis teistsuguste olude keskel ning vajavad ehk ka uuenenud lähenemist lugemistundide läbiviimisel:

[...] tänapäeva lapsed, ütleme, need mingisugune üks kuni kolm klass [...] need ei istu enam, nad ei kuula ja nad ei joonista, eks ole. Nad võivad seda kodus teha kõike [...] et neid köidab nagu miski muu, et ma ei ütle seda, et, et see peab olema arvutis [...]. Aga ta kindlasti peaks olema interaktiivne mingil määral. (N4, intervjuu 2023)

Üks direktoritest mainib ka TikToki, et tänu sellele, et TikTokis on põnevalt esitletud noortele suunatud raamatuid, on mõned noored raamatukokku jõudnud. See näitab selgelt, et tänastele ja lastele ning noortele lähenemiseks on vaja leida just neile sobivaid lahendusi ja olla pildis seal, kus noored ja lapsed kõige enam aega veedavad. Hiiumaa raamatukogudest endal on TikToki konto vaid Käina raamatukogul (Uibo, 2023).

Sündmused, mida raamatukogudes korraldatakse, on läinud aastatega ainult mitmekesisemaks. Lastele suunatud sündmused on eelkõige seotud raamatukogutundidega ja nende osas on kõigil raamatukogudel koostöö kohalike lasteaedade ja koolidega, kuigi mahud võivad

raamatukogude lõikes olla erinevad. Paljud koolide õpetajad kasutavad lisaks eelnevalt kokkulepitud tundidele ka võimalust raamatukogutundidega asendada tunde näiteks õpetajate haigestumisel vms juhtudel.

Täiskasvanutele suunatud ürituste puhul on edukad eelkõige need, kus idee või algatus tuleb kogukonnalt endalt. Hea näide on Kõrgessaare raamatukogu, kus raamatukogu direktor teeb koostööd kohalike pensionäride huviklubiga – koos arutatakse, mis võiks huvi pakkuda ja mis teemadel võiks kutsuda raamatukokku esinejaid. Väga aktiivne ürituste korraldus toimub Käina raamatukogus, kus ollakse nii ise uute ideede väljapakkujad, aga kus ka osalejad on julged arvamust avaldama. Hellamaa raamatukogus aga käib juba ligi 40 aastat koos eakate käsitööring.

Kärdla Linnaraamatukogu direktor tõdeb, et Kärdla piirkonnas on juba raskem täiskasvanuid raamatukokku sündmuse küllastama saada – tema hinnangul kirjandussündmused nii väga ei kõneta ja et inimestel ei ole huvi kodunt välja tulla. Kärdla puhul saab kindlasti välja tuua sedagi, et siin ei ole raamatukogu juurde kujunenud välja sellist huviliste ringi, kes võiksid olla garanteeritud külastajad igal sündmusel. Lisaks on Kärdla piirkonnas rohkem konkureerivaid vaba aja tegevusi, mis kindlasti mõjutab raamatukogu sündmuste külastusi omajagu.

Põhjustest, miks tulla raamatukokku peetakse oluliseks nii seltskonda, teemat, esinejat, aga ka õppimisvõimalust:

Sellepärast, et ma arvan, et just see, et inimesed saavad kokku tulla ühe, ühtede huvidega ja nagu siin on kogukonnas, enamuse ju tunnevad ka, et vaatavad, et oh, see tuleb, ma tulen ka. Ja, ja see, et inimene midagi omandab, midagi, õpib midagi uut, et ta saab seda ka hiljem teha, mõtlen siin, et mingi oskuse. Aga muidugi, kui on ka mõni põnev inimene [...]. Tähendab sellised põnevate inimestega kohtumised on ka toredad. (N3, intervjuu 2023)

Hiiumaal on levinud praktika anda sündmuse toimumisest infot otse võimalikule sihtgrupile ja seda, et selline on kõige efektiivsem viis korraldada õnnestunud üritust, viitavad mitu direktorit. Samuti näib olevat osalejate jaoks oluline lisaks ürituse teemale ja esinejale, kes veel sündmusel osaleda plaanib – selle järgi seatakse ka plaane. Kõige keerulisem olukord ürituste korraldamisel on Suuremõisa raamatukogul, kus lihtsalt pole ruumi, kus oleks võimalik raamatukogu pinnal midagi korraldada. Seetõttu on ürituste osas ainsaks erandiks lastele suunatud lugemistunnid, kuigi nendegi puhul on mureks see, et kui ette lugeda saad, siis seda, et lapsed mahuksid korraga kusagile laua taha ja täidaksid töölehti, siis sellega jäädakse juba jänni.

Infotehnoloogiline baas Hiiumaa raamatukogudes on töötajate endi hinnangul suures pildis piisav, et täita kasutajate ootust. Kõigis raamatukogudes on olemas kasutajaarvutid, printimis- ja paljundamisvõimalused, skaneerimine. Enamasti on inimestel endil olemas sülearvutid, telefonid ja tahvelarvutid ning olulisem on töötava Wifi-võrgu olemasolu. Arvuteid käivad kohapeal kasutamas eelkõige need, kel on kodus aegunud tarkvaraga arvuti, mistõttu ei saa ID-kaardiga kodus arvutitoiminguid teha, vajatakse printimisvõimalust või puudub kodus üldse arvuti kasutamise võimalus.

Kultuurispetsialist hindab raamatukogude tehnilist baasi samuti heaks tervedes, et see on igal juhul parem kui mõnel pool mandril, kuid samas võiksid raamatukogud digiteemade osas julgemalt tegutseda:

Ma arvan, tähendab, Hiiumaal nii hull olukord ei ole, et meil on see Tiigrihüppe-aegne arvuti seal, aga mandril mõnes kohas pidi olema. [...] Et aga üldise tehnilise baasi kaasajastamist, ma arvan, et selles mõttes raamatukoguhoidja on hästi konservatiivne ja ettevaatlik nende osas, ta ei pruugi olla ka nii digiteadlik. [...] ja võib-olla siin ongi natukene välist abi vaja, äkki see ongi see koht. (Ellermäe, intervjuu 2023)

Samas on just see toe puudumine, suurim probleem, mida seoses infotehnoloogiaga praktiliselt kõik raamatukogud mainivad. Tuuakse näiteid, kus Kärblast väljaspool asuvasse raamatukogudesse IT abi ei jõua, samas kui raamatukogu on koht, kuhu vald isegi elanikke digiteemadel abi küsima suunab.

See on väga hea, et meil on need arvutid olemas, kõik see peaks justkui toimima. Aga mis teeb selle asja keeruliseks, on see IT tugi, kes peaks seda asja siin haldama ja töös hoidma. [...] Ja kui ma siis kirjutan sinna valda, ma ei saanud isegi vastust ja nüüd on sellest ju mingi kaks või kolm nädalat möödunud [...] Mul on väga vinge aparaat nurgas, mis lihtsalt ei tööta. [...] Ja ma saadan inimese uksest välja. Vot see on see asi, mis mul ilgelt närvi käib. Ja, ja ma ei saa ise teha neid asju. Samamoodi, see ei ID-kaardi tarkvara, mis tahab pidevalt uuendust saada ja kui mul AIPi arvutis ta lööb lukku ära, ta ei lase teha. Ja inimene tahab allkirjastada dokumenti ja ma ütlen, et sa ei saa seda teha ja ma ei saa ise teha uuendust. See on ju nii lihtne asi, miks ma ei saa seda teha. (N5, intervjuu 2022)

Ühes raamatukogus on valla IT-inimesed kokku leppinud kohaliku ettevõtjaga, kes vajadusel abistab raamatukogu IT-küsimustes, uuendab ID-kaardi tarkvara ja lahendab väiksemaid probleeme. Samas ei soovita selliseid õigusi väga jagada, et hoida valla süsteeme võimalikult turvalisena. Valla kultuurispetsialist kinnitas temaga tehtud intervjuus, et vähemalt ID-tarkvara uuendamise õigused peaksid raamatukogud saama ja et sel teemal on ta juba IT-osakonnaga ka rääkinud.

Raamatukogude poole pöörduakse kõikvõimalike küsimustega – asi ei ole niivõrd konkreetsetes teenustes, kui juba välja kujunenud suhetes kohaliku kogukonna ja usaldusväärse raamatukoguhoidja vahel. Abi palutakse nii nutitelefonide kasutamisel, panga toimingutel,

suhtluses erinevate riigi instantside, tervisetõendite jms teemadel. Väikestes kogukondades pole võimalusi taolise abi küsimiseks eriti palju ja tihtipeale on abiküsijad need, kas kes elavad oma perekonna noorematest põlvkondadest eemal või siis need, kes ei soovi lähedastelt abi paluda. Kuigi ideaalis peaks eesmärgiks olema vaid inimeste juhendamine, soovitakse pigem, et raamatukogu töötaja asjad ise ära teeks, sest eriti vanemaealistel on hirm ise midagi uut õppida või kasvõi proovida:

Me oleme pigem need, kes abistavad ja juhendavad, kuivõrd palju koolitad, sest kui on vana inimene, siis ta, ta ei soovi niivõrd koolitust, kuivõrd see, kui ta paneb oma kaardi laua peale, kuule tee mulle see ära, ma ei saa sellest mitte midagi aru ja teda, ja ausalt öelda ta ei tahagi. Et ta, ta ütlebki, et mulle nagu nii meelde ei jää. (N6, intervjuu 2022)

Kui erinevate digiteemadega osatakse raamatukokku tulla abi ja nõu küsima, siis päris uute teenuste kohta kasutajad pigem huvi ei tunne. Üheks põhjuseks selles osas peetakse seda, et raamatukogud on küllaltki konservatiivsed ning seetõttu kasutajad ei oskagi oodata midagi seni olematut. Samas on raamatukogud ise valmis teenuste ja võimaluste valikut suurendama:

Kui aga midagi küsitakse, siis kohe hakkab nagu helisema, et äkki on seda vaja teenusena pakkuda, siis kuidagi nagu lahendad selle jooksvalt. (N3, intervjuu 2023)

Kogukonna liikmete koolitamine erinevate infoühiskonnas ette tulevate probleemidega toimetulemiseks on raamatukogudel juba üsna igapäevane osa tööst, mis toimub enamasti individuaalsel tasandil ehk vastavalt kasutajate vajadusele juhendatakse neid mobiiltelefoni kasutusest, digiallkirjastamise ja nt riiklike e-teenuste kasutamisel. Kultuurispetsialist hindab, et raamatukokku osatakse abi küsima minna ning et usaldusemäär raamatukogude töötajate suhtes on suur, sest nende kätte jääb väga palju sensitiivset infot, nt pangatoimingute juures abistamisel või erinevate dokumentide vormistamisel.

Teenindusprotsessis viimase viie aasta jooksul tehtud või toimunud muudatuste kohta raamatukogude direktoritelt uurides, ei oska neli direktorit esmalt midagi märkimisväärset välja tuua, kuigi selle perioodi sees on neljast kolmel paigaldatud laenus- ja tagastuskastid. Kui tagastuskastid on täna kõigis Hiiumaa raamatukogudes, siis 2020. aastal paigaldati Hellamaa, Palade, Suuremõisa ja 2022. aastal Kõrgessaare raamatukogudesse puidust laenuskapid, kust raamatukogu kasutaja koodi alusel saab kätte eelnevalt broneeritud raamatu(d) väljaspool raamatukogu lahtioleku aegasid (Vannas, 2021a ja 2021b; Transtok, 2021; Sarapuu ja Suitso, 2023). Kuigi vanemad elanikud on selles osas veel skeptilised, on teisalt kapid hästi vastu võetud, lisaks on kappide kasutuselevõtt aidanud kaasa RVL teenuse osutamisele, sest raamatukogutöötajad, kes raamatukogude vahel liiguvad, ei pea ka enam raamatukogu avatud oleku aegade arvestama:

[...] et jälle seesama vanemad inimesed ja ikka see hirm, et hakkan niimoodi siin nuppe vajutama ja äkki siis läheb midagi valesti ja aga suvitajad kasutavad hästi, et aga, aga oma, oma kohalik vana inimene ikkagi ei taha. [...] Et võib-olla see on lihtsalt see mingi siuke vastumeelsus uute asjade suhtes, aga, aga minu meelest on see nagu hea võimalus. Nagu me praegu [...] ((teiste raamatukogu töötajatega)) ju väga palju, ainult seda kasutamegi, [...] siis tuleb peale tööd ja võtab kapist raamatud, mis vaja on RVLi või. Noh, see on nagu ideaalne lahendus. (N6, intervjuu 2022)

Kõrgessaare raamatukogus on aga laenutuskapile leitud muidki funktsioone – näiteks oli Kõrgessaare Valitsejamajas raamatukogu korraldatud Tõnu Õnnepalu fotode näitus. Selleks, et seda oleks võimalik ka nädalavahetustel külastada, said huvilised võtme raamatukogu laenutuskapist, mille hiljem sinna samasse tagasi sai tuua.

Käina raamatukogu lasi 2021. aastal paigaldada raamatukogu juurde Cleveroni pakiautomaadi meetodil toimiva 23-kohalise laenutuskapi, kuhu raamatukogu kliendid saavad teavikuid tellida, kas raamatukoguga ühendust võttes või siis ise Rikswebi e-kataloogi vahendusel (Uibo, 2022). Kärdla Linnaraamatukogus alustas aga 2021. aastal avatud raamatukogu teenus, mis tähendab, et iga päev on võimalik ajavahemikul 6.00–22.00 registreeritud raamatukogu kasutajatel raamatukokku siseneda – ajal, mil raamatukogu töötajaid kohal ei ole, saab siseneda ID-kaardi abil (Veevo, 2022) ning kohapeal saab kasutada laenutamiseks iseteenindusautomaati, mis pandi tööle juba 2019. aastal (Paulus jt, 2020).

Kuigi teenindusprotsessi muutustest rääkides see raamatukogude juhtidele endale ei meenunud, oskas kultuurispetsialist osutada, et teenindust on kindlasti omal moel mõjutanud kahe teeninduspunkti sulgemine: Männamaa (Käina raamatukogu teeninduspunkt) suleti 2021. aasta lõpul (Uibo, 2022) ja Leisu (Emmaste raamatukogu teeninduspunkt) suleti 2022. aastal (Allik, 2023). 2022. aastal muudeti Kõrgessaare raamatukogu teeninduspunkt mittefüüsiliseks – st enam ei ole kindlaid ruume teeninduspunktil, küll aga osutatakse Kõpu piirkonnas selle asemel koduteenindust. Sellega seoses vähendati Kõpu teeninduspunkti töötaja töökoormus 0,2 koormuselt 0,1ni (Sarapuu ja Suitso, 2023).

Lisaks lugejate vähesusele mõjutas Männamaa teeninduspunkti sulgemist senise töötaja lahkumine, mistõttu oli ka lihtne vastava otsuseni jõuda ja see ei toonud kaasa kogukonna vastuseisu (Uibo, 2022). Leisu teeninduspunkti puhul olid samuti laenutused harvad, lisaks andis vald Leisu ruumid Ukraina sõjapõgenikele elamiseks. Piirkonda jäävate inimeste raamatusoovid aga saavad lahenduse – Emmaste raamatukogu direktor käib samadel aegadel, mil enne teeninduspunkt avatud oli, piirkonnas soovijatele raamatuid viimas (Allik, 2023).

Samas tõid Käina ja Kõrgessaare aastaaruanded (Uibo, 2023; Sarapuu ja Suitso, 2022) ja intervjuu Emmaste raamatukogu direktoriga välja asjaolu, et juba aastaid ei olnud nende

teeninduspunktide kogusid aktiivselt uuendatud, st nendesse suunatavaid ressursse vähendati järjest, mida toovad esimeses peatükis viidatud uuringud (Koontz ja Jue, 2008; Koontz, Jue ja Bishop, 2009; Coates, 2019) esile põhjustena, mis võivad viia raamatukogu harupunktide sulgemiseni.

Üldistavalt aga leiab kultuurispetsialist, et teeninduspunktide sulgemisest hoolimata on ligipääsetavus tänu erinevatele kapi- ja iseteeninduslahendustele suurenenud:

Leian, et raamatukogu teenuse, kui sellena, selle sõna on aga meiega Hiiumaal nagu väga hästi ja me jõudsime ka arengukava arutelu selleni, et, et nagu halvemaks ei tohiks minna. Et praegu on juba hästi. (Ellermäe, intervjuu 2023)

Teenindusprotsessi arengute osas ei soovita eriti teha oletusi, kuid ollakse samas kindlad, et muudatusi tuleb, eelkõige uute kohaliku omavalitsuse või riigi antavate lisaülesannetena:

Kui naljaga öelda, nii nagu mul väimees ütleb, et varsti võib-olla sa hakkad ka sünde ja surmasid registreerima. Et kõik ju pannakse ju [...] ühte kohta, eksole. (N1, intervjuu 2023)

Samas lähtudes ühiskonnas toimuvatest muutustest ja üleüldisest majandusolukorrast, arvatakse, et raamatukogusid võib eelkõige ohustada rahastuse vähenemine ja/või rahastuse senisele tasemele jäämine, mis tähendab, et sellevõrra väheneb võimekus hankida uusi teavikuid kogudesse, mis omakorda tekitab hirmu, et raamatukogu kasutajal pole enam põhjust raamatukokku tulla. Samas antakse aru, et laenutuste arvu vähenemine on seotud ka muutunud lugemis- ja laenutamisharjumustega ning et selle asemel on tulnud raamatukogu roll kogukonnakeskuse ja suhtluskohana:

Kindlasti, mis vähemaks jääb, jääb raamatute laenutamine, sest kui see põlvkond, kes praegu on üheksakümmend, kaheksakümmend ja seitsekümmend. Kui nad, kes sureb ära ja kes ei näe enam lugeda siis, kui need võtavad praegu viisteist ((raamatut)), siis järgmised võtavad kaks. See, see jääb kindlasti vähemaks. Aga ma arvan, et raamatukogu osa nagu kogukonnakeskusena [...]Et võib-olla see osa võib suurenedada. Sest see on üks väheseid kohti, eeldades, et nad ei tee seda tasuliseks, et noh, vaata, et inimene saab tasuta tulla ja lihtsalt olla [...]. (N2, intervjuu 2023)

Sarnaselt näeb raamatukogude lähitulevikku Hiiumaa valla kultuurispetsialist, kes toob samamoodi sisse inimfaktori olulisuse, et raamatukogu on veel üks vähestest kohtadest, kus saab lisaks masinatele ka päris inimesega suhelda. Ellermäe peab oluliseks ka raamatukogu rolli kodanike suhtlusel riigiga.

Raamatukogude külastajate ja mittekülastajate uuring tõi välja võimalike teenuseid, millele rohkem tähelepanu pöörata: (1) tervist ja heaolu parandavad teenused, (2) elukestva õppe üritused ja töötoad, (3) koolitused. Neid teenuseid ootab ja kasutaks raamatukogudes uuringule vastanutest 47–50% inimestest (Möller, Runnel ja Põldaas, 2018: 80). Kõiki nimetatud teenuseid Hiiumaa raamatukogudes pakutakse, kuid see on koht, millele võib julgemalt rohkem

tähelepanu pöörata ja teadlikumalt kasutada võimalust raamatukogude külastuste suurendamiseks ning uute võimalike huvigruppide kaasamiseks.

Hiiumaa raamatukogudel on kõigil välja kujunenud omad kanalid ja viisid enda tegevustest teada andmiseks. Kuigi võiks arvata, et raamatukogude töötajad on vähemalt keskmise või suurema digiteadlikkusega, siis on eelistatuim viis raamatukogukasutajatele info jagamiseks hoopis otsesuhtlus – väikestes kogukondades on suusõnaline teavitustöö sündmuste kohta peamiseks viisiks garanteerida info kohale jõudmine. Teisalt kasutakse mitmel pool plakateid, kuid sedagi mitte kõigi sündmuste puhul.

Kodulehed on olemas vaid Kärkla, Käina ja Palade raamatukogul. Palade raamatukogu koduleht on plaanis lähiajal ümber teha, sest seoses raamatukogude ühendamise ja Pühalepa osavallas on tekkinud uus asutus ning koduleht peaks seda kajastama. Käina koduleht on küll olemas ja seda ka uuendatakse aeg-ajalt, kuid raamatukogu direktori sõnul on seda aegunud platvormi tõttu küllatki ebamugav teha. Kärkla Linnaraamatukogu koduleht on neist kolmest kõige informatiivsem ja ajas enim uuenev. Ülejäänud raamatukogude osas on eeldus, et elanikud leiavad info valla kodulehelt (Hiiumaa raamatukogud, i.a), kuid sealgi jääb raamatukogu info uuendamata. Näiteks tehti valla kodulehel parandus Pühalepa raamatukogu moodustamise kohta alles käesoleva aasta aprillis peale magistr töö autori korduvaid kirjalikke pöördumisi.

2018. aastal läbiviidud raamatukogude külastajate ja mittekülastajate uuring, aga tõi selgelt välja, et raamatukogude leitavus ja olemasolu internetis on sama oluline kui füüsiline ligipääsetavus ja asukoht ning et info mitteleidmine on barjääriks raamatukogude teenuste kasutamisel ka kasutamisest huvitatud inimeste jaoks (Möller, Runnel ja Põldaaas, 2018: 72).

Sotsiaalmeedia kontodest on Facebooki (FB) konto olemas Käina, Emmaste, Kärkla ja Palade raamatukogul ning nende raamatukogude jaoks on FB ka eelistatuim informatsiooni vahendamise kanal. Vahel jagatakse raamatukogu lehelt infot edasi ka suurematesse Hiiumaa teemalistesse gruppidesse, kuid seda teeb enamasti Kärkla Linnaraamatukogu. Kõrgessaare raamatukogul ei ole küll enda lehekülge FB-s, aga kohaliku piirkonna teemasid puudutavasse FB gruppi Kõrgessaare Postipoiss postitab raamatukogu direktor infot küll.

Muudest sotsiaalmeediakontodest on Kärkla Linnaraamatukogul olemas Instagrami konto ja YouTube'i kanal. Instagrami konto kohta kirjutatakse 2021. aasta aruandes, et seda ei kasutata, kuna puuduvad jälgijad (Veevo, 2022). Samas saab kanal jälgijaid juurde eelkõige siis, kui

postitamine on järjepidev ja sisukas. Käina raamatukogu tegi aga 2022. aastal TikTok konto, mille kaudu soovitakse jõuda raamatukogu infoga just laste ja noorteni (Uibo, 2023).

Kuni 2023. aastani oli Hiiumaal eraisiku algatusel veebilehekülg hiiumaa.events, kuhu said kõik soovijad üles märkida kõikvõimalikke sündmusi, mis Hiiumaal toimusid. Lehte kasutasid aktiivselt nii sündmuste korraldajad, kui need, kes soovisid Hiiumaal toimuvast kiiret ülevaadet (Roosna, 2023). Raamatukogudest kasutasid seda taas kõige enam Kärkla ja Käina, kuigi vahel mõne suurema või olulisema sündmuse korral ka ülejäänud raamatukogud. Samas 2020. uuenenud portaali Hiiumaa.ee sündmuste rubriiki pigem ei kasutata, mis aga võib nüüd seoses hiiumaa.events veebilehekülje kadumisega muutuda.

Eve Ellermäe jagas kogemust, et valla lehte saadetakse raamatukogude sündmusi haruharva. Kui ta ise raamatukogu töötajatelt asja tausta uuris, selgus, et üldiselt selguvad raamatukogude sündmuste täpsed toimumised nädal-paar ette ja teisalt ei olda harjutud valla lehte ühe võimaliku infokanalina kasutama. See aga omakorda mõjutab kuvandit nende inimeste seas, kes ise raamatukogus ei käi, et seal toimubki ainult raamatute laenutus:

[...] panin ka südame peale seda, et mida rohkem te silma paistate, seda suurem on tõenäosus, et ka otsustajate jaoks olete te olemas ja vajalikud. Et see puudutab rahastusotsuseid ilmselgelt ja see aspekt oli näha, on raamatukogu inimeste jaoks, nad ei olnud selle peale mõelnud, et need jah. (Ellermäe, intervjuu 2023)

Hinnates raamatukoguteenuse kättesaadavust Hiiumaal, arvasid kõik intervjueeritud direktorid, et Hiiumaa vajadus on olemasoleva raamatukoguvõrguga kindlasti kaetud. Samas ei ole ka olukord, et raamatukogusid oleks liiga palju. Ääriveeri märgivad kaks direktorit, et kui midagi üleliia on, siis võibolla Hellamaa ja sedagi lähtuvalt sellest, et lahtiolekuaegu on Hellamaa raamatukogul järjest vähendatud. Samas on statistika järgi Hellamaa raamatukogu kasutus täiesti võrreldav Suuremõisa raamatukoguga ning seoses vähendatud lahtiolekuaegadega on Hellamaa kasutus isegi veidi efektiivsem lahtiolekutundide kohta (vt lisa 1).

Kultuurispetsialist nõustub raamatukogude juhtidega, et olemasolev võrk on piisav leides:

[...] hetkel ma näen, et, et see võrk on optimaalne, aga, aga väga nagu kokkutõmbamise kohta nagu ei ole, et kuna meil on ikkagi need nagu piirkondlikud keskused, et [...] on ikkagi vajadus, et need oleksid [...]neis kohtades, kus nad praegu on, erinevalt siis sellest Võrumaa näitest, kus oli, on ju kümne kilomeetri sees oli kolm raamatukogu ja noh, et see on nagu täiesti mõistetav, miks seal hakati [...] kinni panema, kuid kohalikele inimestele on see muidugi valulik. (Ellermäe, intervjuu 2023)

Septembris 2022. aastal alustas Eesti Rahvusraamatukogu töös hoitav raamatute laenutusplatvorm MIRKO, millega 2023. aasta aprilli keskpaiga seisuga on liitunud 38

raamatukogu üle Eesti. Teenus võimaldab soovital raamatukogude ühiselt platvormilt tellida koju või postiautomaati, tasudes teenuse postikulude eest. Alates käesoleva aasta veebruarist lisandus MIRKO teenuste hulka e-raamatute, audioraamatute ja digiajakirjanduse kasutamise võimalus. Hiiumaalt ei ole hetkel MIRKO platvormiga ükski raamatukogu liitunud, küll aga on Hiiumaa elanikel võimalus vastavat teenust kasutada. (Minu raamatukogu, ia)

MIRKO platvormi osas arvatakse, et see Hiiumaa raamatukogude tööd otseselt mõjutama ei hakka, eelkõige seetõttu, et teenusega kaasnevad postikulud ning et kohalikud inimesed eelistavad raamatukogus kohapeal lugemist valida. Küll aga usutakse, et teenus võiks kõnetada neid, kel on spetsiifilisemad lugemissoovid või vajalik tellida teavikuid mõne uurimustöö tegemiseks:

Ainuke asi, mis puhul võib mõjuda, kui on need kõrgkooliõpilased, kellel on vaja õpikuid või need, kes õpivad kaugõppes ja vaata, see RVL, mis me teeme, et tal on lihtsam ju see õpik tellida, siis sinna otse kappi ja tagasi viia, selle asemel, et läbi raamatukogu oodata ja niisugune, et noh, nad saavad ilmselt sellega hakkama. (N2, intervjuu 2023)

Postikulude suurust ja kohaliku elanikkonna hinnatundlikkust mainivad kõik intervjueeritud direktorid ja ka kultuurispetsialist. Samas tekitab MIRKO teenuse turule tulek ka küsimusi teenuse suurema eesmärgi kohta – kardetakse, et pikas perspektiivis võib see tähendada, et riik eelistab MIRKO platvormi töös hoidmise rahastamist väikesetele maaraamatukogudele teavikute ostuks raha andmisele.

Raamatukogu teenindusprotsesside osas on raamatukogude direktorid ja kultuurispetsialist üldiselt positiivselt meelestatud. Raamatukogude asukohad ning üldine raamatukoguteenuse kättesaadavus Hiiumaal on hea ja kõigis Hiiumaa raamatukogudes on tehtud pingutusi, et pakkuda raamatukogu teenuse kasutamiseks kasutajatele mugavaid lahendusi. Arenguruumi ja kasutamata võimalusi on aga raamatukogude kommunikatsiooni osas.

4.3. Raamatukogude arendus, juhtimine ja koostöö

Intervjuu kolmas osa puudutas laiemalt raamatukogude teenuste arendamist, töötajate koolitust, juhtimist, koostööd nii maakonna siseselt kui teiste koostööpartneritega, seejuures paluti hinnata Kärdla Linnaraamatukogu maakonnaraamatukogu ülesannete täitmisel ning anti võimalus avaldada arvamust teemadel, mida intervjuu küsimused otseselt ei puudutanud.

Hinnates põhjusi, mis võiksid olla Hiiumaa raamatukogude mittekülastamise põhjused, arvavad raamatukogude juhid, et osadel inimestel võib külastus jääda ebasobivate lahtiolekuaegade taha. Vanemate inimeste puhul tuuakse võimalike põhjustena välja näiteks

ligipääsetavus ja ka see, et vanemas eas võib lugemist takistada kehv silmanägemine. Samuti mainib kaks direktorit, et osadele inimestele ei meeldi kasutatud raamatute lugemine:

On inimesed, kes ei vaja seda sellepärast, et ütlebki, et mulle ei meeldi, mulle ei meeldi see kasutatud raamat. [...] ta ei suuda neid raamatuid lugeda, seal, seal on see võõras lõhn, seal on juba näpujäljed. (N6, intervjuu 2022)

Neli direktorit on seisukohal, et raamatukogu ei peagi jõudma kõikide inimesteni, sest ühest küljest ei ole see reaalne, teisalt tähendab liiga paljude teenuste ja võimaluste pakkumine teenuse kvaliteedi vähenemist, sest raamatukogus peab kõigega üldjuhul hakkama saama üks töötaja. Kultuurispetsialist mõtiskleb pikemalt, et kui osad mittekasutajad toovad põhjenduseks nädala sees lahtiolekuaegade mittedobimise, siis teisalt laupäevane kasutus on raamatukogudes pigem madal. Samuti toob ta välja, et kuna enamuse Hiiumaa raamatukogudes saame rääkida ühest töötajast, siis võib olla oluline ka personiküsimus:

Väikeses kogukonnas võib-olla persooni küsimus täiesti. [...] et kui nagu töötaja muutub või siis üks raamatukogu pannakse kinni, siis, siis noh, osa lugejatest ilmselt kaob, kuna neile nagu see istu või, või siis vastupidi, kuskile tuleb juurde [...]. (Ellermäe, intervjuu 2023)

Üks direktoritest (N4, intervjuu 2023) toob välja, et mõned kasutajad on raamatukogul ära kadunud seoses kasutajate jaoks ebameeldivate kogemustega raamatukogus. Näiteks Hiiumaa raamatukogudest ei saada ükski raamatukogu automaatseid meeldetuletusi ei tagastustähtaja lähenemise ega möödumise tõttu. Põhjenduseks tuuakse, et kasutajad solvuvad ametliku teate peale ega pruugi seejärel enam raamatukogu külastada.

Raamatukogu kliendiuringu kokkuvõtte (2022: 22) raames raamatukogude kasutajatega tehtud intervjuudest selgub aga, et kasutajate vaatest on meeldetuletused üliolulised. Kriitiline suhtumine raamatukogude kommunikatsiooni osas tuli välja ka raamatukogude külastusuuringust, kus 22% huvitatud külastajate seast pidas raamatukogude teavitustegevusi puudulikuks (Möller, Runnel ja Põltaas, 2018: 72).

Muuhulgas tähendab meeldetuletuste mittesaatmine, et raamatute tagastusajad pikenevad ja see omakorda vähendab raamatukogus olevat valikut järgmise külastaja jaoks. Seega oleks Hiiumaa raamatukogudel pigem mõistlik luua kliendisõbralik meeldetuletus ja saatagi neid kasvõi tagastustähtaja saabumise meeldetuletusena, mitte aga teatena, et tagastamistähtaeg on juba möödnud ja viivise tasumine ette nähtud.

Nii kultuurispetsialist kui ka Kärdla Linnaraamatukogu direktor toovad välja ka selle, et raamatukogu kasutajate seas on mehed pigem vähemuses ja küsimus on, kuidas nendeni jõuda. See läheb kokku raamatukogude külastajate ja mitte külastajate uuringuga, mis tõi välja, et

statistiliselt on mittehuvitatud mittekülastajate hulgas oluliselt rohkem mehi kui naisi (Möller, Runnel ja Põldaas, 2018: 68). Kärkla Linnaraamatukogul on peagi algamas koostööprojekt Soome, Rootsi ja Läti partneritega, mis püüab leida lahendusi, mis võiks tuua raamatukogudele juurde meessoost kasutajaid.

Arvestades, kuidas raamatukogu roll ajas on pidevas muutumises ning sellest tulenevalt muutuvad ootused raamatukogude töötajatele, on oluline uurida, kuidas hoiavad raamatukogude töötajad end võimelisena nende ootustele vastama. Üldiselt osaletakse võimalusel pea kõigil maakonnaraamatukogu korraldatud koolitustel, oluliseks peetakse kursis olemist kirjanduses ja maailmas toimuvaga, aga samal ajal tõdetakse, et väljaspool maakonda koolitustel, õppepäevadel käiakse pigem harva, mis jääb enamasti eelarveliste vahendite taha. Samas rõhutavad mitu direktorit, et oluline on töötajate enese sisemine tahtmine silmaringi laiendada:

No ikkagi, ikkagi peaks ennast täiendama, koolitama, rohkem käima, silmaringi avardama. Eks jälle jõuame sinna kohta, et selle jaoks öeldakse, et vahendeid ei ole, aga, aga, aga noh, vähemasti tuleks, tuleks ikkagi kogu aeg iga igal sammul märku anda, et see vajadus [...] on ja nii, et [...] me ei saa inimestele soovitada, ei saa inimesi aidata, kui meil endal ei ole seda pädevust. (N6, intervjuu 2022)

Kärkla Linnaraamatukogu on aga leidnud läbi rahvusvaheliste programmide võimalusi osaleda erinevatel koolitustel, kogemuste jagamise projektides. Samas ei saaks sellistes projektides kõik Hiiumaa raamatukogude töötajad osaleda, sest vähemalt osadel puudub vajalik keeleoskus. Väljaspool maakonda on viimase viie aasta jooksul koolitustel osalenud Palade raamatukogu direktor, Käina ja Kärkla raamatukogu töötajad. Mõnevõrra laiendas võimalusi koroonaaegse perioodi, mis tõi endaga kaasa suuremaid võimalusi osaleda veebi teel erinevatel õppepäevadel, seminaridel ja koolitustel. Arvestama peab, et Hiiumaalt väljas koolitustel käimine toob kaasa, mitte ainult konkreetse koolituskulu, aga ka transpordi, suure ajakulu ja vahel ka majutuskulu, kui ei soovita koolituspäeva algusest või lõpust ilma jääda. Kui raamatukogus on vaid üks töötaja, siis tähendab koolitusel osalemine lisaks muule ka raamatukogu sulgemist vähemalt päevaks.

Koolituste osas on intervjuude järgi raamatukogude eelistuseks koolitused ja õppepäevad, millel on praktiline väärtus, st mis õpetavad midagi, mida saab kohe realselt kasutada igapäevases töös, sest kui teadmisi kohe rakendada ei saa, siis läheb õpitu kiirelt meelest. Mõistlikum on koolitus- ja õppepäevi korraldada ning neil osaleda maakonnana koondudes, sest see võimaldab eelarvelisi vahendeid paremini kasutada nii sisu ja koolitaja eest tasudes, kui ka näiteks ühise transpordi vms seoses. Kultuurispetsialist toob välja, et kui Hiiumaa

raamatukogud oma koolitusvajadused kokku koguksid tervikuna, oleks ka kohalikul omavalitsuselt suurem tõenäosus sellele tähelepanu ja toetust saada.

Kärdla Linnaraamatukogu direktor räägib aga, et isegi koondudes on keeruline:

Maakondlikud koolitused toimiksid, kui me oleksime suuremad. Aga lihtsalt me nagu tunneme seda, et see on nagu ammendunud kõik on ju. [...]esiteks koolitajad on väga kallid ja teiseks, kui me selle raha ka nagu leiame ja, ja saame ja toome inimesi siia kohale, meil tuleb vastu kaheksa inimest, siis on tegelikult [...] jube piinlik. Sest meid on lihtsalt nii vähe.

Maakondlike koolituste osas on Kärdla Linnaraamatukogu direktor püüdnud leida ka teisi maakondi partneriteks, näiteks Saaremaa ja Viljandimaa, et tellida koos e-koolitusi, mis võimaldaks korraldada kvaliteetseid koolitusi, kuid mille puhul saaks kulusid omavahel jagada. Sellega teised maakonnad aga ei olnud valmis kaasa tulema.

Raamatukogu teenuste arendamisel ei saa väga rääkida strateegilisest lähenemisest. Pigem tehakse muudatusi jooksvalt, vastavalt kasutajate vajadusele või muutunud oludele. Otsuste tegemisel lähtutakse seejuures kasutajate vahetust tagasisidest, enda sisetundest või näiteks tehnika puhul asendatakse mittetöötav tehnika uuema mudeliga. Uuringuid, küsitlusi muudatuste tegemise aluseks väga ei võeta ega ole neid maakonnas viimase viie aasta jooksul tehtud:

[...]need on ikkagi pigem sellest, et kui ma näen, et mul on võimalus ja, ja kui on vajadus, et ikkagi see, et kusagilt peab tulema see, kes annab märku, et mul on selle järgi vajadus. (N6, intervjuu 2022)

Suuremate arenguplaanide tegemiseks puudub kohati julgus, teisalt tuntakse, et suuri plaane pole mõtet teha, kui kohalik omavalitsus ideega kaasa ei tule. Viimase osas, aga peab ütleva, et suure tõenäosusega võib ka asi olla raamatukogude juhtide ettekujutuses, et algatust ei toetataks – positiivsed näited on siinkohal Käina raamatuautomaat ja Kärdla iseteenindussüsteem, mille puhul osavald/vald on andnud lisatoetuse vastavalt juhilt tulnud sisendile.

Väiksematele raamatukogudele tundub samas ebaõiglane, kui neid võrreldakse ja pannakse ühesuguseid ootusi nagu suurtele valla- ja keskraamatukogudele – eriti kerkib see teema esile raamatukogude aastaaruannete täitmisel:

Aga vahel, kui teed aruandeid, siis hakkad, tekitab see juba sellist nagu natukene siukest peavalu, et, et kas see, nagu mõeldav on, et sa kõike nii suurelt teed nagu seal aruandluses juba asjad jooksevad, eks. Et siis, siis mõtled, et äkki ikka väikesed kogud ei peaks nii palju nagu üle oma varju hüppama, eriti nende vahendite nappuses, eks ju. Ja just see, et kui sul ongi see üks inimene seal, heal juhul kaks inimest. (N6, intervjuu 2022)

Mõned ideed jäävad jõudluse taha – erinevate mõtete elluviimisel tuleb kaaluda ka raamatukogu võimekust idee ellu viia ja seda päriselt teostada. Kui asi ei jää rahalise ressursi taha, võib probleemiks osutada hoopis inimressurs. Ühelt poolt võib olla, et mõne uue teenuse osutamine eeldaks lisaiega, teisalt aga ka spetsiifilisi oskusi, mille omandamine eeldab samuti lisaiega ja/või rahalisi ressursse:

Eelarve määrabki kõik, et ega seal ei ole, et kui sulle öeldakse, et sa saad ainult töötasud ja natuke raamatute raha, siis sul ei ole mingeid plaane või mingeid võimalusi üldse tehagi, onju, aga noh, muidugi, kui see arvuti nüüd ikka katki läheb, et siis ostadki uue, aga väga palju ei planeeri. (N2, intervjuu 2023)

Ideede saamisel on aga alati kasulik raamatukogude töötajate omavaheline võrgustik ja kogemuste jagamine – olgu siis maakonnasiseselt või näiteks erinevatel seminaridel. Üks raamatukogu direktor mainib erialajakirja „Raamatukogu“, kust saab teiste raamatukogude kogemustest ja väljakutsetest lugeda.

Seni rakendamata plaanidest on raamatukogudel nii suuremaid kui väiksemaid ideid. Plaanidest mainitakse praktilisi olmeteemasid nagu nt soojuspumba soetamine. Teisalt on kaalutud erinevaid tegevustoa lahendusi, kuid need on jäänud pigem selle taha, et raamatukogudes on ruumipuudus. Audioraamatute osas on mõeldud, et peaks võibolla hankima, kuid ei olda kindlad, kust peale hakata – teisalt on audioraamatuid nüüd pakkumas ka MIRKO teenus.

Hellamaa raamatukogu osas on raamatukogu direktor kaalunud kaugtöövõimaluse pakkumist väljaspool raamatukogu lahtiolekuaega – laenutuskapi kaudu saaks huviline koodi ja eelneva broneeringu alusel võtme ja kasutada raamatukogu ruume kaugtöö tegemiseks. See oleks aga võimalik vaid suveperioodil, sest raamatukogu ruumid on amortiseerunud ning talvisel ajal ei piisa ruumis normaalse temperatuuri hoidmiseks soojuspumbast.

Erinevaid projekte raamatukogus sündmuste, koolituste korraldamiseks on kirjutanud peamiselt Käina ja Kärdla raamatukogud. Kõrgessaare raamatukogu on mõnel korral kirjutanud Kultuurkapitali projekti sündmuste korraldamiseks, viimati raamatukogu juubeli tähistamiseks 2019. aastal, mil oldi veel Hiiu Valla Raamatukogu haruraamatukogu (Paulus jt, 2020). Kärdla raamatukogu on osalenud rahvusvahelistes õppe- ja koostööprojektides ning hetkelgi on algamas kaks suuremat koostööprojekti.

Projektide mittekirjutamist põhjendatakse esmalt sellega, et püütakse ise hakkama saada, teisalt tunnistavad mõned, et ega ei oska ka kirjutada, kuigi projektikirjutamise koolitusi on maakonnas olnud küll. Kõik raamatukogud ei korralda suuri sündmusi, mis vajaksid palju

finantse, mistõttu ei taheta ka väiksemate summade pärast projekti kirjutada. Projektimeetmeid leidub rohkem pehmete tegevuste jaoks, vähem on võimalusi näiteks sisutuse uuendamiseks. Tuntakse, et selles osas ollakse näiteks kolmanda sektoriga võrreldes ebavõrdses seisus:

Ma räägin, käisime ükskord seal Luidja külaseltsis, need olid kõik projektirahadega korda teinud. Milline uhke lastetuba. Unista ainult, eks ole. Siis ütlesime, et teil pole ju lapsi, et miks nii uhke tuba, nii palju mänguasju, tegevusi. On küll, meil on kaks last külas. Vot, niimoodi need rahad antakse. (N3, intervjuu 2023)

See aga on nüüd muutumises, seoses rahvaraamatukogude kiirendi meetmega (Kultuuriministeeriumi..., 2022). Kultuurispetsialist viitab, et kasvõi näiteks tehniliste lahenduste puhul võiks maakonnasiseselt teha koostööd: soovid ja võimalused kokku panna, et suurendada võimalusi projektitoetust saada. Ühine projekt suurendaks ka võimalust saada ülevallalist toetust kohalikul tasandil, sest siis ei jää otsustamine vaid ühe osavalla piiresse.

Teemad, mis riigi või ühiskonna puhul on viimastel aastatel järjest enam fookuses – keskkonnateadlikkus, kultuuriline mitmekesisus, ligipääsetavus ja kaasatus – Hiiumaal eriti olulisel kohal pole. Seda mõjutab kohaliku kogukonna väiksus ning asjaolu, et mõned teemad muutuvad Hiiumaal aktuaalseks võrreldes Eesti suurlinnadega ajalise viivitusega. Kui Käina ja Kärdlas veel on mõned sellised teemad üleval ja nendega arvestatakse, siis maapiirkondades ei oma need olulist rolli. Võib ka järeldada, et mõnede teemadega tegeletakse küll, kuid see on kuidagi loomulikult igapäevase töö osa ja nende tegevuste laiemat tausta nii palju ei mõtestata lahti. Näiteks võib öelda, et raamatukogud toimetavad pidevalt keskkonnateadlikult – mahakandmisele mõeldud teavikuid ei visata enamasti niisama ära, vaid neid kas müüakse sümboolse tasu eest, jagatakse tasuta, antakse üle Eesti Hoiuraamatukogule jne. Erinevates töötubades kasutatakse heal meelel erinevaid taaskasutatavaid materjale, sest uute vahendite ostmise vajaks lisaressursse, mida tihtipeale ei ole.

Ligipääsetavuse osas räägitakse vaid füüsilisest ligipääsust – seda peamiselt vanemaliste inimestega seoses, kelle jaoks on keeruline treppidest liikumine. Muid ligipääsetavuse teemasid Hiiumaa raamatukogudes mõtestatud pole. Põhjenduseks tuuakse, et seni pole olnud vajadust ja et lähikonnas ei tea inimesi, kel oleks raamatukogu külastus või teenuste kasutamine ligipääsetavuse pärast ära. Kultuuriline mitmekesisus ei tule samuti väga teemaks, sest muukeelseid – ja/või muu kultuuri esindajaid Hiiumaal just palju ei ela.

Ukraina sõjapõgenikega on kogemusi vaid kahel raamatukogul, konkreetselt neile mõeldes on Kärdla Linnaraamatukogus toimunud 2022. aastal Ukraina-Eesti klubiõhtu ning sama aasta kevadel kolm keelekohvikut (Veevo, 2023). Pigem toimib Ukraina sõjapõgenike ühiskonda

kaasamine laste puhul lasteaedade ja koolide tasandil, täiskasvanutel aga töö kaudu. Samas pole sõjapõgenikke Hiiu maal nii palju, et kõigis raamatukogudes peaks kindlasti neile suunatud programme või materjale olema.

Kohalik omavalitsus kaasab raamatukogusid erinevalt. Väga palju sõltub kohalikust osavalla vanemast, kuidas tunnevad raamatukogude juhid raamatukogude väärtustamist kohalikul omavalitsuselt. Hinnates kaasatust mainivad neli juhti kuuest, et pigem on raamatukogud omapäi ja suurt huvi nende käekäigu vastu vald ei tunne, kuigi natuke on asja parandanud valdkondliku arengukavaga tegelemine, mis on toonud raamatukogudele vähemalt kultuurispetsialisti suurenenud tähelepanu.

Positiivse eeskujuna võib välja tuua Käina osavalla, kus on järjepidevalt väärtustatud kohalikku raamatukogu. Osavald toetas näiteks märkimisväärse summaga pakiautomaadi põhimõttel töötava raamatukapi soetamist 2022. aastal ning sama aasta eest pälvis raamatukogu ka osavalla tunnustuse uuenduslike ideede ja viljaka tegevuse eest (Käina valla..., 2023). Kolm raamatukogu direktorit kiidavad eraldi vallavanemat ning tema kultuuri valdkonna toetavat suhtumist.

Kui ka raamatukogude teemad vallavalitsuses päevakorras on, siis viitavad mõned juhid, et otsesuhtluses nad sellist infot ei saa. Teisalt on näited, kus raamatukogu töötajad peavad enda asutuse kohta tehtud otsuste teadasaamiseks ise vaeva nägema ning dokumendiregistrist otsima enda juhitava raamatukogu kohta tehtud otsusi, nt kes on määratud raamatukogu nõukokku. Väikeses kogukonnas on tihti ka olukordi, kus vallavalitsuses või osakondades arutelu all olevad teemad jõuavad raamatukogude juhtideni külastajate kaudu:

[...] ma tunnen küll, et kõik otsused raamatukogu kohta tehakse kuskil mujal. Ja on väga palju juhuseid, kui ma kuulen, et ma ei kuulegi seda omavalitsuse töötaja käest neid asju, mida arutatakse raamatukogu kohta, vaid ma kuulen seda mingite inimeste käest. [...] Et see on kummaline ja samamoodi mingisuguseid otsused ka teenuse kasutamise kohta või kui käib näiteks mingi põhimääruse või eeskirjade nõukogust läbilaskmine. (N5, intervjuu 2022)

Eelarvete osas on juhid ühel nõul, et eelarve ridade sees on vabadust planeerida, samas on eelarve terviksuurusel piir ees – igal aastal öeldakse eelarvete planeerimisel ette mitu % võib eelarve eelnevast perioodist suurem olla, kuid seegi pole garanteeritud. Pigem on eelarvete osas probleem selles, et peale juhi kavandatud eelarvet võidakse osavalla või valla tasandil eelarve tasakaalustamiseks teha muudatusi, tehtavate korrektsioonide kohta info aga asutusteni tagasi ei jõua, mis tekitab frustratsiooni, sest muudatusi võidakse teha ridade arvelt, millega raamatukogude juhid ise nõus pole. Lisaks tuntakse seejuures, et raamatukogude eelarved on niigi väikesed ja et sageli valitakse just kultuur kulude kokkuhoidmise kohaks:

Et nüüd see aasta, kui on vallas väga raske majanduslik seis, et eks ju siis, siis nüüd oli see koht, kus kirjutasi küll ja seletuskirjas ka, aga, aga ootamatult ikkagi, et keegi, keegi kusagil otsustas. Kurb on lihtsalt see, et sa ei tea, kes see otsustaja on, kellele siis öelda, et kuule, et see ei lähe mitte. (N6, intervjuu 2022)

Eve Ellermäe nõustub, et eelarvete osas on probleem eelkõige kommunikatsioonis ja selles, et nii raamatukogud kui teised hallatavad asutused tunnevad, et neid ei ole eelarve protsessi piisavalt kaasatud. Teisalt on selge, et eelarve vastuvõtmiseks ja kinnitamiseks on vajalik selle tasakaalustamine ja et kõikide soovide ning vajaduste täitmine korraga ei ole võimalik.

Kuidas raamatukogude osas kohaliku omavalitsuse ja kogukonna silmis muutuda olulisemaks on küsimus, mida järjest enam endale esitatakse. Saadakse aru, et selles osas on enamus raamatukogusid olnud ehk ka liiga tagasihoidlikud ja et üheks lahenduseks ongi ise raamatukogudele rohkem avalikkuse tähelepanu tõmmata ja teisalt kohaliku omavalitsuse ja raamatukogu nõukogusse kuuluvatele inimestele raamatukogude olemuse tutvustamine, kuigi see ei pruugi olla raamatukogu juhtidele harjumuspärane tegevus:

Aeg-ajalt tuleb ikkagi märku anda, kas kirjutada kuskil artikkel. Et paraku ta nii on, et kui sa, kui sa nagu vaikselt ja hästi oma tööd teed, siis, siis ei ole nii hästi, sest seda ei näe keegi peale nende inimeste, kes sinuga rahul on, aga, aga aeg-ajalt jah, tuleks siis ennast ise upitada. [...]aga ma näen jah, et selle järgi paraku hinnatakse. (N6, intervjuu 2022)

Paraku ei ole kõigis raamatukogudes isegi raamatukogu nõukogu liikmed kursis raamatukogus toimuvaga ning mitte kõik ei võta vaevaks nõukogu liikmeks määramisel end kurssi viia. Kui mõned raamatukogu juhid tunnevad, et raamatukogu nõukogu on vajalik ja kasulik, siis kolm raamatukogu viitavad, et nõukogudes on liikmeid, kes pole raamatukogus käinudki, kuid teevad raamatukogusid puudutavaid otsuseid – kuna nõukogude koosolekud viiakse enamasti läbi e-koosolekutena, siis ei viigi seegi ülesanne neid raamatukokku.

Näited lähevad kokku esimeses peatükis kirjeldatud uuringutega, kust selgus, et kohaliku omavalitsuse erinevatel tasanditel on enamasti küllaltki piiratud vaade raamatukogude teenuste osas ning vähene informeeritus selles osas, milliseid teenuseid pakutakse (Evjen, 2015; Mets ja Viia, 2019).

Omavaheline suhtlus raamatukogude vahel Hiiumaal on hea, eelkõige käib suhtlus raamatuvahetuse teemadel – on välja kujunenud ja teada liikumistrajektoolid, mille järgi teavad raamatukogude töötajad, kelle poole pöörduda, et lugejale vajalik teavik kõige kiiremini kätte saada. Aegajalt küsitakse üksteiselt ka nõu, keskraamatukogus pööratakse eelkõige laste- ja noortetöö tegija ning komplekteerija poole, pigem aga eelistavad väiksemad raamatukogud nõu

küsid üksteiselt, kuna väiksematele raamatukogudele on jäänud mulje, et keskkogu suhtub neisse kui konkurentidesse. Seda otseselt mainib kolm raamatukogu direktorit:

Keskkoguga ütleme, et see koostöö on ikka järjest läinud niimoodi [...]sealtpoolt kuidagi nagu ei tule seda infot ja, ja no on selline, et tähendab, niikaua kui keskkogu vaatab meid kui konkurente, sealt ei saagi koostööd tulla ja seda ei tulegi, ütleme niimoodi. (N3, intervjuu 2023)

Viimases kommentaaris mainitud infosulgu keskkogult mainivad aga kõik maakonna raamatukogud. Tuntakse, et oluline info ei jõua kohale – ei teata, mida räägitakse keskkogude direktorite nõupidamisel, mis olulist infot edastab Kultuuriministeerium, Eesti Rahvusraamatukogu jne otse keskkogule. Samas peaksid keskkogude juhid olema lüli ministeeriumi (ehk riigitasandi) ja rahvaraamatukogude vahel.

Mis jääb puudu, jääbki info, infost jääb [...]. Asi on ju selles, et, et see on nüüd tegemata töö, mis tegelikult ju peab tehtud olema, et, et see ei ole ju maakonnaraamatukogu lihtsalt niisama nimetuse pärast, vaid sa pead selle info edasi andma, et siis kui käis viimati ju see Kultuuriministeeriumi kontrollid, eks ju, ei või see järelvalve siis oli ju ka see jutuks ja, ja siis ka see naine ütles et, et see on nende töö, ta peab seda tegema. (N6, intervjuu 2022)

2018. aasta raamatukogude aruannetes oli ka näiteks see, et infot ei saadud muuhulgas ühiste koolituste ja väljasõitude maksumuse kohta, mis tähendas, et väiksemate raamatukogude eelarvest võeti lihtsalt ühel hetkel maha kulunud summa, kuid sellega ei olnud võimalik raamatukogudel endil arvestada ning sellele vastavalt teha näiteks osalemisotsus (Altermann, 2019).

Kui alustati Kärdla Linnaraamatukogu koordineerimisel valdkondliku arengukava koostamist (Hiiumaa valla raamatukogude..., 2021), siis algselt oli kõigil võimalik arvamust avaldada (Veevo jt, 2021) ja Kärdla Linnaraamatukogu direktor käis läbi kõik Hiiumaa raamatukogud, samuti toimus paar veebiarutelu arengukava teemadel. Samas ei olnud võimalik teistel raamatukogu juhtidel arengukava sisuga kirjalikult tutvuda, nii et kui Kärdla Linnaraamatukogu nõukogu arengukava kinnitas ja see valda edastati, ei olnud sellise versiooniga teised raamatukogude töötajad nõus, mis tõi endaga kaasa selle, et arengukava valmimise koordineerimise võttis enda peale 2022. aasta lõpus valla kultuurispetsialist Eve Ellermäe ning algasid uued ühisarutelud, kuhu aga Kärdla Linnaraamatukogu direktor kohale ei tulnud ning saatis enda asemel osalema raamatukogu arendusspetsialisti ning vanemraamatukoguhoidja (N6, intervjuu 2022).

Üheks põhjuseks mitmete seast, miks maakonna teised raamatukogud ei olnud nõus valdkondliku arengukava sisuga, oli asjaolu, et see sisaldas ettepanekut kõik raamatukogud ühendada ühtseks valla raamatukoguks. Sellele ollakse vastu, sest esiteks on peale ühisvalla

moodustamist kogu juhtimine aina enam kesksmaks muutunud. Teisalt paneb raamatukogude töötajaid muretsema, et see tähendaks igasuguse otsustusõiguse kadumist väiksemates raamatukogudes, sealhulgas komplekteeritavate teavikute, koolituste jms teemade üle ning tähendab väiksematele raamatukogudele, et pikeneb otsustusahel, mis muudab erinevaid tööprotsesse aeglasemaks. Samuti kardetakse jätkuvat infosulus olemist ning et ühinemine ei taga paremat teenust raamatukogu kasutajatele:

Ma ei tea, vaata, ühendamise ongi selline, see et ühendamise võib olla tore kui, kui ühendamise mõte on, et, et saab teha normaalset koostööd. Et kui kõik on nagu huvitatud sellest, et üksteisest peetakse lugu ja ongi niisugune hea koostöö. Et me teeme koostööd selle nimel, et lugejal oleks hea, et, et elu läheks nagu paremaks ja kõik oleks nagu hästi. Aga kui ühendamise mõte on lihtsalt, et kusagil on nüüd suurem eelarve või kellelgi on nüüd kõrgem positsioon, sellepärast et lihtsalt et ma olen suurem ülemus ja, ja lugeja unustatakse ära, et kas tal kättesaadavus mingiks teenuseks paraneb või halveneb, vaid see pole üldse oluline. (N6, intervjuu 2022)

Pigem ollakse seda meelt, et eraldiseisvad raamatukogud pingutavad rohkem ja saavad enam arvestada just oma piirkonna elanike soovide ning eripäraga. Samas on Hiiumaa puhul tegemist väga väikese ja piiritletud piirkonnaga, kus pisikesed ühe juhiga asutused majandusliku ressursi optimaalse kasutamise mõttes väga mõistlikud ei ole, nii nagu viitab ka Hiiumaa ühinemislepingu eesmärkide hetkeülevaade (Elissaar, 2020) ja Hiiumaa valla juhtimisauditi lühikokkuvõtte (OÜ Geomedia, 2023).

Rääkides laiemast koostööst raamatukogude ja teiste võimalike koostööpartnerite vahel, toovad raamatukogude juhid eelkõige välja koostöö lasteaedade ja koolidega. Mainitakse ka valda, kultuurikeskuseid, noorsootöökeskuseid. Kärdla Linnaraamatukogul on koostöö muuseumiga, Käina, Kõrgessaare ja Kärdla raamatukogud teevad enim koostööd ETKA Andrasega, mida võimaliku valdkondadevahelise koostöövormina toob välja ka rahvaraamatukogude rolli analüüs (Murasov jt, 2022). Ise uusi koostööpartnereid pigem ei otsita, kuid ollakse rõõmus, kui mõni uus koostööpartner oma idee või algatusega raamatukogu poole pöördub ning sellistele pakkumistele ollakse igati avatud.

Raamatukogud konkureerivad nii mõneski mõttes väikeses piirkonnas ühtede ja samade inimeste vaba aja kasutuse osas kultuurikeskuste, muuseumide, vaba aja keskuste ja kogukonnakeskustega. Selles osas peavad raamatukogud endi suurimaks eristajaks ikka veel raamatuid, aga võimalust ka kokku tuua erinevaid inimesi, pakkuda kohta arutelude läbiviimiseks ning erinevateks sündmusteks ja töötubadeks, mis on eelkõige suunatud väiksematele sihtgruppidele. Kolm raamatukogujuhti (N4, intervjuu 2023; N5 ja N6, intervjuu

2022) nimetavad aga raamatukogugi kogukonnakeskuseks, mis läheb kokku Hiiumaa valla juhtimisauditis (OÜ Geomedia, 2023) pakutud tulevikusuunaga.

Magistritöö raames läbiviidud intervjuudest selgus, et Hiiumaa raamatukogude arendamine on hetkel iga rahvaraamatukogu enda teha, teadlikku ühist koostööd selles osas ei tehta ei raamatukogude endi ega KOVi tasandil. Kuigi teenuste arenduse kohta võib öelda, et see on paljuski reageeriv, mitte strateegiline, on kõik arendused seotud kasutajate ning nende vajadustele parema lahendamisega. Samuti selgus, et suurimad murekohad raamatukogude jaoks on konkurentsist lähtuv suhe keskraamatukoguga, info liikumine nii kohaliku raamatukogu võrgu siseselt kui ka KOVi vahel, kusjuures viimase osas on olulisel kohal osavallavanema suhtumine raamatukogudesse.

5. JÄRELDUSED JA ARENGUETTEPANEKUD

Selles peatükis tehakse järeldused tuginedes Hiiumaa rahvaraamatukogude statistika ja raamatukogude direktorite ning valla kultuurispetsialistiga tehtud intervjuude analüüsile. Samuti tehakse arenguettepanekud Hiiumaa rahvaraamatukogude kitsaskohtade parandamiseks.

5.1. Järeldused

Kärdla Linnaraamatukogu kasutus nii laenutus- kui külastusstatistika osas on vastavalt maakonna ja linna suurusele küllaltki heal tasemel ning tehtud investeeringud iseteenindusse ja avatud raamatukogu süsteemi aitavad kaasa sellele, et hoida neid näitajaid vähemalt sama heal tasemel, aga kindlasti ka kasvatada. Hetkel töös olevad plaanid ehitada olemasoleva raamatukogu ja kultuurikeskuse asemele uus maja annab võimaluse arvestada tänaste suurte puudujääkidega nagu ligipääsetavus, rühma- ja kaugtööruumide puudumine. Kasutusstatistikale mõjub ilmselt positiivselt seegi kui viiakse lõpuni planeeritav Kärdla Põhikooli raamatukogu ühendamine linnaraamatukoguga.

Lähiaastate perspektiivis on teada, et Kärdla Linnaraamatukogu roll hakkab nii maakondlikul kui riiklikul tasandil muutuma seoses rahvaraamatukogu seaduse uuendamise ja mitmete tänaste ülesannete üleviimisel Eesti Rahvusraamatukogu pädevusse. Kuna see tähendab ühtlasi riigi rahastuse vähenemist Kärdla Linnaraamatukogule, võib see kaasa tuua olulisi muudatusi personalis, näiteks võib tekkida olukord, et senise nelja täiskohaga töötaja asemel, võib tööjõu vajadus väheneda 3–3,5 kohani.

Kõrgessaare raamatukogu ja selle haruraamatukogu Laukal kasutus on teiste Hiiumaa raamatukogudega võrdluses keskmise suurusega. Lähiaastatel võib raamatukogu kasutus oluliselt mõjutada piirkonna lasteaia ja kooli võimalik ühendamine ning ühte majja viimine, mis võib kaasa tuua olukorra, kus Lauka haruraamatukogu eraldi pidada ei saa, teisalt aga mõjutab muutus Kõrgessaare raamatukogu kasutust, kuna lasteaia ja kooli lapsed jäävad sellisel juhul raamatukogust kaugemale. Seega tuleb kohalikul omavalitsusel vastavate otsuste tegemisel kindlasti arvestada ka raamatukogu temaatikaga, et oleks võimalik leida lahendusi, mis oleksid positiivsed nii haridus- kui ka raamatukoguvõrgule.

Teise suurema Hiiumaa tõmbekeskuse, Käina, raamatukogu on kogukonnas olulisel kohal ja hinnatud. Raamatukogu panustab aktiivselt kogukonna kaasamisse, korraldades olulisi ja rohke osavõtuga sündmusi. Väga hästi on vastu võetud ja igapäevaselt aktiivses kasutuses olev

pakiautomaadi põhimõttel töötav raamatukapp aitab jõuda nende külastajateni, kelle jaoks raamatukogu lahtiolekuajad muidu ei sobi. Suuremateks murekohtadeks on raamatukogu jaoks ligipääsetavus (asukoht teisel korrusel) kui ka ruumipuudus.

Emmaste piirkonnas on raamatukogu ainuke ning kindlasti on oluline sealse raamatukogu säilimine. Küll aga võib olla mõistlik mõelda läbi raamatukogu lahtiolekuage lühendamine. Läbi tasub ka mõelda, et raamatukogu võiks olla Emmaste keskuse juures asuval ristmikul ja samuti raamatukogu esisel suuremalt viidatud, mis võiks tuua raamatukokku rohkem saare külalisi ja seega suurendada ka raamatukogu kohapealset kasutust.

On mõistlik, et Hellamaa tegutseb edaspidi edasi mitte iseseisva raamatukogu, vaid Pühalepa raamatukogu harukoguna, mis võimaldab ka senisest veelgi optimaalsemalt kasutada näiteks komplekteerimiseelarvet. Lisaks on vastavalt piirkonna elanike ja raamatukogu kasutusele tehtud järjest muudatusi lahtiolekuageades, mis on igati õigustatud statistilistele näitajatele tuginedes.

Tänase Pühalepa raamatukogu keskusena toimiv Palade raamatukogu on oma kasutuse osas heal tasemel ning osavalla sisese asukoha mõttes on raamatukogu asukoht parim võimalikest, kuna koolimajas asumine võimaldab jõuda laste sihtgrupini kõige lihtsamalt. Teisalt on piirkonna elanikkond kolmest Pühalepa raamatukogu asukohast suurim.

Suuremõisa raamatukogu on nii statistilise analüüsi kui ka intervjuude põhjal kõige kriitilisemas seisus – kasutusstatistika on madalaim ning samas ei võimalda olemasolev raamatukogu asukoht seisul oluliselt parandada. Ühendamine Pühalepa raamatukoguga pakub seejuures võimalusi paindlikumate lahenduste leidmiseks, sest kindlasti on oluline piirkonnas raamatukoguteenust pakkuda, kuigi küsimus on, mis mahus. Selge on, et tänane asukoht raamatukogule ei ole nii ruumide kui asukoha mõttes sobilik teenuse osutamiseks.

Raamatukogude eelarvete osas on oluline, et kohalik omavalitsus tegeleks esmajärjekorras komplekteerimistoetuste ühtlustamisega, mille osas on maakondlikult kõige suuremad erisused. Komplekteerimise ja kättesaadavaks tegemise juures on Hiiumaa raamatukogudes lõpuni viimata ühtsete komplekteerimispõhimõtete paikapanek, mida soovitas Kultuuriministeeriumi läbiviidud haldusjärelvalve (Meos, 2021), mis aitab samuti tagada teavikute osas ühtlasemat taset. Samas saab intervjuudest selgunud info põhjal järeldada, et kuna omavaheline teavikute laenusub tõrgeteta, ei ole vähemalt praegusel ajal mõtet rakendada Hiiumaa raamatukogudes ujukogu funktsiooni.

Suuremat tähelepanu raamatukogudelt vajab Rikswebi teenuse tutvustamine raamatukogude kasutajatele, mis muudab raamatukogu teenuste kasutamise lugejatele mugavamaks ning aitab teenuse kasutajatel hoida suuremat sidet raamatukoguga. Samuti vajab tähelepanu ning järjepidevat tööd raamatukogude kommunikatsioon kogukonnas – raamatukogud kui info vahendajad võiksid olla eeskujuks korrektsuse, kiiruse ja ajakohasuse osas, mis aga täna on kesisel tasemel ning kohati puudulik, sealhulgas valla tasandil.

Kommunikatsiooniga seostub ka otsene suhtlus kasutajatega – ükski Hiiumaa raamatukogu ei saada teavitusi kasutajatele saabuva või möödunud laenutustähtaja kohta, mis ühest küljest aitab kasutajatel raamatukogu olemasolu unustada, teisalt aga tähendab, et iga aja ületanud teavik on puudu raamatukogust, mida võiks järgmine lugeja juba laenutada.

Laste ja noorteni jõudmisel on raamatukogudel vaja mõelda rohkem sellele, et raamatukogude ruumid ja tegevused peaksid ajas muutuma, et kohanduda uute põlvkondade ootustega. See tähendab muuhulgas ka raamatukogutundide sisu järjepidevat uuendamist ning näiteks uute infokanalite nagu TikTok kasutamist selleks, et laste ja noorteni oma sõnumitega jõuda.

Hiiumaa raamatukogud on laenutuste lihtsustamiseks kasutusele võtnud uusi viise nagu puidust ja koodiga avanevad laenutuskapid, pakiautomaadi põhimõttel töötav raamatukapp, iseteenindusraamatukogu Kärdlas. See info vajab veelgi enam jagamist, et ka näiteks suvehiidlased nende võimaluste olemasolust teadlikud oleksid.

Arvestades, et raamatukogudelt oodatakse väga head tehnilist tuge ning nõuandeid kogukonna elanikele, on valla tagatav IT-tugi puudulik ning vajab kindlasti kiireid lahendusi teenuse parendamiseks. Seda eriti seetõttu, et valla juhtimisauditis (OÜ Geomedia, 2023) on välja toodud ühe võimaliku lahendusena mõningate tugiteenuste delegeerimine valla sekretäride pädevusest raamatukogudele.

Raamatukogude põhimäärustes on vaatamata 2019. aasta ühtlustamistele (Varrik ja Veevo, 2020) sees erisus raamatukogu direktorite lepingu tähtjalisuse osas – Pühalepa raamatukogul (Pühalepa Raamatukogu põhimäärus, 2022) vastav nõue puudub. Keskraamatukogu ja/või maakonna raamatukogu direktori ametikoha osas on kindlasti tähtjalisuse lepingu nõue õigustatud, sest arvestades, et riigi poolne teavikute toetus, kogu infovahetus Kultuuriministeeriumiga, õigus maakondlikke projekte kirjutada jne käivad vaid keskraamatukogu ja/või maakonnaraamatukogu kaudu, on vastava ametikoha olulisus ja vastutus kordades suurem kui maaraamatukogu juhil. Tähtjalisuse nõue võimaldab ka

kohalikel omavalitsustel seade konkreetseid sihte ja tulemusindikaatoreid, mida juhi töö tulemuslikkuse hindamiseks kasutada.

Samas on sarnase nõude kehtestamine pisikestele maakonna teistele raamatukogudele ebapraktiline, sest see võib edaspidi pigem saada takistuseks ametikohtade täitmisel. Maaraamatukogu juhtidel, kel üldjuhul ei ole ka alluvaid ning kelle vastutus on kordades väiksem, ei ole ka raamatukogude võrgu toimimise mõjutamisel samaväärset rolli keskraamatukogu ja/või maakonnaraamatukogu direktoriga.

Hiiumaa raamatukogud on arenenud üldjoontes küllaltki iseseisvalt ning piirkondlikult esineb suuri erinevusi. Areng on olnud pigem reageeriv kui strateegiline, mida loodetavasti aitab lahendada käesoleval aastal veel koostamisel olev raamatukogude valdkonna arengukava. Raamatukogudel endil tuleb seejuures võtta rohkem initsiatiivi suhtluses KOVi ja raamatukogude nõukogudega, et selgitada raamatukogude tegevusi ja plaane ning saada kohalikult omavalitsuselt ka tuge nende plaanide elluviimiseks.

Koostöös kohaliku omavalitsusega tasub raamatukogudel üheskoos arutada ning planeerida, milliste eesmärkide saavutamiseks taotleda lisarahastust „Raamatukogude kiirendi“ programmist (Kultuuriministeeriumi..., 2022). Eelkõige on mõistlik kaaluda toetuse taotlemist planeeritava Kärkla uue kultuurikeskuse ja raamatukogu rajamiseks. Võimalik on ka toetust taotleda näiteks Suuremõisa raamatukogu ümberasumiseks mõnda kultuuriväärtuslikku hoonesse.

Hiiumaa raamatukogudest on üleriiklikus kvaliteedihindamises osalenud vaid mõned (Creativity Lab 2019, 2021). Samas võimaldab üle-eestilises uuringus osalemine saada väärtuslikku võrdlusmaterjali teiste raamatukogudega Eestis ning jäädvustada ja hinnata maakonna raamatukogude arengut. Tähelepanu tuleb pöörata sellele, et enesehindamisele lisaks on hea kui seda saab tasakaalustada näiteks kasutajate rahulolu hinnangutega, mida samuti pole Hiiumaal lähiajal uuritud.

Hiiumaa raamatukogude valdkondlik arengukava on alles koostamisel, mistõttu ei ole hetkel teada, milliseid prioriteete ja tegevusi näeb arengukava ette. Raamatukogude töötajate endi huvides on, et lisaks valdkondlikule arengukavale leiaksid dokumendi olulisemad punktid ja eesmärgid kajastust valla üldises arengukavas, selle tegevuskavas ning kindlasti ka eelarvestrateegias, sest näiteks ligipääsetavuse parandamist ei saa üldjuhul ette võtta ainuüksi tavapärase raamatukogude eelarve mahu juures.

Hiiumaa raamatukogude suurimaks väljakutseks on täna aga valdkonna inimeste omavahelises suhtluses esinevad pinged, mis ühelt poolt tulenevad tunnetatud konkurentsist, teisalt aga maakonna teiste raamatukogude infosulus olemisest, mille iseeneslikule lahenemisele ei saa loota, sest antud murekoht on vastavalt aastaaruannetele juba 2018. aastast olnud järjepidev.

5.2. Arenguettepanekud

Järgnevalt on esitatud analüüsil ja järeldustel tuginevad arenguettepanekud Hiiumaa raamatukogudele, mille juures on eraldi välja toodud ettepanekud kohalikule omavalitsusele ja need, mis on konkreetset suunatud raamatukogudele endile.

Soovitused kohalikule omavalitsusele:

- viia KOVi teavikute komplekteerimistoetus vastavusse kas raamatukogude kasutajate või piirkonna elanike arvuga, et ühtlustada komplekteerimiseelarveid Hiiumaal tervikuna;
- lühendada Suuremõisa raamatukogu lahtiolekuaegu 28 tunnini nädalas, et tõhustada raamatukogu kasutust lahtiolekutundide kohta;
- liita Suuremõisa ja Hellamaa haruraamatukogude ametikohad, mis võimaldaks jätkata Suuremõisa haruraamatukogu töötajal täiskohaga töötamist, jagades tööaega 12 tundi Hellamaa ja 28 tundi Suuremõisa raamatukogu vahel;
- leida Suuremõisa raamatukogule uus asukoht, mis võimaldaks raamatukogu külastajatel paremat ligipääsu ning kombineerida raamatukogu külastust muude teenuste tarbimisega;
- Hiiumaa raamatukogude võimalikul ühendamisel ühtseks raamatukoguks tagada osaline otsustuspädevus harukogudes (komplekteerimine, eelarve asukohapõhine kasutus jne) ning kontrollmehhanismid vältimaks tänase infosulu kandumist uude asutusse;
- arvestada Kõrgessaare piirkonna kooli ja lasteaia võimaliku ühendamise ning ühte majja kolimise selle korral tegevuse mõjuga Kõrgessaare raamatukogule;
- kaotada Käina, Kõrgessaare ja Emmaste raamatukogude põhimäärustest raamatukogu direktorite ametikohtadelt 5- aastase tähtajalise lepingu nõue;
- kindlustada valla IT- tugi raamatukogudele ning hoida see prioriteetsena, et tagada teenuse ühtlane tase kõigis Hiiumaa raamatukogudes;
- tagada valla infokanalites raamatukogude info korrektne kajastamine.

Soovitused Hiiumaa raamatukogudele:

- kasutada „Raamatukogude kiirendi“ programmi toetust raamatukoguteenuste arendamiseks Hiiumaal;
- valdkondliku arengukava valmimise järel esitada olulisemate punktide osas ettepanekud kohalikule omavalitsusele, et need leiaksid kajastust valla üldises arengukavas, arengukava tegevuskavas ning sellega seotud eelarvestrateegias;
- töötada välja ja võtta kasutusse ühtsed komplekteerimispõhimõtted;
- töötada välja ühtsed ja kliendisõbralikud raamatukogusõnumid teavikute laenutustähtaegade saabumise ning möödumise kohta ning võtta need korraga kasutusele kõigis Hiiumaa raamatukogudes ajatades samasse aega ka ühtse kommunikatsiooni kõigile raamatukogude kasutajatele uue lähenemise kohta;
- kõikidel maakonna raamatukogudel on soovitatav osaleda raamatukogude kvaliteedihindamises, et oleks võimalik jäädvustada ja hinnata Hiiumaa raamatukogude arengut ajas;
- viia sisse maakondlik raamatukogude kasutajate rahulolu hindamine, et oleks võimalik raamatukogude tööle ühtsel alusel tagasisidet koguda ning vastuseid kasutada kvaliteedihindamise uuringutes osalemisel;
- teha maakonnasiseselt koostööd Rikswebi tutvustamise osas raamatukogude kasutajatele;
- kõigil raamatukogudel tegeleda teadlikult kommunikatsiooniga, kusjuures mitte ainult ühes infokanalis, vaid mitmes, et raamatukogu sõnumid jõuaksid rohkemate inimesteni;
- olla aktiivsemas suhtluses kohaliku omavalitsuse esindajate ning raamatukogude nõukogudega, hoides mõlemaid pooli jooksvalt kursis raamatukogudes toimuvaga;
- Emmaste raamatukokku paigaldada laenutuskapp, et kõigis Hiiumaa raamatukogus oleks vastav võimalus kasutajate jaoks olemas;
- Hellamaal kasutada suvisel ajal raamatukogu ruumide kasutamise võimalust kaugtöökontorina ka aegadel, mil raamatukogu on suletud;

Hiiumaa raamatukogude tänane olukord on küllaltki heal tasemel, kuid eelnevaid arenguettepanekuid või vähemalt osasid neist järgides, on võimalik raamatukoguteenuse taset Hiiumaal tervikuna veelgi enam tõsta. Seejuures on oluline, et nii raamatukogude töötajad kui ka kohalik omavalitsus püüaks leida parimaid lahendusi raamatukogude kasutajatele Hiiumaa vaates tervikuna, kuid arvestades seejuures piirkondlike eripäradega.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli uurida Hiiumaa rahvaraamatukogude võrgu ja protsesside tänast toimimist ja pakkuda selle põhjal välja võimalikke lahendusi olemasolevate kitsaskohtade parandamiseks. Töö käigus läbi viidud statistilisest andmeanalüüsist ning intervjuudest rahvaraamatukogude juhtide ning valla kultuurispetsialistiga selgus, et üldjoontes ei ole Hiiumaa raamatukogudes suuri probleemkohti, kuid on teemasid, mille osas annab valla või raamatukogude endi tegutsemise osas saavutada senisest paremaid tulemusi.

Hiiumaa formaalne raamatukogude võrgu struktuur on optimaalne, sest kaetud on kõik olulisemad piirkonnad ning igas osavallas on vormiliselt üks raamatukogu. Möödunud viie aasta sisse jäävad selles osas erinevate teeninduspunktide sulgemised (Leisu Emmastes, Männamaa Käinas) ning Kõpu teeninduspunkti muutumine mittefüüsiliseks. Viimase suurema muudatusena ühendati käesoleva aasta jaanuarist Hellamaa ja Suuremõisa raamatukogud Palade raamatukoguga moodustades Pühalepa raamatukogu, kusjuures eelnevalt on lühendatud Hellamaa raamatukogu lahtiolekuaegasid vastavalt vähenenud kasutusele.

Hiiumaa raamatukogude tööprotsesse iseloomustab väikesele kogukonnale iseloomulik individuaalne lähenemine ning piirkondlike eripäradega arvestamine. Raamatukogudest paistavad sündmuste rohkuse poolest silma Kärkla, Käina ja Kõrgessaare raamatukogud. Kõigis raamatukogudes on püütud vastavalt kasutajate soovidele ja nendele mugavamate lahenduste pakkumiseks leida paindlikke lahendusi. Kõigis raamatukogudes on olemas tagastuskastid, iseteeninduslikud laenutuskapid on olemas Kõrgessaares, kõigis Pühalepa osavalla raamatukogudes ja Käinas. Kärklas on olemas võimalus kasutada iseteeninduspõhimõttel avatud raamatukogu teenust.

Tööprotsessidest arendamist vajab eelkõige kommunikatsiooni osa, mis on suunatud laiemale avalikkusele ning samas juba olemasolevatele raamatukogude kasutajatele. Samuti on vajalik tähelepanu osutamine raamatukogude mugavamaks ja senisest veelgi kasutajasõbralikumaks muutmisele. Seejuures on oluline tagada kõrgetasemeline IT lahendus nii tehniliselt kui ka valla IT-toena.

Kohalikul omavalitsusel on oluline pöörata tähelepanu, et lähiajal vajavad raamatukogude komplekteerimistoetused ühtlustamist ning Suuremõisa raamatukogu osas tuleb leida jätkusuutlikkuse tagamiseks lahendus, näiteks lühendades lahtiolekuaegu või ideaalis kolida raamatukogu paremasse asukohta.

Järgneva viie aasta jooksul võib raamatukogude teenustes ning raamatukogu võrgus toimuda mitmeid muutusi. Eelkõige võib see puudutada raamatukogu võrgu optimeerimist ning raamatukogude kasutusefektiivsuse tõstmist läbi lühendatud tööaja või valla delegeeritavate lisaülesannete täitmise. Suure tõenäosusega võib üheks optimeerimise tulemuseks olla raamatukogude ühendamine ühtseks valla raamatukoguks, mille puhul tuleb kohalikul omavalitsusel arvestada juba olemasolevate sisepingetega Hiiumaa maaraamatukogude ja keskkogu vahel, mida ühendamine suure tõenäosusega süvendaks veelgi. Samuti on olemas näide Kõrgessaare ja Kärkla raamatukogu näol, mis ühendamise järel ei saavutanud loodetud tulemusi ning mis hiljem taas lahti ühendati.

Hiiumaa rahvaraamatukogude arengut mõjutab kohalike omavalitsuste tasandil just hallatavate asutuste juhtimiste valdkondlik koondamine, et seeläbi valla ressursse optimeerida. Suurim mõjutaja aga on tõenäoliselt erinevate maakonnaraamatukogude ülesannete ümber delegeerimine Eesti Rahvusraamatukogule, mis võib tuua kaasa kogu raamatukogude võrgu koolitussüsteemi ümberkorraldamise aga ka Kärkla Linnaraamatukogu muude maakondlike lisaülesannete kadumise ning sellega seotud riikliku rahastuse vähenemise. Kõiki raamatukogusid mõjutab laiemalt ka planeeritav ühtse raamatukogusüsteemi kasutuselevõtt, mis tähendab üleminekut seniselt RIKS raamatukogusüsteemi kasutuselt uuele.

Eelneva põhjal saab kokku võtta, et magistritöö täitis oma eesmärgi vastates kõikidele püstitatud uurimisküsimustele ning andis nende põhjal võimaluse teha arenguettepanekuid, mis on osaliselt suunatud kohalikule omavalitusele, teisalt aga raamatukogudele endile, kusjuures enamuse ettepanekud on lihtsasti teostatavad ega vaja selleks üldjuhul lisakulutuste tegemist.

Käesolev magistritöö keskendus peamiselt hetkeolukorra fikseerimisele Hiiumaa rahvaraamatukogudes. Sama temaatika edasisel uurimisel võiks edaspidi uurida, milliseid muudatusi toob Hiiumaa raamatukogude jaoks uuenenud rahvaraamatukogu seaduse jõustumine ja võimaliku valla raamatukogu loomine.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

21. sajandi raamatukogu. (2016). Kasutatud: 09.03.2021,
<https://www.eru.lib.ee/images/stories/dokumendid/21-sajandi-raamatukogu.pdf>

21. sajandi raamatukogu. (2022). Kasutatud: 02.04.2023,
<https://www.eru.lib.ee/images/stories/dokumendid/21-sajandi-raamatukogu-2022.pdf>

Allik, M. (2023). *Emmaste rahvaraamatukogu 2022. aasta tegevuse aruanne*. Emmaste raamatukogu

Altermann, P., koost. (2019). *Hiiu maakonna rahvaraamatukogude 2018. aasta tegevuse aruanne*. Kasutatud: 07.04.2023,
[https://raamatukogu.hiiumaa.ee/images/Dokumendid/Hiiu maakonna rahvaraamatukogude aastaruanne 2018.pdf](https://raamatukogu.hiiumaa.ee/images/Dokumendid/Hiiu_maakonna_rahvaraamatukogude_aastaruanne_2018.pdf)

Autori intervjuu raamatukogu juhiga, 07.01.2023. Tunnus N1;

Autori intervjuu raamatukogu juhiga, 04.01.2023. Tunnus N2;

Autori intervjuu raamatukogu juhiga, 09.01.2023. Tunnus N3;

Autori intervjuu raamatukogu juhiga, 09.01.2023. Tunnus N4;

Autori intervjuu raamatukogu juhiga, 30.12.2022. Tunnus N5;

Autori intervjuu raamatukogu juhiga, 27.12.2022. Tunnus N6;

Coates, T. (2019). On the Closure of English Public Libraries. *Public Library Quarterly*, 38(1), 3-18. doi: <https://doi.org/10.1080/01616846.2018.1538765>

Creativity Lab ja Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing. (2019). *Raamatukogude kvaliteedi hindamise tulemused 2018*. Kasutatud: 19.10.2022,
<https://www.eru.lib.ee/images/stories/dokumendid/Rahvaraamatukogude-kvaliteedihindamise-raport-2018.pdf>

Creativity Lab ja Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing. (2021). *Raamatukogude kvaliteedi hindamise tulemused 2020*. Kasutatud: 19.10.2022,
<https://www.eru.lib.ee/images/stories/dokumendid/Rahvaraamatukogude-kvaliteedihindamise-raport-2020.pdf>

Eesti elanike arv KOV-ide lõikes 01.01.2022. *Siseministeeriumi kodulehekülj*. (i.a). Kasutatud 14.02.2023, <https://www.siseministerium.ee/media/1565/download>

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu põhikiri (11.03.2022). Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu kodulehekülj. Kasutatud: 02.04.2023,
<https://www.eru.lib.ee/index.php/erye/organisatsioonist/erupohikiri>

- Elissaar, I. (2020). Ühinemislepingu eesmärkide hetkeülevaade. Kasutatud 07.04.2023, <http://atp.amphora.ee/hiiumaavv/index.aspx?itm=216920>
- Ellermäe, E. (2023). *Autori intervjuu*. Kärldla, 26. jaanuar.
- Emmaste Raamatukogu põhimäärus (30.10.2019). *Riigi Teataja IV*. Kasutatud 09.05.2023, <https://www.riigiteataja.ee/akt/430102019002>
- Evjen, S. (2015). The image of an institution: Politicians and the urban library project. *Library & Information Science Research*, 37(1), 28–35. doi: 10.1016/j.lisr.2014.09.004
- EVS-ISO 2789:2014. Informatsioon ja dokumentatsioon. Rahvusvaheline raamatukogustatistika. MTÜ Eesti Standardimis- ja Akrediteerimiskeskus. Kasutatud 02.04.2023, <https://www.evs.ee/et/evs-iso-2789-2014>
- EVS-ISO 11620:2015. Informatsioon ja dokumentatsioon. Raamatukogu tulemusindikaatorid. Kasutatud 13.04.2023, <https://www.evs.ee/et/evs-iso-11620-2015>
- Hellamaa Raamatukogu põhimäärus (30.10.2019). *Riigi Teataja IV*. Kasutatud 09.05.2023, <https://www.riigiteataja.ee/akt/430102019005>
- Hiiumaa valla eelarvestrateegia. Hiiumaa valla arengukava 2035 +. Lisa 1. (16.09.2021). Kasutatud 14.02.2023, https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4240/9202/1015/HiiumaaVVol_16092021_m130_Lisa1.pdf#
- Hiiumaa raamatukogud. Hiiumaa valla kodulehekülg. (i.a). Kasutatud 02.04.2023, <https://vald.hiiumaa.ee/raamatukogud>
- Hiiumaa valla arengukava 2035+. (19.09.2022). Kasutatud 14.02.2023, https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4280/9202/2011/Arengukava_lisa.pdf#
- Hiiumaa valla Pühalepa Osavalla Valitsuse hallatavate asutuste Palade Raamatukogu, Hellamaa Raamatukogu ja Suuremõisa Raamatukogu töö ümberkorraldamine. Eelnõu. (31.08.2022). *Hiiumaa valla dokumendiregister*. Kasutatud: 19.10.2022, <http://atp.amphora.ee/hiiumaavv/index.aspx?itm=241155>
- Hiiumaa valla raamatukogude valdkondlik arengukava 2022–2030 koostamise algatamine ja lähteülesande kehtestamine. Otsus. (18.02.2021). *Hiiumaa valla dokumendiregister*. Kasutatud 14.02.2023, <http://atp.amphora.ee/hiiumaavv/index.aspx?itm=201125>
- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. (2005). *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina
- Holm, K., koost. (2018). *Tallinna Keskraamatukogu 2017. a tegevuse aruanne*. Kasutatud: 03.04.2023, https://keskraamatukogu.ee/wp-content/uploads/2019/04/Tallinna-Keskraamatukogu-aastaruanne-2017_esik%C3%BCmme.pdf
- Jõgi, M., Olonen, R. (2020). *Juhend statistilise aruandevormi esitamiseks rahvaraamatukogudele*. Kasutatud: 19.10.2022, https://www.nlib.ee/sites/default/files/Statistika_juhend_rahvaraamatukogudele_2020.pdf

- Kalamägi, M. (2014). *Rahvaraamatukogude ühendamise kohalikes omavalitsustes aastatel 2000–2013*. Lõputöö. Tartu Ülikool, raamatukogunduse ja infokeskkondade eriala
- Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. Kasutatud 11.04.2023, <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
- Kompu, M. (2023). Kultuurieelarve 2023. Pressiteade. *Kultuuriministeeriumi kodulehekül*, 22.02. Kasutatud: 02.04.2023, <https://www.kul.ee/kultuurieelarve-2023>
- Koontz, C. M., Jue, D. K. (2008). Public Library Facility Closure: How Research Can Better Facilitate Proactive Management. *Public Library Quarterly*, 25(1–2), 43–56. doi: 10.1300/J118v25n01_04
- Koontz, C. M., Jue, D. K., Bishop, B. (2009). Public library facility closure: An investigation of reasons for closure and effects on geographic market areas. *Library & Information Science Research*, 31(2), 84–91. doi: 10.1016/j.lisr.2008.12.002
- Kultuuri arengukava 2021–2030*. (2021). Tallinn: Kultuuriministeerium. Kasutatud 02.04.2023, <https://kul.ee/media/3567/download>
- Kultuuriministeeriumi 09. jaanuari 2015. a määruse nr 1 „Rahvaraamatukogude riigieelarvest finantseeritavate kulude jaotamise kord“ muutmine (20.09.2022). Ministri määrus. Eelnõu. *Kultuuriministeeriumi dokumendiregister*. Kasutatud 02.04.2023, <https://adr.rik.ee/kum/fail/13570299/1-111644-1%2022.09.2022%20V%C3%A4ljaminev%20kiri.asice>
- Kõrgessaare Raamatukogu põhimäärus (30.10.2019). *Riigi Teataja IV*. Kasutatud 09.05.2023, <https://www.riigiteataja.ee/akt/430102019001#>
- Käina Raamatukogu põhimäärus (28.01.2022). *Riigi Teataja IV*. Kasutatud 09.05.2023, <https://www.riigiteataja.ee/akt/430102019003?leiaKehtiv>
- Käina valla tänuüritus tõi saali publikut täis. (2023). *Hiiu Leht*, 7. märts. Kasutatud, 07.04.2023, <https://hiuleht.ee/kaina-valla-tanuuritus-toi-saali-publikut-tais/>
- Kärdla Linnaraamatukogu põhimäärus (30.10.2019). *Riigi Teataja IV*. Kasutatud 09.05.2023, <https://www.riigiteataja.ee/akt/430102019007>
- Kärdla Osavalla Valitsuse hallatava asutuse Hiiu Valla Raamatukogu ümberkorraldamine. Eelnõu. (2019). *Hiiumaa valla dokumendiregister*. Kasutatud: 19.10.2022, <http://atp.amphora.ee/hiiumaavv/index.aspx?itm=170585>
- Laherand, M. (2008). *Kvalitatiivne uurimismeetod*. Tallinn: OÜ Infotrükk
- Lauka Põhikooli direktori ja Lasteaed Vigri direktori ametisse kinnitamine (03.08.2022). Korraldus. *Hiiumaa valla dokumendiregister*. Kasutatud: 07.04.2023, <http://atp.amphora.ee/hiiumaavv/index.aspx?itm=239480>
- Lisa 5. Valdkondlikud teemalehed*. (2021). Tallinn: Kultuuriministeerium. Kasutatud 02.04.2023, <https://kul.ee/media/3573/download>

Lugejauuringu tulemused. Lääne-Virumaa Keskraamatukogu kodulehekülj (24.08.2020). Kasutatud 02.04.2023, <https://www.lvkrk.ee/index.php/886-lugejauuringu-tulemused>

Mets, U., Viia, A. (2019). Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele – kultuur ja loometegevus: etendusksandid, käsitöö, museoloogia, muusika, raamatukogundus, sport. Uuringuaruanne. Tallinn: SA Kutsekoda

Meos, K. (2021). *Kärdla Linnaraamatukogu haldusjärelvalve kokkuvõte*. Kultuuriministeeriumi dokumendiregister. Kasutatud 02.04.2023, <https://adr.rik.ee/kum/fail/13551580/subfile/0>

Michelson, A., Nuiamäe, M., Kendrali, E., Esster, J., Murasov, M., Haaristo H.-S., Mägi, E., Siimsen, I. (2021). *Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020 lõpphindamine*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis

Minu raamatukogu. MIRKO kodulehekülj (ia). Kasutatud 22.04.2023, <https://laenus.mirko.ee/et/>

Murasov, M., Allemann, M., Preegel, K., Michelson, A. (2022). *Rahvaraamatukogude rolli analüüs ja ettepanekud valdkondadevahelise koostöö tõhustamiseks*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis

Möller, G., Runnel, P. ja Põldaas, M. (2017). *Muuseumide ja raamatukogude küllastajate ja mitteküllastajate uuring*. Kasutatud 18.10.2022, <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:392032/336233/page/1>

Olev, A., Alumäe, T. (2022). Estonian Speech Recognition and Transcription Editing Service. *Baltic HLT*. Kasutatud: 22.03.2023, https://www.bjmc.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/bjmc/Contents/10_3_14_Olev.pdf

Olonen, R. (2022). *Juhend statistilise aruandevormi täitmiseks rahvaraamatukogudele*. Kasutatud: 15.02.2023, https://www.nlib.ee/sites/default/files/Statistika_juhend_rahvaraamatukogudele_2022.pdf

OÜ Cumulus Consulting. (2019). Järva Vallavalitsuse ja selle hallatavate asutuste optimaalse piirkondliku struktuuri kujundamine. Lõppraport. Kasutatud: 02.04.2023, https://jarvavalid.ee/documents/15467946/22256700/J%C3%A4rva+optimaalse+piirkondliku+struktuuri+kujundamine_anal%C3%BC%C3%BCsiraport+dets_2019.pdf/136d7fe8-39d8-4395-8dc5-c506cd0d4bfa

OÜ Cumulus Consulting. (2022). Hiiumaa haridusvõrgu analüüs. Kasutatud: 07.04.2023, https://vald.hiiumaa.ee/documents/17721527/18592717/Hiiumaa+valla+haridusanal%C3%BC%C3%BCs+ja+teenusvajaduse+prognoos_1%C3%B5plik.pdf/32a7e097-00ca-4e86-a3df-c40f7d9de214

OÜ Geomedia. (2023). Hiiumaa valla juhtimis- ja töökorralduse analüüs. Kaustatud 01.05.2023, <https://vald.hiiumaa.ee/documents/17721527/37277958/Hiiumaa+valla+juhtimisaudit.+Kokkuv%C3%B5te.20.04.2023.pdf/7e987b21-3753-4c9b-b00e-55ea3b661c4>

Palade Raamatukogu põhimäärus (30.10.2019). *Riigi Teataja IV*. Kasutatud 09.05.2023, <https://www.riigiteataja.ee/akt/430102019004>

Paulus, K., Lauri, K., Varrik, K., Veevo, A. (2020). *Hiiu Valla Raamatukogu 2019. aasta tegevuse aruanne*. Kasutatud 07.04.2023, [https://raamatukogu.hiiumaa.ee/images/Dokumendid/Hiiu Valla Raamatukogu tegevuse aruanne 2019.pdf](https://raamatukogu.hiiumaa.ee/images/Dokumendid/Hiiu_Valla_Raamatukogu_tegevuse_aruanne_2019.pdf)

Pühalepa Raamatukogu põhimäärus (01.11.2022). *Riigi Teataja IV*. Kasutatud 09.05.2023, <https://www.riigiteataja.ee/akt/401112022001>

Raamatukogu kliendiuuringu kokkuvõte. (2022). Rethink ja Ernst & Young Baltic. Kasutatud: 02.04.2023, https://www.nlib.ee/sites/default/files/Pildid/Raamatukogude%20kliendiuuringu%20kokkuv%C3%A4rte%2005-06.2022%20I%20Rethink-EY%20%5B77%5D_0.pdf

Raamatukogusõnastik (i.a). Sõnaveeb. Kasutatud: 03.04.2023, <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/rara/ujukogu/1>

Raamatukogud Eestis. Kultuuriministeeriumi kodulehekülg. (21.06.2022). Kasutatud 19.10.2022, <https://www.kul.ee/kultuurivaartused-ja-digitaalne-kultuuriparand/raamatukogud/raamatukogud-eesis>

Raamatukoguteenuste ärianalüüs ja teenusedisain. Ärianalüüsi aruanne. (2022). Rethink ja Ernst & Young Baltic. Kasutatud: 02.04.2023, https://www.nlib.ee/sites/default/files/Pildid/Raamatukoguteenuste_%C3%A4rianal%C3%B9C%C3%BCs_1%C3%B5ppversioon_v4.pdf

Rahvaraamatukogu seadus (13.03.2019). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 19.10.2022, <https://www.riigiteataja.ee/akt/113032019127>

Rahvaraamatukogu seaduse muutmise seadus (2022). *Eelnõude infosüsteem*. Kasutatud 23.04.2023, <https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/8f545188-d46f-4592-af33-23da6198d9b3>

Rahvaraamatukogud. Kultuuriministeeriumi kodulehekülg. (09.08.2022). Kasutatud 19.10.2022, <https://www.kul.ee/kultuurivaartused-ja-digitaalne-kultuuriparand/raamatukogud/rahvaraamatukogud>

Rahvaraamatukogud tüübi järgi. (i.a). *Statistikaamet*. Kasutatud: 02.04.2023, <https://andmed.stat.ee/api/v1/et/stat/KU015>

Rahvastiku paiknemine ja soo-vanusejaotus. Rahva ja eluruumide loendus 2021. (i.a). *Statistikaamet*. Kasutatud 14.02.2023, https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvaloendus_rel2021_rahvastiku_paiknemine_elukoht-ja-soo-vanusjaotus/RL21001/table/tableViewLayout2

Riigikogu riigieelarve kontrolli erikomisjoni istungi protokoll nr 168 (06.02.2023). *Riigikogu dokumendiregister*. Kasutatud 08.04.2023,

<https://www.riigikogu.ee/tegevus/dokumendiregister/dokument/52f5acd9-1bb1-47f3-a42c-45ff2c472306>

Roosna, H. (2023). Hiiumaa.events lõpetab. *Hiiu Leht*, 13. jaanuar. Kasutatud 07.04.2023, <https://hiiuleht.ee/hiiumaa-events-lopetab/>

Sarapuu, L., Suitso, S. (2021). *Kõrgessaare raamatukogu. Lauka harukogu. Kõpu teeninduspunkt. 2020. aasta tegevuse aruanne*. Kõrgessaare raamatukogu

Sarapuu, L., Suitso, S. (2022). *Kõrgessaare raamatukogu. Lauka harukogu. Kõpu teeninduspunkt. 2021. aasta tegevuse aruanne*. Kõrgessaare raamatukogu

Sarapuu, L., Suitso, S. (2023). *Kõrgessaare raamatukogu. Lauka harukogu. Kõpu teeninduspunkt. 2022. aasta tegevuse aruanne*. Kõrgessaare raamatukogu

Seletuskiri Hiiumaa Vallavolikogu otsuse „Hiiumaa valla raamatukogude valdkondlik arengukava 2021–2025“ algatamine ja lähteülesande kehtestamine juurde. Seletuskiri. (18.02.2021). *Hiiumaa valla dokumendiregister*. Kasutatud: 14.02.2023, <http://atp.amphora.ee/hiiumaavv/?itm=201125&af=239877>

Seppam-Saar, T., koost. (2021). *Tallinna Keskraamatukogu 2020. a tegevuse aruanne*. Kasutatud 03.04.2023, <https://keskraamatukogu.ee/wp-content/uploads/2021/05/Tallinna-Keskraamatukogu-aastaruanne-2020.pdf>

Suuremõisa Raamatukogu põhimäärus (30.10.2019). *Riigi Teataja IV*. Kasutatud 09.05.2023, <https://www.riigiteataja.ee/akt/430102019006#>

Talihärm, Ü., Kranich, H., Kaevats, M., Piipuu, M. (2022). *Rahvaraamatukogu seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri*. Kultuuriministeeriumi dokumendiregister. Kasutatud 02.04.2023, <https://adr.rik.ee/kum/fail/13570299/1-111644-1%202022.09.2022%20V%C3%A4ljaminev%20kiri.asice>

Talihärm, Ü., Ligi, K. (2020). *Rahvaraamatukogu seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus*. Kasutatud 10.05.2021, <https://www.kul.ee/media/754/download>

Tappo, J. (2019). *Põlvamaa raamatukogudes haldusreformi kontekstis toimunud muudatused*. Magistritöö. Tallinna Ülikool, Digitehnoloogiaste instituut

Tegevuskava 2019–2025. Hiiumaa valla arengukava 2035+. Lisa 4. (16.09.2021). Kasutatud 14.02.2023, https://www.riigiteataja.ee/akt/lisa/4240/9202/1029/HiiumaaVVol_16092021_m130_Lisa4.pdf#

Toss, J. (2019). *Alutaguse valla rahvaraamatukogude areng haldusreformi kontekstis*. Lõputöö. Tartu Ülikool, infokorralduse õppekava

Transtok, E. (2021). *Suuremõisa raamatukogu 2020. aasta tegevuse aruanne*. Suuremõisa raamatukogu

- Transtok, E. (2023). *Suuremõisa raamatukogu 2022. aasta tegevuse aruanne*. Suuremõisa Raamatukogu
- Uibo, M. (2022). *Käina raamatukogu 2021. aasta tegevuse aruanne*. Käina raamatukogu
- Uibo, M. (2023). *Käina raamatukogu 2022. aasta tegevuse aruanne*. Käina raamatukogu
- Vallavalitsuse koosseis ja kontaktid. Hiiumaa valla kodulehekülg. (i.a). Kasutatud 10.04, 2023, <https://vald.hiiumaa.ee/teenistujad>
- Valm, T. (2002). Raamatukogud silmitsi muutustega. A. Nuut (toim), *Raamatukogud ja raamatukogundus taasiseseisvunud Eestis 1991–2001: artiklite kogumik* (9–20). Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu
- Vannas, E. (2021a). *Palade raamatukogu 2020. aasta tegevuse aruanne*. Palade raamatukogu
- Vannas, E. (2021b). *Hellamaa raamatukogu 2020. aasta tegevuse aruanne*. Hellamaa raamatukogu
- Vannas, E. (2022). *Hellamaa raamatukogu 2021. aasta tegevuse aruanne*. Hellamaa Raamatukogu
- Varrik, K., Veevo, A. (2020). *Hiiu maakonna rahvaraamatukogude 2019. aasta tegevuse aruanne*. Kasutatud: 07.04.2023, [https://raamatukogu.hiiumaa.ee/images/Dokumendid/Hiiu_maakonna_rahvaraamatukogude_t egevuse_aruanne_2019.pdf](https://raamatukogu.hiiumaa.ee/images/Dokumendid/Hiiu_maakonna_rahvaraamatukogude_t_egevuse_aruanne_2019.pdf)
- Veevo, A., koost. (2022). *Kärdla Linnaraamatukogu 2021. aasta tegevuse aruanne*. Kasutatud: 07.04.2023, https://raamatukogu.hiiumaa.ee/images/Dokumendid/Krdla_Linnaraamatukogu_aastaruanne_2022.pdf
- Veevo, A. jt, koost. (2023). *Hiiu maakonna rahvaraamatukogude 2022. aasta tegevuse aruanne*. Kasutatud: 02.04.2023, https://raamatukogu.hiiumaa.ee/images/Dokumendid/Hiiu_maakonna_rahvaraamatukogude_aastaruanne_2022_.pdf
- Virkus, S. (2016). *Intervjuu, vaatlus ja sisuanalüüs*. Õpiobjekt. Kasutatud 08.04.2023, https://www.tlu.ee/~sirvir/Intervjuu_vaatlus_ja_sisuanals/intervjuu_erivormid.html
- Visas, K. (2021). *Kliendirahulolu hindamine rahvaraamatukogudes Pärnu Keskraamatukogu näitel*. Magistritöö. Tartu Ülikool, ettevõtlusosakond

LISAD

Lisa 1. Hiiumaa rahvaraamatukogude statistilised näitajad¹

Hiiumaa rahvaraamatukogude kasutusstatistika aastatel 2017–2022

2017

Osavald	Elanike arv teeninduspiir –konnas	Avatud tunde nädalas	Lahtiolek u päevad aastas	Kasutajate arv	Lapsi lugejatest %	Külastuste arv	Laste % külastajates	Külastusi elaniku kohta	Laenutus i kokku	Laenutusi / külastaja	Laenutus i päevas	Külastusi päevas	Külastusi tunnis
Kärdla	4625	44	283	1654	26%	24767	31%	7,5	33722	1,4	119,2	87,5	10,8
Kõrgessaare		40	260	328	28%	6128	20%		15161	2,5	58,3	23,6	2,9
Lauka		32	260	122	55%	4012	74%		3364	0,8	12,9	15,4	2,4
Käina	2100	42	292	1048	23%	16245	24%	7,7	30772	1,9	105,4	55,6	7,4
Emmaste	1236	31	241	273	48%	3927	17%	3,2	7866	2,0	32,6	16,3	2,4
Palade	718	30	245	293	33%	8098	59%	11,3	8384	1,0	34,2	33,1	5,2
Suuremõisa	529	30	240	126	27%	3136	37%	5,9	6107	1,9	25,4	13,1	2,0
Hellamaa	345	36	256	170	12%	2364	17%	6,9	4171	1,8	16,3	9,2	1,3
Kokku/keskmine	9553	36	259,63	4014	31%	68677	35%	7,1	109547	1,7	50,5	31,7	4,3

2018

Osavald	Elanike arv teeninduspiir –konnas	Avatud tunde nädalas	Lahtiolek u päevad aastas	Kasutajate arv	Lapsi lugejatest %	Külastuste arv	Laste % külastajates	Külastusi elaniku kohta	Laenutus i kokku	Laenutusi / külastaja	Laenutus i päevas	Külastusi päevas	Külastusi tunnis
Kärdla	4632	44	278	1590	27%	25359	31%	7,7	40896	1,6	147,1	91,2	11,1
Kõrgessaare		40	261	330	26%	6134	19%		14711	2,4	56,4	23,5	2,9
Lauka		32	261	92	72%	4394	75%		3422	0,8	13,1	16,8	2,6
Käina	2103	42	291	1099	19%	18798	28%	8,9	36232	1,9	124,5	64,6	8,6
Emmaste	1245	31	240	296	21%	4065	14%	3,3	8451	2,1	35,2	16,9	2,5
Palade	697	30	243	272	38%	8455	64%	12,1	8745	1,0	36,0	34,8	5,4
Suuremõisa	530	30	240	117	28%	2560	26%	4,8	5146	2,0	21,4	10,7	1,6
Hellamaa	376	36	254	156	13%	2448	15%	6,5	4017	1,6	15,8	9,6	1,3
Kokku/keskmine	9583	36	259	3952	30%	72213	34%	7,2	121620	1,7	56,2	33,5	4,5

2019

Osavald	Elanike arv teeninduspiir- konnas	Avatud tunde nädalas	Lahtiolek u päevad aastas	Kasutajate arv	Lapsi lugejatest %	Külastuste arv	Laste % külastajates t	Külastusi elaniku kohta	Laenutus i kokku	Laenutusi / külastaja	Laenutus i päevas	Külastusi päevas	Külastusi tunnis
Kärdla	4583	44	304	1523	26%	24812	29%	8,0	38888	1,6	127,9	81,6	10,8
Kõrgessaare		40	261	324	24%	6149	20%		15677	2,5	60,1	23,6	3,0
Lauka		32	261	101	61%	5789	74%		3837	0,7	14,7	22,2	3,5
Käina	2121	42	293	1118	19%	19555	31%	9,2	39545	2,0	135,0	66,7	9,0
Emmaste	1261	31	254	270	20%	3832	14%	3,0	9098	2,4	35,8	15,1	2,4
Palade	727	30	244	271	35%	8933	65%	12,3	8807	1,0	36,1	36,6	5,7
Suuremõisa	542	30	240	108	26%	2440	33%	4,5	4500	1,8	18,8	10,2	1,6
Hellamaa	355	36	261	146	13%	2305	10%	6,5	5008	2,2	19,2	8,8	1,2
Kokku/keskmine	9589	36	265	3861	28%	73815	34%	7,7	125360	1,8	55,9	33,1	4,6

2020

Osavald	Elanike arv teeninduspiir- konnas	Avatud tunde nädalas	Lahtiolek u päevad aastas	Kasutajate arv	Lapsi lugejatest %	Külastuste arv	Laste % külastajates t	Külastusi elaniku kohta	Laenutus i kokku	Laenutusi / külastaja	Laenutus i päevas	Külastusi päevas	Külastusi tunnis
Kärdla	3259	44	292	1650	26%	23319	28%	7,2	36861	1,6	126,2	79,9	10,2
Kõrgessaare	1244	35	210	320	24%	6316	16%	8,9	17963	2,8	85,5	30,1	3,5
Lauka		40	252	100	56%	4810	61%		5422	1,1	21,5	19,1	2,3
Käina	2094	42	284	1117	18%	17781	29%	8,5	39073	2,2	137,6	62,6	8,1
Emmaste	1252	31	241	301	21%	3804	15%	3,0	9600	2,5	39,8	15,8	2,4
Palade	735	36	274	303	31%	8181	51%	11,1	10222	1,2	37,3	29,9	4,4
Suuremõisa	544	30	211	108	24%	1639	15%	3,0	4331	2,6	20,5	7,8	1,1
Hellamaa	357	16	117	100	10%	1111	3%	3,1	3032	2,7	25,9	9,5	1,3
Kokku/keskmine	9485	34	235	3999	26%	66961	27%	6,4	126504	2,1	61,8	31,8	4,2

¹ Koostamise aluseks Hiiumaa rahvaraamatukogude ja maakondlikud aruanded aastate 2017–2022 kohta. Autori tabelid

2021

Osavald	Elanike arv teeninduspiir- konnas	Avatud tunde nädalas	Lahtiolek u päevad aastas	Kasutajate arv	Lapsi lugejatest %	Külastuste arv	Laste % külastajates	Külastusi elaniku kohta	Laenutus i kokku	Laenutusi / külastaja	Laenutus i päevas	Külastusi päevas	Külastusi tunnis
Kärdla	3215	44	297	1573	28%	22124	29%	6,9	33504	1,5	112,8	74,5	9,7
Kõrgessaare		35	261	323	22%	6799	18%		18887	2,8	72,4	26,0	3,7
Lauka	1292	40	211	88	57%	4494	61%	8,7	4216	0,9	20,0	21,3	2,2
Käina	2108	42	289	1203	19%	18008	29%	8,5	41143	2,3	142,4	62,3	8,2
Emmaste	1266	31	238	309	23%	3518	16%	2,8	8304	2,4	34,9	14,8	2,2
Palade	750	36	290	287	32%	8850	53%	11,8	9413	1,1	32,5	30,5	4,7
Suuremõisa	551	30	201	93	26%	1286	9%	2,3	3477	2,7	17,3	6,4	0,8
Hellamaa	361	12	95	77	8%	861	5%	2,4	2799	3,3	29,5	9,1	1,4
Kokku/keskmine	9543	34	235	3953	27%	65940	27%	6,2	121743	2,1	57,7	30,6	4,1

2022

Osavald	Elanike arv teeninduspiir- konnas	Avatud tunde nädalas	Lahtiolek u päevad aastas	Kasutajate arv	Lapsi lugejatest %	Külastuste arv	Laste % külastajates	Külastusi elaniku kohta	Laenutus i kokku	Laenutusi / külastaja	Laenutus i päevas	Külastusi päevas	Külastusi tunnis
Kärdla	3167	44	292	1614	28%	26434	28%	8,3	36413	1,4	124,7	90,5	11,6
Kõrgessaare		35	260	347	23%	6467	18%		17898	2,8	68,8	24,9	3,6
Lauka	1338	30	209	78	74%	4918	67%	8,5	4184	0,9	20,0	23,5	3,2
Käina	2099	42	291	1237	20%	22464	32%	10,7	49291	2,2	169,4	77,2	10,3
Emmaste	1289	31	253	296	18%	3511	16%	2,7	8379	2,4	33,1	13,9	2,2
Palade	754	36	286	318	39%	8813	61%	11,7	9415	1,1	32,9	30,8	4,7
Suuremõisa	550	30	248	109	20%	1934	27%	3,5	3819	2,0	15,4	7,8	1,2
Hellamaa	374	12	99	77	4%	1146	3%	3,1	3371	2,9	34,1	11,6	1,8
Kokku/keskmine	9571	32,5	242,25	4076	28%	75687	31%	6,9	132770	1,9	62,3	35,0	4,8

Hiiumaa rahvaraamatukogude eelarved 2017–2022

2017	Kärdla	Kõrgessaare	Käina	Emmaste	Palade	Suuremõisa	Hellamaa	KOKKU
Eelarve	143 420		56 690	25 323	20 594	18 097	17 098	281 222
Personal	86 640		32 852	13 246	13 791	11 424	11 880	169 833
Komplekteerimine	20 260		10 850	8 027	5 624	4 347	2 917	52 025
sh KOV	11720		6 980	5 750	4 306	3 371	2 281	34 408
sh riik	8540		3 970	2 277	1 318	976	636	16 762

2018	Kärdla	Kõrgessaare	Käina	Emmaste	Palade	Suuremõisa	Hellamaa	KOKKU
Eelarve	167 385		53 217	24 533	17 934	17 797	16 814	297 680
Personal	97 850		34 765	14 851	12 292	11 523	12 761	184 042
Komplekteerimine	30 871		7 185	8 080	4 484	3 542	2 349	56 511
sh KOV	12 861		7 185	4 750	4 484	3 542	2 349	35 171
sh riik*	8 807		3 933	2 329	1 299	991	651	18 010

2019	Kärdla	Kõrgessaare	Käina	Emmaste	Palade	Suuremõisa	Hellamaa	KOKKU
Eelarve	174 656		55 768	26 628	23 432	19 223	19 231	318 938
Personal	101 237		35 200	15 709	14 965	12 512	12 628	192 251
Komplekteerimine	30 163		7 400	6 300	5 080	4 061	3 058	56 062
sh KOV	12 127		7 400	6 300	5 080	4 061	3 058	38 026
sh riik	8 627		3 988	2 371	1 366	1019	665	18 036

* Alates 2018. aastast on riigipoolne teavikute toetus Kärdla Linnaraamatukogu eelarves, kuid tabelis on vastav info selguse mõttes esitatud raamatukogude vahel jaotatuna

2020	Kärdla	Kõrgessaare	Käina	Emmaste	Palade	Suuremõisa	Hellamaa	KOKKU
Eelarve	153 213	35 935	54 261	26 400	31 455	20 675	10 055	331 994
Personal	77 324	25 359	37 104	15 800	22 967	12 684	5 595	196 833
Komplekteerimine	29 575	8 061	8 047	8 159	5 170	4 022	2 491	65 525
sh KOV	9 264	5 410	8 047	5 500	5 170	4 022	2 491	39 904
sh riik	7 661	2 651	3 979	2 659	1 567	1034	760	20 311

2021	Kärdla	Kõrgessaare	Käina	Emmaste	Palade	Suuremõisa	Hellamaa	KOKKU
Eelarve	153 470	39 201	63 580	26 561	33 534	20 248	10 495	347 089
Personal	77 886	28 198	41 335	15 961	24 096	12 273	4 817	204 566
Komplekteerimine	29 809	7 283	8 238	8 406	5 476	4 302	2 797	66 311
sh KOV	8 496	4 414	8 238	6 000	5 476	4 302	2 797	39 723
sh riik	7 844	2 869	4 680	2 406	1 665	1 047	802	21 313

2022	Kärdla	Kõrgessaare	Käina	Emmaste	Palade	Suuremõisa	Hellamaa	KOKKU
Eelarve	134 223	40 600	71 130	28 944	38 528	22 671	12 451	348 547
Personal	79 022	28 400	45 880	16 324	24 506	13 719	4 719	212 570
Komplekteerimine	26 265	7700	8 620	8 450	6 232	4 641	3 003	64 911
sh KOV	8 000	5200	8 620	6 000	6 232	4 641	3 003	41 696
sh riik	6 107	2500	3 989	2 450	1 433	1075	711	18 265

Kohaliku omavalitsuse komplekteerimiskulud elaniku kohta (EUR) 2017–2022*

RAAMATUKOGU	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Kärdla				2,84	2,64	2,53
Kõrgessaare/Lauka	2,53	2,78	2,65	4,35	3,42	3,89
Käina	3,32	3,42	3,49	3,84	3,91	4,11
Emmaste	4,65	3,82	5,00	4,39	4,74	4,65
Palade	6,00	6,43	6,99	7,03	7,30	8,27
Suuremõisa	6,37	6,68	7,49	7,39	7,81	8,44
Hellamaa	6,61	6,25	8,61	6,98	7,75	8,03

* Arvutuskäik: KOV komplekteerimiskulu jagatuna teeninduspiirkonna elanike arvuga

Keskmine palk täistööaja kohta kuus (bruto/EUR) 2017–2022*

Keskmine palk kuus (bruto)	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Kärdla				1431,93	1442,33	1463,37
Kõrgessaare/Lauka	1110,77	1254,49	1297,91	1056,63	1174,92	1183,33
Käina	782,19	827,74	838,10	870,99	970,31	1141,29
Emmaste	1103,83	1237,58	1309,08	1316,67	1330,08	1360,33
Palade	1149,25	1024,33	1247,08	1093,67	1147,43	1166,95
Suuremõisa	952,00	960,25	1042,67	1057,00	1022,75	1143,25
Hellamaa	990,00	1063,42	1052,33	1865,00	1605,67	1573,00

* Arvutuskäik: personalikulude aasta eelarve jagatuna rahvaraamatukogu ametikohtadega ning 12 kuuga

Lisa 2. Intervjuu küsimused Hiiumaa rahvaraamatukogude juhtidele²

Kogude komplekteerimine ja kättesaadavaks tegemine

1. Missuguseid komplekteerimis põhimõtteid järgid kogu kujundamisel?
2. Kui suur on ajakirjanduse osa komplekteerimisest ja kas see on piisav, et raamatukogude kasutajate ootusi täita?
3. Milline roll on raamatukogudel e-raamatute, audioraamatute vahendamisel?
4. Mille alusel otsustad, kas teavik säilitada või kogust kustutada?
5. Kuidas hindad tänast raamatukogu komplekteerimisvõimekust olemasolevate eelarveliste vahendite piires?
6. Milliseid komplekteerimisotsuseid teeksid kui rahaline võimekus oleks senisest suurem?
7. Milliseid muutusi võib komplekteerimises lähiaastatel ette näha?
8. Kuidas suhtud nn ujuva kogu mõttesse? Kuidas selline süsteem võiks Hiiumaal toimida?
9. Millised on raamatukogu tänased teavikute hoiutingimused?
10. Milliseid piiranguid seab olemasolev taristu teavikute hoiustamisele ja teenuste osutamisele raamatukogus?
11. Kuidas hindad raamatukogude info- ja kataloogisüsteemi RIKS kasutajamugavust raamatukogu töötajana?
12. Kuidas hindad RIKS kasutajamugavust raamatukogude kasutajate vaatenurgast?

Teenindusprotsess

1. Kuidas hindad tänast raamatukogu asukohta?
2. Kui suure osa raamatukogu teenindusest moodustab traditsiooniline teavikute laenutus?
3. Kui suure osa raamatukogu kasutajatest moodustavad lapsed ja noored?
4. Mida saab ja teeb raamatukogu, et need lapsed ja noored jääksid raamatukogu kasutama ka täiskasvanuna?
5. Milliseid üritusi raamatukogus toimub ja kellele need suunatud on?
6. Millised üritused on populaarseimad? Miks sinu arvates just need?
7. Milline on tänane raamatukogu infotehniline baas ja mil määral rahuldab see kasutajate ootusi, vajadusi?
8. Milliste teenuste vastu raamatukogus huvi tuntakse (sh need teenused, mida raamatukogu ise ei osuta)?
9. Milline roll on raamatukogul kogukonna liikmete koolitamisel infoühiskonnas toimetulekuks?
10. Milliseid muudatusi oled viimase 5 aasta jooksul teenindusprotsessis teinud?
11. Milliseid muudatusi teenindusprotsessis võib järgneva 5 aasta jooksul ette näha?
12. Milliseid kanaleid kasutad raamatukogu teenuste, sündmuste, võimaluste jne tutvustamiseks? Miks just neid kanaleid?
13. Kuidas hindad raamatukoguteenuse kättesaadavust Hiiumaal tervikuna?
14. Kuivõrd võib MIRKO teenus mõjutada raamatukogu teenust Hiiumaal?

---

² Koostanud magistr töö autor

Raamatukogu arendus, juhtimine ja koostöö

1. Millised on sinu arvates raamatukogu mittekasutajate/mittekülastajate põhjused ja kas on midagi, mis neid täna võiks raamatukokku tuua?
2. Kuidas on raamatukogu juhtidel end ja oma töötajaid võimalik toetada pidevalt muutuv infoühiskonnas?
3. Millistel täiendkoolitustel oled ise või on sinu töötajad osalenud viimase viie aasta jooksul?
4. Millistele andmetele tuginedes või millest lähtudes teed juhina raamatukogu arenguplaane?
5. Milliseid olemasolevaid võimalusi raamatukogus arendamiseks oled mõelnud kasutada, kuid pole veel rakendanud? Miks?
6. Kuidas võiksid erinevad projektimeetmed aidata raamatukoguteenuseid arendada?
7. Kuidas mõjutavad Hiiumaa raamatukogude arengut aina enam ühiskonnas tähelepanu all olevad teemad nagu keskkonnateadlikkus, ligipääsetavus, kultuuriline mitmekesisus, kaasamine?
8. Kas ja kui palju kaastakse sind raamatukogu valdkonda puudutavate küsimuste aruteludes kohaliku omavalitsuse poolt?
9. Millises ulatuses on võimalik juhina kaasa rääkida raamatukogu eelarve planeerimisel?
10. Mida teed ja saaksid teha, et tõsta kogukonnas ja KOVi tasandil teadlikkust raamatukogus pakutava osas?
11. Mis funktsiooni täidab raamatukogu nõukogu ja kuidas saaks nõukogu raamatukogu toetada erinevates küsimustes?
12. Milline ja kui tihe on tänane koostöö teiste Hiiumaa raamatukogude, sh keskkoguga?
13. Kuidas toimib keskkogu maakonna raamatukogu ülesannete täitmine (koordineerivad ülesanded kogude komplekteerimisel ja töötlemisel; rahvaraamatukogude tegevuseks vajalike bibliograafia-, täistekst- ja muude andmebaaside loomine ja pidamine; rahvaraamatukogude statistilise aruandluse korraldamine ja tegevuse analüüsimine; erialane nõustamine ja raamatukogutöötajate täienduskoolituse korraldamine; teatmebibliograafilise töö korraldamine)?
14. Milliste koostööpartneritega oled koostööd teinud ja kes võiksid olla potentsiaalsed koostööpartnerid tulevikuks?
15. Kuidas eristub või võiks eristuda raamatukogu kultuurikeskusest, muuseumist, kogukonnakeskustest?
16. Kas on midagi mida soovid veel lisada Hiiumaa raamatukogude teemal?

Lisa 3. Intervjuu küsimused Hiiumaa valla kultuurispetsialistile³

Kogude komplekteerimine ja kättesaadavaks tegemine

1. Kuidas hindad tänast Hiiumaa raamatukogude komplekteerimisvõimekust olemasolevate eelarveliste vahendite piires?
2. Milliseid muutusi võib komplekteerimises lähiaastatel ette näha?
3. Milline roll on raamatukogudel e-raamatute ja audioraamatute vahendamisel?
4. Kuidas suhtud nn ujuva kogu mõttesse? Kuidas selline süsteem võiks Hiiumaal toimida?
5. Milliseid piiranguid seab olemasolev taristu Hiiumaa raamatukogudele teavikute hoiustamisele ja teenuste osutamisele?

Teenindusprotsess

1. Kuidas hindad tänaseid Hiiumaa raamatukogude asukohti?
2. Milliseid üritusi toimub Hiiumaa raamatukogudes ja kellele need suunatud on?
3. Milline on Hiiumaa raamatukogude infotehniline baas ja mil määral rahuldab see kasutajate ootusi, vajadusi?
4. Milline roll on raamatukogul kogukonna liikmete koolitamisel infoühiskonnas toimetulekuks?
5. Milliseid kanaleid kasutavad Hiiumaa raamatukogud teenuste, sündmuste, võimaluste jne tutvustamiseks?
6. Milliseid muutusi on toimunud Hiiumaa raamatukogude teenindusprotsessis viimase 5 aasta jooksul?
7. Milliseid muudatusi raamatukogude teenindusprotsessis võib järgneva 5 aasta jooksul ette näha?
8. Kuivõrd võib MIRKO teenus mõjutada raamatukogu teenust Hiiumaal?
9. Kuidas hindad raamatukoguteenuse kättesaadavust Hiiumaal tervikuna?

Raamatukogude arendus, juhtimine ja koostöö

1. Millised on sinu arvates raamatukogu mittekasutajate/mittekülastajate põhjused ja kas on midagi, mis neid täna võiks raamatukokku tuua?
2. Kuidas on raamatukogude juhtidel end ja oma töötajaid võimalik toetada pidevalt muutuvast infoühiskonnast?
3. Millised on raamatukogude rahalised ressursid ja võimalused täiendkoolitustel osalemiseks?
4. Kuidas võiksid erinevad projektmeetmed aidata raamatukoguteenuseid arendada?
5. Kuidas mõjutavad Hiiumaa raamatukogude arengut aina enam ühiskonnas tähelepanu all olevad teemad nagu keskkonnateadlikkus, ligipääsetavus, kultuuriline mitmekesisus, kaasamine?
6. Kui oluline on raamatukogude jaoks valdkondlik arengukava ja mis on või peaks olema selle eesmärk?
7. Kas ja kui palju kaasab KOV raamatukogude juhte/töötajaid raamatukogu valdkonda puudutavate küsimuste aruteludesse?
8. Millises ulatuses on võimalik raamatukogu juhtidel kaasa rääkida raamatukogu eelarvete planeerimisel?
9. Mida saavad raamatukogude juhid/töötajad teha, et tõsta kogukonnas ja KOVi tasandil teadlikkust raamatukogus pakutava osas?
10. Milline on raamatukogude nõukogude roll ja kuidas nõukogud moodustatakse?

---

³ Koostanud magistr töö autor

11. Kuidas toimib täna Kärkla Linnaraamatukogu maakonna raamatukogu ülesannete täitmine (koordineerivad ülesanded kogude komplekteerimisel ja töötlemisel; rahvaraamatukogude tegevuseks vajalike bibliograafia-, täistekst- ja muude andmebaaside loomine ja pidamine; rahvaraamatukogude statistilise aruandluse korraldamine ja tegevuste analüüsimine; erialane nõustamine ja raamatukogutöötajate täiendkoolituste korraldamine; teatmebibliograafilise töö korraldamine)?
12. Kuidas eristub või võiks eristuda raamatukogu kultuurikeskusest, muuseumist, kogukonnakeskusest?
13. Kas on midagi, mida soovid veel lisada Hiiumaa raamatukogude teemal?

SUMMARY

Development Opportunities of Public Libraries Based on the Example of Municipality of Hiiumaa

The objective of this master's thesis is to analyse public library network and processes in the municipality of Hiiumaa and to give some suggestions for improvement, because publicly available statistics and different research do not offer enough information to make any conclusions without gathering and analysing additional data.

To fulfill this objective following questions were asked:

- What is public library network like in Hiiumaa today and what kind of changes have there been in the past 5 years?
- What kind of work processes are in place in Hiiumaa public libraries and what kind of changes have been made in the past 5 years?
- What kind of changes may occur in the next 5 years in public library network and work processes in Hiiumaa?

Libraries have always been important culture and knowledge centres, which aim to offer free and equal access to knowledge and support lifelong learning in different forms (Rahvaraamatukogu..., 2019). Estonian public library system consists of 508 public libraries (Olonen, R., personal correspondence) that have each developed in accordance with specific municipalities, locations, and library users. In Hiiumaa there are 5 public libraries: Pühalepa (with branch libraries in Hellamaa and Suuremõisa), Kõrgessaare (with a branch library in Lauka and a non-physical service point in Kõpu), Emmaste, Käina Library and Kärđla City Library, which operates also as the county's central library.

First chapter of the thesis gives an overview of the Estonian library system and introduces documents that regulate and direct library processes in Estonia and Hiiumaa - for example Public Libraries Act, General Principles of Cultural Policy, and Estonian library vision document "21st Century Library". Also, different research papers from recent years are introduced, which give us better understanding of the Estonian library network and its work processes.

In the second chapter research methods and used resources are explained. To answer research questions both qualitative and quantitative methods were used. Quantitative methods were used to analyse statistics, that were gathered mainly from library annual reports and from national

statistics. Based on library statistics the usage of each library and library branch in Hiiumaa were analysed and compared to Hiiu county average library usage. 6 interviews with library directors and 1 interview with a cultural specialist of Hiiumaa municipality were conducted to gather qualitative information.

In statistical study following indicators were analysed: number of library patrons and percentage of users per service area, number of loans and library visits per year and day, percentage of children out of all library users and visits. Also, brief analysis of library funding by the local government and salaries of librarians was conducted. Interview questions consisted of questions about library resources, service, library development and collaboration.

The statistical analysis showed that the level of usage of Hiiumaa libraries is and has been on satisfactory level, although there are differences in usage that mainly depend on population, location of the library and accessibility. Mainly there is worryingly low usage in Suuremõisa library, that needs to be addressed. There are some big differences in library budget, that need to be addressed by the local government to provide equal opportunities and quality in all the libraries in Hiiumaa.

In the past 5 years two service points have been closed because of lack of use and funding. Also, the opening hours of Hellamaa library were reduced and, in the end of 2022, previously independent Hellamaa and Suuremõisa library were joined with Palade library, which are now collectively known as Pühalepa Library. At the same time previously joined Kõrgessaare and Kärddla libraries were separated at the end of 2019.

The interviews indicated that the development of Hiiumaa libraries has been more reactive, than strategic, but the developments are always made with the aim to better meet the expectations and demands of library patrons. For example, every library in Hiiumaa has made efforts to make library services more accessible by either installing special book exchange lockers or giving library patrons self-service opportunities when the library is closed. The biggest concerns of libraries in Hiiumaa relate to the needlessly competitive relationship with the central library and lack of information sharing within the library network and with the local government.

In other Estonian municipalities the trend is to optimize local library network by merging libraries and to form regional libraries. That is something that might also be considered as possible strategy in Hiiumaa. In recently conducted local government management audit (OÜ Geomedia, 2023), it was suggested, that libraries might be institutions that take up some of the

document management that is needed in local government. Also, changes in the Public Libraries Act will affect the role of Kärđla Linnaraamatukogu, as a lot of the central library responsibilities will be assigned to the National Library of Estonia.

Based on the conducted analysis suggestions were made for some minor improvements and to help further develop libraries in Hiiumaa. Suggestions are directed both to libraries themselves and to the local government. Most important suggestions include connecting library usage indicators to library funding for the library collection by the local government, so that the funding would be on equal level for every library in Hiiumaa. Another suggestion is to reduce the opening hours of Suuremõisa branch library to 28 hours per week and merge the librarian positions of Suuremõisa and Hellamaa branch libraries.

Suggestions to libraries include mainly different forms of communication usage – to develop client centred messages to remind library patrons of due dates and to help patrons know and use digital library directory system Riksweb. Also, it is suggested that libraries should pay more attention to different communication platforms to reach larger audiences. It is important that librarians actively communicate with the local government representatives to consistently give updates on library developments and to be included in different decisions that might affect the future of local libraries.

The author of the thesis finds that the conducted research fulfilled its purpose, and all the research questions were answered. The main target audience of this thesis is the local Hiiumaa municipality and the libraries in Hiiumaa.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Pilleriin Kannel (sünnikuupäev: 06.02.1985),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose pealkirjaga „Rahvaraamatukogude arenguvõimalused Hiiumaa näitel“, mille juhendaja on õp Ilmar Vaaro,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Pilleriin Kannel

Tartus, 12.05.2023